

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

ŞERİFÎ'NİN "TERCÜME-İ ŞAHNÂME" SINDE RÜSTEM
KARAKTERİNİN METİN- MİNYATÜR İLİŞKİSİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep AYHAN

İstanbul
Ağustos- 2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

ŞERİFİ'NİN "TERCÜME-İ ŞAHNÂME" SİNDE RÜSTEM
KARAKTERİNİN METİN- MİNYATÜR İLİŞKİSİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep AYHAN

Tez Danışmanları

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÜNEŞ

Dr. Öğr. Üyesi Hesna HARAL

İstanbul

Ağustos- 2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÜNEŞ

Eş Danışman Dr. Öğr. Üyesi Hesna HARAL

Üye Dr. Öğr. Üyesi Fettah AYKAÇ

Üye Doç. Dr. Mehmet ÖNCEL

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SÜRÜN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Metin TOPRAK

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Şerîfî’nin “Tercüme-i Şahnâme”sinde **Rüstem Karakterinin Metin- Minyatür İlişkisi Açısından İncelenmesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Zeynep AYHAN

ÖN SÖZ

Lisans ve yüksek lisans serüvenimin ilk gününden itibaren her türlü konuda yardım, ilgi ve katkıları asla unutamayacağım pek kıymetli tez danışmanım Doktor Özlem GÜNEŞ'e teşekkürlerimi sunarım.

Her koşulda yardım, ilgi ve bilgisini aktaran eş danışmanım değerli Doktor Hesna HARAL'a teşekkürlerimi sunarım.

İslam Tarihi ve Sanatları alanında engin bilgilerinden faydalandığım tüm hocalarıma ve tez jürimde bulunan Doktor Fettah AYKAÇ'a, Doktor Mustafa SÜRÜN'e ve Doçent Doktor Mehmet ÖNCEL'e kıymetli katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Yoğun ve stresli zamanlarımı beraber atlattığım tüm arkadaşlarıma, her anımda yanımda olan, hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen sevgili babam Recai, annem Cevriye AYHAN'a, kardeşlerim Ayşe ve Abdullah'a sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Zeynep AYHAN
İstanbul- 2022

ÖZET
ŞERİFÎ'NİN “TERCÜME-İ ŞAHNÂME”SİNDE RÜSTEM
KARAKTERİNİN METİN- MİNYATÜR İLİŞKİSİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ

Zeynep AYHAN

Yüksek Lisans, İslam Tarihi ve Sanatları

Tez danışmanları: Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÜNEŞ

Dr. Öğr. Üyesi Hesna HARAL

Ağustos, 2022 - 149+ XIV Sayfa

Şahnâmeler, hanedan mensuplarının hayat hikâyeleri, kahramanlık öyküleri ve üstün başarılarının anlatıldığı destan türünde eserlerdir. İran’da geçmişten, yakın dönemlere kadar süregelen güçlü ve köklü bir destan anlatıcılığı geleneği bulunmaktadır. İran’ın millî destanı ve Fars edebiyatının en büyük eserlerinden biri olan Firdevsî *Şahnâmesi*, İran tarihinin ve destanlarının sözlü kültürden yazı diline çevrilmesi bakımından önemli bir konuma sahiptir. Olağanüstü unsurları ve kahramanlık anlatıları ile birçok medeniyette yankı bulmuş ve dünya klasikleri arasındaki yerini almıştır. *Şahnâme*’de, Pişdadiler, Keyaniler, Eşkaniler ve Sasaniler dönemine ait efsanevi olaylar ele alınmaktadır. Cemşid, Dahhak, Feridun, Zaloğlu Rüstem, Turan ülkesinin hükümdarı Efrasiyab, İsfendiyar, Dara, İskender gibi karakterlerin hikâyeleri anlatılmaktadır. Rüstem’in hikâyesi 600 yıllık olduğu düşünülen ömrü ve devletlerin zor zamanlarındaki kurtarıcı rolü ile *Şahnâme*’de büyük yer kaplamaktadır.

Şahnâme, olağanüstü durumları, savaşları ve mitolojik unsurları ile resimli yazmalar arasında hak ettiği değeri bulmuş ve birçok resimli nüshası hazırlanmıştır. Metin ve minyatür, içinde yer aldıkları yazmanın birbirlerini tamamlayan unsurlarıdır.

Bu çalışmada, *Şahnâme* karakterlerinden Zaloğlu Rüstem’in hikâyesi, metin minyatür ilişkisi bakımından incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yolu kullanılmıştır. Metin esas alınarak minyatürler incelenmiştir.

Şerif Âmidi’nin tercümesi olan “*Tercüme-i Şahnâme*” isimli eser araştırmanın metnini oluşturmaktadır. İlk manzum tercüme olması bakımından eser önemli bir konuma sahiptir. Prof. Dr. Zuhâl KÜLTÜRÂL ve Prof. Dr. Latif BEYRELİ’nin Osmanlıcadan

Latin harflerine çevirdikleri “*Şerifî Şehnâme Çevirisi*” isimli 4 ciltlik eser çalışmaya esas teşkil etmektedir. Şerif Âmidî’nin *Tercüme-i Şahnâme* isimli eserinin Osmanlı minyatür üslubuyla hazırlanmış Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi Hazine 1522, Hazine 1520 ve New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu Türkçe El Yazmaları:1’ e kayıtlı tasvirli üç nüshadan seçilen Rüstem’in betimlendiği tasvirler metin- minyatür ilişkisi açısından incelenmiştir. Memlük minyatürlü *Tercüme-i Şahnâme* nüshası olan TSMK H.1519’a kayıtlı minyatürler ile de kıyaslamalar yapılmıştır. Bu tez çalışmasında toplam 49 adet minyatürde Rüstem ikonografyası irdelenmiştir.

Araştırma sonucunda Rüstem imgesinin metinde ve minyatürlerde olağanüstü kahraman özellikleri ve insani yönüyle öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca karakterin olgunlaşma sürecine dair bazı unsurlar dikkat çekicidir. Genel olarak minyatürlerin metne sadık kalınarak tasvir edildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tercüme-i Şahnâme, Şerif Âmidî, Rüstem, Osmanlı Minyatürü

ABSTRACT
INVESTIGATION OF ROSTAM CHARACTER IN
“TARJUMAH-I SHAHNAMEH” OF SHERIFI IN TERMS OF
TEXT-MINIATURE RELATION

Zeynep AYHAN

Master, Islamic History and Arts

Thesis Advisors: Asst. Prof. Dr. Özlem GÜNEŞ

Asst. Prof. Dr. Hesna HARAL

August, 2022 - 149 + XIV Pages

Shahnamahs are epic works that tell the life stories, heroic accounts and outstanding achievements of the members of the dynasty. The deep-rooted tradition of epic narration in Persianate culture has continued from the past up to the present in Iran. The national epic of Iran and one of the greatest works of Persian literature, Ferdowsi's Shahnamah has a significant place in terms of translating Iranian history and epics from oral culture to written language. With its extraordinary elements and heroic narrative, it has echoed in many civilizations and has taken its place among the world classics. Shahnameh accounts for the legendary events of the Pishdadis, Keyani, Eshkanis and Sassanid periods. The stories of characters such as Cemsid, Dahhak, Feridun, Zaloglu Rostam, Efrasiyab, the ruler of the Turan country, Isfendiyar, Dara and Iskender are told. The story of Rostam occupies a great place in Shahnamah with his life thought to be 600 years and his role as the savior during the turbulent times of states.

Shahnamah, with its extraordinary situations, wars and mythological elements, has found the value it deserves among the illustrated manuscripts, as numerous illustrated copies have been prepared. The text and the miniature are the two complementary elements of a manuscript in which they take place. In this study, the story of Zaloglu Rostam, one of the characters of Shahnamah, was examined in terms of the relationship between the text and the miniature. The study uses the document analysis method, that is a part of qualitative research methods, and examines the miniatures based on the text.

The work named "Tarjumah-i Shahnamah", a translation of Sherif Âmidî, constitutes the main text of the research. The work has a significant place as being the first verse translation. Prof. Dr. Zuhâl KULTURAL and Prof. Dr. Latif BEYRELI's 4-volume work entitled "Şerifi Shahnamah Translation" transliterated from Ottoman to Latin letters forms the basis of the study. Descriptions of Rostam, selected from three illustrated copies of Sherif Âmidî's Tarjumah-i Shahnamah, prepared in Ottoman miniature style, registered in Topkapı Palace Museum Library Treasury 1522, Treasury 1520 and New York Public Library Spencer Collection Turkish Manuscripts:1 - examined in terms of relationship between miniature and text. Comparisons were made with the miniatures registered in TSMK H.1519, which is the copy of Tarjumah-i Shahnamah with Mamluk miniatures. In this thesis, the iconography of Rostam in 49 miniatures was examined.

As a result of the research, it is seen that the image of Rostam comes to the fore in the text and miniatures with its extraordinary heroic features and human aspects. In addition, some elements of the maturation process of the character are remarkable. In general, it is seen that the miniatures are depicted adhering to the text.

Keywords: Tarjumah-i Shahnamah, Sherif Âmidî, Rostam, Ottoman Miniature

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
RESİMLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı ve Problemi	2
1.2. Tezin Araştırma Yöntemi.....	3
1.3. Tezin Önemi ve Özgün Değeri	4
1.4. Tezin Sınırlılıkları	5
1.5. Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE ŞAHNÂME ÇEVİRİLERİ	11
2.1. Osmanlı Minyatür Sanatı	11
2.2. Firdevsî.....	13
2.3. Şahnâme	16
2.4. Mensur Çeviriler	21
2.4.1. Anonim Nüsha	21
2.4.2. Şahnâme-i Medhi	21
2.5. Manzum Çeviri/ Şerîfi'nin Tercüme-i Şahnâmesi	22
2.6. Tercüme-i Şahnâme'nin Minyatürlü Nüshaları.....	23

2.6.1. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine- 1522	23
2.6.2. New York Public Library Spen. Coll.- Turc MS.1	26
2.6.3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine- 1519	27
2.6.4. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine- 1520	28
2.6.5. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine- 1521	28
2.6.6. Süleymaniye Kütüphanesi Dâmad İbrâhim Paşa- 983 (m).....	28
2.6.7. Millet Kütüphanesi- 1184	29
2.6.8. Londra British Museum Doğu Hindistan Ofisi K.O/C or.- 7204	29
2.6.9. Londra British Museum Doğu Hindistan Ofisi K.O/C or.- 1126	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TERCÜME-İ ŞAHNÂME'NİN TSMK H.1522, TSMK H.1520, TSMK H.1519 VE NYPL SPEN. COLL. MS.1 NÜSHALARI MİNYATÜRLERİNDE

RÜSTEM KARAKTERİ.....	30
3.1. Rüstem	31
3.2. Rüstem'in Doğumu ve Atı Raş'ı Bulması	33
3.2.1. Rüstem'in Doğumu	33
3.2.2. Rüstem'in Akfili Öldürmesi	41
3.2.3. Rüstem'in Raş'ı Bulması	46
3.3. Rüstem'in 7 Övün Yolundaki Maceraları	50
3.3.1. Birinci Övün: Raş'ın Aslanı Öldürmesi.....	52
3.3.2. İkinci Övün: Rüstem'in Susuzluktan Bitkin Düşmesi	56
3.3.3. Üçüncü Övün: Rüstem'in Ejderhayı Öldürmesi	56
3.3.4. Dördüncü Övün; Rüstem'in Cadı Kadını Öldürmesi.....	59
3.3.5. Beşinci Övün: Evlâd'ın Rüstem'in Elinde Tutsak Olması	61
3.3.6. Altıncı Övün: Rüstem'in Erjeng Dev İle Savaşması	61
3.3.7. Yedinci Övün: Rüstem'in Akdev'i Öldürmesi	64
3.3.8. Rüstem'in Mazenderân Şahını Yakalaması	68
3.4. Rüstem ile Sohrab'ın Hikâyesi	70
3.4.1. Tehmîne ile Rüstem'in Tanışması	71
3.4.2. Sohrab ile Rüstem'in Savaşması.....	74
3.4.3. Sohrab ile Rüstem'in İlk Savaşı.....	75
3.4.4. Sohrab ile Rüstem'in İkinci Kez Savaşması.....	78

3.4.5. Sohrab ile Rüstem'in Üçüncü Kez Savaşması ve Sohrab'ın Ölmesi.....	82
3.4.6. Sohrab'ın Cenazesi	89
3.5. Rüstem'in Mücadeleleri	90
3.5.1. Rüstem'in Bilsem'i Öldürmesi	91
3.5.2. Rüstem'in Eşkbüs İle Savaşması	99
3.5.3. Rüstem'in Cengeş ile Savaşması	103
3.5.4. Rüstem'in Çin Hakanı İle Savaşması	107
3.5.5. Rüstem'in Ekvân Dev ile Savaşması	109
3.5.6. Rüstem'in Bijen'i Kurtarması.....	111
3.5.7. Rüstem ile İsfendiyar Savaşı.....	118
3.5.7.1. Behmen'in Rüstem'e Kaya Fırlatması	118
3.5.7.2. Rüstem ve İsfendiyâr Karşılaşması	121
3.5.7.3. Rüstem'in İsfendiyârı Gözünden Ok İle Vurması.....	125
3.6. Rüstem'in Ölümü.....	130
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA	141
ÖZGEÇMİŞ.....	149

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1: Tercüme-i Şahnâme'nin Giriş Kısmı.....	35
Resim 2.2: Tercüme-i Şahnâme'nin Son Sayfası.....	37
Resim 3.1: Rüstem'in Doğumu.[TSMK. H.1522 y.69b].....	35
Resim 3.2: Rüstem'in Doğumu. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	37
Resim 3.3: Rüstem'in Doğumu.[TSMK. H.1519 y.141b].....	39
Resim 3.4: Rüstem'in Doğumu.[TSMK. H.1520 y.72b].....	40
Resim 3.5: Rüstem'in Akfil İle Mücadelesi. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1].	42
Resim 3.6: Rüstem'in Akfil İle Mücadelesi. [TSMK H.1519 y.146a]	44
Resim 3.7: Rüstem'in Akfil İle Mücadelesi. [TSMK. H.1520 y.75a]	45
Resim 3.8: Rüstem'in Rağ'ı Yakalaması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	49
Resim 3.9: Rüstem'in Birinci Övünü: Rağ'ın Aslanı Yakalaması. [TSMK. H.1522 y.103a].....	53
Resim 3.10: Rüstem'in Birinci Övünü: Rağ'ın Aslanı Yakalaması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	55
Resim 3.11: Rüstem'in Üçüncü Övünü: Rüstem İle Ejderin Mücadelesi. [TSMK. H.1520 y.106a].....	58
Resim 3.12: Rüstem'in Dördüncü Övünü: Rüstem'in Cadı Kadını Öldürmesi. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1].	60
Resim 3.13: Rüstem'in Altıncı Övünü: Rüstem'in Erjeng Dev'i Öldürmesi. [TSMK. H.1522 y.104a].....	62
Resim 3.14: Rüstem'in Altıncı Övünü:Rüstem'in Erjeng Dev'i Öldürmesi. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	63
Resim 3.15: Rüstem'in Yedinci Övünü: Rüstem'in Beyaz Dev'i Öldürmesi. [TSMK. H.1522 y.105b]	66
Resim 3.16: Rüstem'in Yedinci Övünü: Rüstem'in Beyaz Dev'i Öldürmesi. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	67

Resim 3.17: Rüstem Mâzenderân Kralı'nı Yakalaması ve Onu Key Kâvus'un Çadırının Önüne Götürmesi. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1].....	69
Resim 3.18: Rüstem'in Atının Kaçırılması. [TSMK H.1519 y.258a]	71
Resim 3.19: Rüstem'in, Semengân Kralı'nın Kızı Tehmîne'nin Odasına Gelmesi. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	73
Resim 3.20: Sohrab'ın Rüstem'le Savaşması. [TSMK. H.1522 y.141b].....	76
Resim 3.21: Sohrab'ın Rüstem'le Savaşması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	77
Resim 3.22: Sohrab'ın Rüstem'le İkinci Kez Savaşması. [TSMK. H.1522 y.145b].	79
Resim 3.23: Sohrab'ın Rüstem'le İkinci Kez Savaşması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1].....	81
Resim 3.24: Rüstem'in Sohrab'ı Öldürmesi. [TSMK. H.1522 y.148a].....	83
Resim 3.25: Rüstem'in, Sohrab'ı Öldürmesi. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1].....	85
Resim 3.26: Rüstem'in Sohrab'ı Öldürmesi. [TSMK H.1519 y.301a].....	87
Resim 3.27: Rüstem'in Sohrab'ı Öldürmesi. [TSMK. H.1520 y.153a].....	88
Resim 3.28: Rüstem'in Sohrab'ın Mezarına Bakması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	90
Resim 3.29: Rüstem'in Bilsem İle Mücadelesi. [TSMK. H.1522 y.197a]	92
Resim 3.30: Rüstem'in, Bilsem İle Mücadelesi. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]....	93
Resim 3.31: Rüstem İle Efrasiyab'ın Karşılaşması. [TSMK. H.1522 y.197b]	95
Resim 3.32: Rüstem İle Efrâsiyâb'ın Karşılaşması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]96	
Resim 3.33: Rüstem İle Efrasiyab'ın Karşılaşması. [TSMK. H.1520 y.201b]	98
Resim 3.34: Rüstem'in Eşkbûs İle Savaşması. [TSMK. H.1522 y.243b]	100
Resim 3.35: Rüstem'in Eşkbûs İle Savaşması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]....	102
Resim 3.36: Rüstem'in Cengeş'i Yakalaması. [TSMK. H.1522 y.248a]	104
Resim 3.37: Rüstem'in Cengeş'in Yakalaması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1] ..	106
Resim 3.38: Rüstem'in Çin Hakanını Tutsak Alması. [TSMK. H.1522 y.254a]	108

Resim 3.39: Ekvân Dev'in Rüstem'i Denize Atması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	110
Resim 3.40: Rüstem'in Bijen'i Kuyudan Kurtarması. [TSMK. H.1522 y.274b]	113
Resim 3.41: Rüstem'in, Bijen'i Kuyudan Kurtarması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	115
Resim 3.42: Rüstem'in Bijen'i Kuyudan Kurtarması. [TSMK. H.1520 y.280b]	117
Resim 3.43: Rüstem'in, Behmen'in İttiği Kayayı Bir Kenara Fırlatması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	120
Resim 3.44: Rüstem İle İsfendiyâr'ın Karşılaşması. [TSMK. H.1522 y.247b]	122
Resim 3.45: Rüstem İle İsfendiyâr'ın Karşılaşması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	124
Resim 3.46: Rüstem'in İsfendiyâr'ı Gözlerinden Vurması. [TSMK. H.1522 y.352a]	127
Resim 3.47: Rüstem'in İsfendiyâr'ı Gözlerinden Vurması. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1].....	129
Resim 3.48: Rüstem'in Kardeşi Şeğad'ı Vurması ve Sonrasında Ölmesi. [TSMK. H.1522 y357b]	132
Resim 3.49: Rüstem'in Kardeşi Şeğad'ı Vurması ve Sonrasında Ölmesi. [NYPL Spen. Coll. Turc. MS.1]	133

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Ens.	: Enstitü
h.	: Hicri
H.	: Hazine
Haz.	: Hazırlayan
m.	: Miladi
MS.	: El Yazması (Manuscript)
MSGSÜ	: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
NYPL	: New York Halk Kütüphanesi (New York Public Library)
ö.	: Ölüm
S.	: Sayı
Sf	: Sayfa
Spn.	: Spencer
TSMK	: Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi
Turc.	: Türkçe (Turkish)
y.	: Yaprak

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Hânedan mensuplarının hayat hikâyeleri, kahramanlık öyküleri ve üstün başarılarının anlatıldığı destan türünde eserlere Şahnâme denilmektedir.¹ *Şahnâmeler* arasında Firdevsî *Şahnâmesi*, İran tarihinin ve destanlarının sözlü kültürden yazı diline çevrilmesi bakımından oldukça önemli bir konuma sahiptir. *Şahnâme* İran'ın millî destanı kabul edilmekte ve Fars edebiyatının en önemli eserlerinden biri olarak sayılmaktadır.² Olağanüstü unsurları ve kahramanlık anlatıları ile birçok medeniyette yankı bulmuş ve dünya klasikleri arasındaki yerini almıştır. *Şahnâme*'de, Pişdadiler, Keyaniler, Eşkaniler ve Sasaniler dönemine ait efsanevi olaylar ele alınmaktadır. Cemşid, Dahhak, Feridun, Zaloğlu Rüstem, Turan ülkesinin hükümdarı Efrasiyab, İsfendiyar, Dara, İskender gibi karakterlerin hikâyeleri anlatılmaktadır.³

İran'ın millî kahramanı Rüstem, *Şahnâme*'de en çok adı geçen karakterdir. İslam öncesi İran hanedanlarından Eşkâniler döneminde yaşamış, Fars geleneklerinde kahramanlığı, cesareti ve korkusuzluğu ile namını duyurmuştur. Fars edebiyatının yanı sıra Türk edebiyatını da derinden etkilemiş ve divan edebiyatında geniş bir biçimde işlenmiştir. Rüstem, uzun hayatı, cesareti, fedakârlığı ve hükümdarları zor durumlardan kurtarması ile kahramanlığın simgesi hâline gelmiştir.⁴

Şahnâme'nin gerek Farsça metninin gerekse Türkçe çevirilerinin pek çok sayıda minyatürlü yazmaları bulunmaktadır.⁵ Minyatür sanatının temel özelliği, yazmadaki

---

¹ İsmail Söylemez, "İran Kültüründe Şahnâmehanlık Geleneği", *Current Research in Social Sciences*, C.3, S.2 (2017): 65.

² *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.38.Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

³ Necati Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 1 bs. (İstanbul: Kabalıcı, 2013), 38.

⁴ Nimet Yıldırım, *Firdevsî Zaloğlu Rüstem*, 1bs. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), 15-16.

⁵ Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 273.

metni görsel olarak izleyene sunmaktır.⁶ Bu sebeple kitap resimlerinin ikonografik okumasını yapmak için başvurulan ilk kaynak metnin kendisidir. Bazen bu ikonografik çözümler için metin yeterince aydınlatıcı olmamakta, nakkaşın yaşadığı dönemden taşıdığı bazı unsurları minyatüre aktardığı görülmektedir.⁷ Nakkaşın konuyu resmederken konunun geçtiği dönem ya da kendi yaşadığı dönem hakkında nasıl bir bakış açısının olduğu, metinde anlatılmayan günlük hayat sahneleri, kılık kıyafet, dönemin mimarisi, eğlence biçimleri gibi birçok unsur minyatürlere öğrenilebilmektedir. Tüm ayrıntıları ile metin ve minyatür birbirini tamamlamaktadır.⁸

Bu çalışmada, *Şahnâme*'nin millî kahramanı Zaloğlu Rüstem'in hayat hikâyesi, tek manzum Türkçe *Şahnâme* çevirisi olan Şerifi'nin "*Tercüme-i Şahnâme*" isimli eseri esas alınarak metin- minyatür ilişkisi açısından incelenmiştir. Osmanlı minyatür üslubuyla hazırlanmış üç *Tercüme-i Şahnâme* nüshası (TSMK H.1522, H.1520, NYPL Spn. Coll. Turc. MS.1) minyatürleriyle Memlük minyatürlü *Tercüme-i Şahnâme* nüshası (TSMK H.1519) minyatürleri kıyaslanmıştır. TSMK H.1522 ve H.1520 nüshaları XVI. yüzyıl, NYPL Spn. Coll. Turc. MS.1 numaralı nüsha ise XVII. yüzyıl *Şahnâme* örnekleri arasındadır. TSMK H.1519 numaralı nüsha 1510 yılında Şerifi'nin hattıyla hazırlanan yegâne nüshadır.

Bu tez çalışmasında Rüstem'in doğumundan ölümüne kadar olan süreçte gerçekleşen önemli olaylar beş başlık altında toplanmıştır. Rüstem'in doğumu, Akfil'i öldürmesi, 7 övün yolculuğuna çıkması, oğlu Sohrab ile hikâyesi, Eşkbüs, Cengeş ve Efrasiyab gibi savaşçılarla mücadelesini konu alan ölümü ile de sonan eren olayların minyatürlerinde Rüstem imgesi irdelenmiştir.

1.1. Tezin Amacı ve Problemi

Çalışmanın amacı, Şerifi'nin "*Tercüme-i Şahnâme*" isimli eserinin nüshalarında bulunan Rüstem karakterli tasvirler üzerinden metin- minyatür uyumunu incelemektir.

---

⁶ Şehnaz Biçer Özcan, "Uygur Minyatürlerinde Metin- Resim İlişkisi ve Sonrası", *İSTEM*, S.31 (2018): 125.

⁷ Serpil Bağcı, "Kitap Resimciliğinin Kaynakları: Dolaşan İmgeler", *Celal Esat Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri, 7-10 Mart 1994*, (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1994): 35.

⁸ Zehra Toska, "Resimdeki Söz, Sözdeki Resim", *Sanat Dünyamız*, (1992): 54.

Osmanlı minyatür üslubuyla hazırlanmış Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi Hazine 1522, Hazine 1520 ve New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu Türkçe El Yazmaları:1' e kayıtlı tasvirli üç nüshadan Rüstem'in betimlendiği tasvirler seçilmiştir. Memlûk minyatürlü *Tercüme-i Şahnâme* nüshası olan TSMK H.1519'a kayıtlı minyatürler ile de kıyaslamalar yapılmıştır. Bu tez çalışmasında toplam 49 adet minyatürde Rüstem ikonografyası araştırılmıştır. Bu nüshaların minyatürleri hakkında daha önce kapsamlı bir çalışma yapılmaması ve müstakil olarak Rüstem imgesinin ikonografik açıdan incelenmemesi araştırmanın problemlerini oluşturmaktadır. Rüstem'in hayat hikâyesi, ikonografik ve sembolik özellikleri belirtilerek müstakil olarak aktarılamaya çalışılmıştır. Rüstem'in doğumundan ölümüne kadar olan sürede gerçekleşen bazı önemli olayların metin ile bağlantısı sorgulanmış varsa sembolik manaları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Hikâye ve minyatürler açısından Rüstem karakteri olağanüstü gücü, insani yönü ve olgunlaşma süreci başlıkları altında analiz edilmiştir. Sembolik manalar ifade eden unsurların çözümlenmesi ile minyatürlerin daha derin okunması sağlanmaya çalışılmıştır.

1.2. Tezin Araştırma Yöntemi

Çalışmada araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde bir yöntem takip edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yolu kullanılmıştır. Doküman inceleme, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgelerin sistematik bir biçimde analiz edilmesi yöntemidir.⁹ Öncelikle konuyla ilgili kitap, tez ve makaleler incelenmiş, temel bilgiler ışığında minyatür okumaları gerçekleştirilmiştir.

Prof. Dr. Zuhâl KÜLTÜRÂL ve Prof. Dr. Latif BEYRELİ, Şerîfi'nin *Tercüme-i Şahnâme*'sini "*Şerîfi Şehnâme Çevirisi*" ismiyle Osmanlıcadan Latin harflerine çevirmişlerdir. Bu tez çalışmasında minyatürlerin konuları tespit edilirken Kültürâl ve Beyrelî'nin metni yanında, teze konu olan *Tercüme-i Şahnâme*'nin TSMK H. 1522, H.1520 ve NYPL Spn. Coll. Turc. Ms.1 nüshalarındaki minyatürlerle bağlantılı metinler (beyitler) de incelenmiştir. Minyatürlerin metne sadık kalıp kalmadığı varsa metinden farklılaşan yönleri araştırılmış ve metin- minyatür ilişkisi açısından ele alınmıştır. Metin esas alınarak minyatürlerdeki sembolik ve ikonografik unsurlar da değerlendirilmiştir.

---

⁹ Bilgen Kıral, "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15 (2020): 174.

1.3. Tezin Önemi ve Özgün Değeri

Eser, farklı kültürlerde biçim değiştirerek veya o kültürlere adapte olarak Doğu'da ve Batı'da yankı bulmaya devam etmiştir. *Şahnâme*'yi Türkçeye kazandıran Şerif Âmidi'nin *Tercüme-i Şahnâme* isimli eseri ilk manzum çeviri olması bakımından özeldir.¹⁰ Bu araştırmada da *Tercüme-i Şahnâme* minyatürleri üzerinden Rüstem karakterinin hayatı metin- minyatür ilişkisi açısından incelenmiştir. Birçok araştırmacı *Şahnâme* nüshalarındaki minyatürleri katalog incelemesi olarak ele almıştır. Katalog incelemelerinde, belirli bir nüshanın hepsini ya da belirli bir kısmının minyatürlerini sanat tarihi ve şekil özellikleri bakımından incelendiği, metinle ilişkisinin de kısaca değinildiği görülmektedir.¹¹ Ancak bu çalışma müstakil olarak hikâye temelli bir minyatür okumasıdır. Rüstem karakterinin doğumundan ölümüne kadar olan süreci, hem metin hem de minyatür yönüyle incelenmiş, aralarındaki ilişki kıyaslanmıştır.

Konu ile ilgili gerekli kitap, tez ve makaleler incelenmiştir. *Şahnâme* nüshaları arasında ilk manzum eser olması bakımından Şerif Âmidi'nin "*Tercüme-i Şahnâme*" isimli eseri tercih edilmiş ve araştırmanın temelini oluşturmuştur.

Araştırmada *Tercüme-i Şahnâme*'nin Osmanlı minyatür örneklerinde Rüstem karakterinin metin- minyatür ilişkisi incelenmek istenmiştir. Bu sebeple Millî Saraylara bağlı olan Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi Hazine 1522 ve Hazine 1520

---

¹⁰ Zuhâl Kültürel ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi I-IV*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999), 19.

¹¹ Yunus Türkşad Yeğîn, "Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki 1983 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

Çağdaş Adıyeke, "Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 486 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. MSGÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

Serap Tuba Yurteser, "Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa 422 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. MSGÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009).

numaralı nüshalar ilgili makamlardan talep edilmiş ve gerekli minyatürler temin edilmiştir. TSMK H. 1522 numaralı nüshanın Rüstem ile ilgili olan tüm minyatürleri elde edilmiş, TSMK H.1520 nüshasından ise Rüstem imgesini temsil eden birkaç minyatür araştırmaya dâhil edilmiştir. Bir başka Osmanlı minyatür örnekleri barındıran nüsha NYPL Spn. Coll. Turc. Ms.1'e kayıtlıdır. New York Halk Kütüphanesi'nde bulunan nüsha çevrimiçi ulaşılabilir ve zengin unsurları ile kıymetli bir yere sahiptir. İlk manzum çevirinin minyatürlerinin incelenmesi ve sadece Rüstem karakterinin müstakil olarak ele alınması bu araştırmayı özgün kılan özelliklerindedir.

1.4. Tezin Sınırlılıkları

Prof. Dr. Zuhâl KÜLTÜRÂL ve Prof. Dr. Latif BEYRELİ'nin Osmanlıcadan Latin harflerine çevirdikleri 4 ciltlik “*Şerîfî Şahnâme Çevirisi*” isimli eseri çalışmaya esas teşkil etmektedir. Osmanlı minyatür üslubuyla hazırlanmış Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi Hazine 1522, Hazine 1520 ve New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu Türkçe El Yazmaları:1' e kayıtlı tasvirli üç nüshadan Rüstem'in betimlendiği tasvirler seçilmiştir. TSMK H.1522 nüshasından 16, TSMK H.1520 nüshasından 5 ve NYPL Spn. Turc MS.1 nüshasından ise 24 adet toplamda 45 adet minyatür incelenmiştir. Memlûk minyatürlü *Tercüme-i Şahnâme* nüshası olan TSMK H.1519'a kayıtlı nüshadan da Rüstem imgesini betimleyen 4 adet minyatür kıyaslama yapmak için kullanılmıştır. Bu tez çalışmasında toplam 49 adet minyatürde Rüstem ikonografyası araştırılmıştır. Şerîfî'nin “*Tercüme-i Şahnâme*” isimli eserinin ulaşılabilen ve incelemeye uygun olan minyatürlü nüshalarının her birinden az da olsa örnek gösterilmeye çalışılmıştır.

Yaklaşık 600 yıllık uzun ömrü olduğu düşünülen Rüstem'in hayatındaki önemli olaylar belirlenmiş ve bunun üzerine minyatürler seçilmiştir. Aşağıdaki 5 başlık altında minyatür incelemeleri gerçekleştirilmiştir.

- Rüstem'in Doğumu ve Atı Rahş'ı Bulması
- 7 Övün Yolundaki Maceraları
- Rüstem ile Sohrab Hikâyesi
- Rüstem'in Mücadeleleri
- Rüstem'in Ölümü

1.5. Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi

İslam sanatının birçok dalının yer aldığı kaynaklardan biri yazmalardır. Edebi metin, hüsn-i hat, minyatür, tezhip, ebru, kat'ı, cilt kapaklarıyla ilgili çalışmaların her biri, tek başına İslam sanatının birer bölümünü oluşturur. Metin ve minyatür, içinde yer aldıkları yazmanın birbirlerini tamamlayan unsurlarıdır. Ayrıca bu iki disiplin, ortak bir kültürün ve değer yargısının ürünüdür. İlk bakışta birbirinden çok farklı alanlar gibi gözükseler de gerek biçim gerek ifade açısından paralellik taşımaktadırlar. Minyatürler konuyla bağlantılı olmakla birlikte birtakım ayrıntıları da içerdikleri için metni tamamlamaktadırlar. *Şahnâme* yazmaları ise, metni, mitolojik unsurları ve içerdiği İslam sanatları bakımından sanat tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Minyatür, ebru hat, tezhip kat'ı ve cilt gibi tezyini unsurların bulunduğu yazmalar birer hazine niteliğindedir. Özellikle minyatürler, eserdeki olay ve durumları görsel olarak okuyucuya sunmaktadır. Firdevsî *Şahnâmesi* ise İran millî destanı olması sebebiyle birçok nakkaş tarafından tasvir edilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı Türkiye'de bulunurken bazı *Şahnâme* yazmaları da yurtdışındaki kütüphane ve müzelerde sergilenmektedir.

Firdevsî, eserini 60.000 beyitte ele aldığını söylemektedir. Eldeki *Şahnâme* yazmalarının bir kısmının bu sayının üzerinde, bir bölümünün de daha altında olması gerçeğinin yanı sıra yazmaların çoğu 48.000-52.000 beyitten oluşmaktadır. Türkiye'de *Şahnâme* üzerine yapılmış tam metin ilk Türkçe çevirisi Kabalcı yayınlarından çıkan Necati Lugal çevirisi "*Şahnâme I*"¹² ve Nimet Yıldırım çevirisi "*Şahnâme II*"¹³ isimli eserlerdir. Lugal çevirisinde 24.880 beytin çevirisi bulunurken Nimet Yıldırım yarım kalan beyitleri tamamlamaya çalışmış ve 27.510 beyit daha eklemiştir. Toplamda 52.390 beyit Türkçe'ye kazandırılmıştır. Bu sayede eser, Türkiye'de temel kaynak hâline gelmiştir. Nimet Yıldırım'ın çevirinin yanı sıra *Şahnâme* üzerine yaptığı çalışmalar, *Şahnâme*'nin ve İran edebiyatının anlaşılması için önemli bir yer tutmaktadır. İran mitolojisinin kökeni, kaynakları ve ana temalarının ele alındığı Pinhan yayınlarından çıkan "*İran Mitolojisi*"¹⁴ isimli eser, başlangıçtan İslamiyet'e

---

¹² Necati Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 1 bs. (İstanbul: Kabalcı, 2013).

¹³ Nimet Yıldırım, *Firdevsî Şahnâme II*, 1bs. (İstanbul: Kabalcı, 2016).

¹⁴ Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 1 bs. (İstanbul: Pinhan, 2015).

kadar İran edebiyatını ve dillerini incelediği “*İran Edebiyatı*”¹⁵ adlı eser ve İran sözlü ve yazılı kaynaklarının incelendiği “*İran Kültürü- Zerdüşt’ten Firdevsî’ye Sâdi’den Şamlu’ya İran Sözlü ve Yazılı Kaynakları*”¹⁶ isimli çalışma, İran edebiyatı ve kültürünün kapsamlı şekilde anlaşılmasına fayda sağlamaktadır. Yine Yıldırım çevirisi olan Muctebâ Mînovî’nin “*Firdevsî ve Şiiri- Şahnâme’den Seçmeler*”¹⁷ isimli eser Firdevsî’nin hayatı ve söz ustalığı hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Şahnâme destanları içinde birçok savaş sahnesi ve olağanüstü kahramanlık unsurları bulunmaktadır. Bu durum Türk ve İran resim sanatında da sıkça kendini göstermektedir. Bu sebeple Abdurrahman Deveci’nin “*İran- Türk Minyatüründe Savaş ve Mücadele Sahneleri*”¹⁸ isimli eseri önemli bir hususu aydınlatmaktadır. Eser, Deveci’nin doktora tezi olup daha sonra Kriter yayınlarından bastırıldığı, minyatürleri dönemlerine ve konularına göre incelediği akademik bir çalışmadır. *Şahnâme* Minyatürlerinin bir arada bulunduğu önemli çalışmalardan biri de Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’nın çıkardığı “*Şahnâmelerden Seçme Minyatürler*”¹⁹ isimli eserdir. Eserde, Topkapı Sarayı Müzesi’nde bulunan 16 nüshadan derlenen 38 minyatürün görseli bulunmaktadır. Metin And’ın “*Minyatürlerle Osmanlı- İslam Mitologyası*”²⁰ isimli eseri de minyatürlerde bulunan yaratıklar, gök cisimleri, ulu kişiler, aşk hikâyeleri gibi konulara açıklık getirmektedir. “*Tasvir: Teori ve Pratik Arasında İslam Görsel Kültürü*”²¹ isimli 16 yazarın makalelerinin bulunduğu çalışma minyatürlerin felsefesini anlamada kıymetli bir rol oynamaktadır.

---

¹⁵ Nimet Yıldırım, *İran Edebiyatı*, 1 bs. (İstanbul: Pinhan, 2017).

¹⁶ Nimet Yıldırım, *İran Kültürü- Zerdüşt’ten Firdevsî’ye Sâdi’den Şamlu’ya İran Sözlü ve Yazılı Kaynakları*, 1 bs. (İstanbul: Pinhan, 2019).

¹⁷ Mucteba Minovi, *Firdevsî ve Şiiri- Şahnâme’den Seçmeler*, çev. Nimet Yıldırım (İstanbul: Demavend Yayınları, 2017).

¹⁸ Abdurrahman Deveci, *İran- Türk Minyatüründe Savaş ve ücadele Sahneleri*, 1bs. (İstanbul: Kriter, 2017).

¹⁹ Abdülkadir Karahan, Tahsin Yazıcı ve Ali Milani, *Şahnâmelerden Seçme Minyatürler* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971).

²⁰ Metin And. *Minyatürlerle Osmanlı- İslam Mitologyası*, 7 bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020).

²¹ Nicole Kañçal Ferrari ve Ayşe Kañçal, *Tasvir: Teori ve Pratik Arasında İslam Görsel Kültürü*, 1 bs. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017).

Şahnâme minyatürleri dünyanın dört bir yanına yayılmış, çeşitli müze ve kütüphanelerde sergilenmektedir. Aydınlatılmayı bekleyen onlarca yazma bulunmaktadır. Bu alanda, Türkiye’de bulunan bazı nüshaların ortaya çıkarılmasını sağlayan doktora ve yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi, Türk İslam Eserleri Müzesi ve Topkapı Müzesi Kütüphanesi’nde bulunan bazı nüshalar araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkarılmıştır. Çalışmalarda yazmada bulunan minyatürler önce künyesi verilerek daha sonrada hikâyedeki konumu anlatılarak açıklanmıştır. Derya AYDIN’ın “Şiraz Nakkaşaneleri ve Resimli Şahnâmeler”²² başlıklı doktora tezi de dönemlerine göre ayırarak minyatürleri incelemesi bakımından önemli bir çalışmadır. *Şahnâme* her alanıyla inceleme altına alınmış ve Sıdıka KARACAN’ın “Şahnâme’de Mektuplar”²³, Nilüfer YURTTAŞ’ın “Şahnâme’de Metafizik”²⁴ ve Serpil YILDIRIM’ın “Şahnâmede Aşk Hikâyeleri”²⁵ başlıklı yüksek lisans tezleri oluşturulmuştur.

Zeren Tanındı’nın “Sultanlar, Şairler ve İmgeler: *Şahnâme-i Firdevsî*’nin Mukaddimesinin Resimleri”²⁶ isimli makalesinde, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde bulunan resimli Firdevsî *Şahnâmelerinin* mukaddimeleriyle ilgili bilgi verilmiş ve bu mukaddimelerdeki resimlerin ikonografik özellikleri, Firdevsî’nin *Şahnâme*’sinin Osmanlı Sarayı’nda kabul görmesi, mukaddime metninin ve resimlerinin Osmanlı tarihiyle ilgili resimli kitaplara yansımaları üzerinde durulmuştur. *Şahnâme* birçok kitap, tez ve makalenin yanı sıra seminer dizisi hâlinde de bir inceleme konusu olmuştur. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslam

---

²² Derya Aydın, “Şiraz Nakkaşaneleri ve Resimli Şahnâmeler”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019)

²³ Sıdıka Karacan, “Şahnâme’de Mektuplar” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012).

²⁴ Nilüfer Yurttaş, “Şahnâme’de Metafizik” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012).

²⁵ Serpil Yıldırım, “Şahnâmede Aşk Hikâyeleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012).

²⁶ Zeren Tanındı, “Sultanlar, Şairler ve İmgeler: *Şahnâme-i Firdevsî*’nin Mukaddimesinin Resimleri, *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.15 (2008).

Sanatları Merkezi'nin düzenlediği “Şahnâme Okumaları”²⁷ isimli çevrimiçi seminer dizisi, Şahnâme'nin daha çok kişi tarafından duyulmasına vesile olmuştur. Alanında uzman öğretim görevlileri tarafından düzenlenmiş ve interaktif bir yol kullanılmıştır.

Şahnâme üzerine yabancı literatürde de birçok çalışma bulunmaktadır. Charles Melville ve Gabrielle Van Der Berg hazırladığı “*Shahnama Studies I*”²⁸, “*Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*”²⁹ ve “*Shahnama Studies III: The Reception of the Shahnama*.”³⁰ isimli kaynaklar birçok araştırmacının Şahnâme çalışmalarını içermesi açısından oldukça önemlidir. Özellikle “komşu topraklarda Şahnâme” başlığı altında bulunan Jan Schmidt'in “Firdevsî'nin Şahnâmelerinin Osmanlılarda Karşılanması”³¹, Zeren Tanındı'nın “Osmanlı Türkiyesi'nde Şahnâme Resimlenmesi ve Kitap Sanatı”³² ve Lale Uluç'un “Rum Topraklarında Firdevsî Şahnâmesi”³³ başlıklı makaleleri Türkçe Şahnâme çevirileri hakkında kıymetli bilgiler içermektedir. Serpil Bağcı'nın “Çeviri Metinden Çeviri Resime: Resimli

---

²⁷ Dursun Ali Tökel, Türkan Alvan ve Bahman Razi Olyaei “Şahnâme Okumaları 2: Zâl ve Simurg”. https://youtu.be/MBc_PWWKS2s [23.04.2020].

²⁸ Charles Melville, *Shahnama Studies I*, (Boston: Brill, 2011).

²⁹ Charles Melville & Gabrielle Van Der Berg. *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, (Boston: Brill Academic Pub, 2012).

³⁰ Charles Melville & Gabrielle Van Der Berg. *Shahnama Studies III: The Reception of the Shahnama*.(Boston: Brill, 2017).

³¹ Jan Schmidt, “The Reception of Firdausi's Shahnama Among the Ottomans”, *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Charles Merville & Gabrielle van der Berg (Boston: Brill, 2012).

³² Zeren Tanındı, “The Illustration of the Shahnama and the Art of the Book in Ottoman Turkey”, *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Charles Merville & Gabrielle van der Berg (Boston: Brill, 2012).

³³ Lale Uluç, “The Shahnama of Firdausi in the Lands of Rum”, *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Charles Merville & Gabrielle van der Berg (Boston: Brill, 2012).

Şahnâme-i Türkî Kopyaları”³⁴ ve “Bir İran Destanı ve Bir Osmanlı Ressamı: Nakkaş Osman'ın Şahnâme'nin "Yeni" Görsel Yorumu”³⁵ isimli makaleleri de Türkçe Şahnâmeleri tanıtması bakımından oldukça önemlidir. Bağcı'nın “Bir İran Destanı ve Bir Osmanlı Nakkaşı” isimli çalışmasında Şerîfi Şahnâmesi'nin hangi konularının Türkçe nüshalarda resimlendiği bilgisi ve TSMK H.1522 numaralı nüshadan birkaç minyatür örneği bulunmaktadır.

Barbara Schmitz'in “New York Halk Kütüphanesi'ndeki İslami El Yazmaları”³⁶ isimli katalog çalışması NYPL Spencer koleksiyonu'ndan olmak üzere 3.200'den fazla Farsça, Hint-İslam, Türk ve Arap minyatürlerini içermektedir. İslami minyatür resminin güncel eleştirel bibliyografyaları, Arapça, Farsça, Hint-İslam ve Türkçe resimli el yazmaları bölümlerinin girişlerinde sunulmaktadır. Bu kitap, Amerikan kütüphanesinde veya müzesinde İslami minyatür resim koleksiyonunun ilk kapsamlı yayını temsil etmektedir. Eserin içerisinde NYPL Spencer koleksiyonundaki üç adet Firdevsî Şahnâmesi'nin katalog bilgileri bulunmaktadır.

Şahnâme üzerine düzenlenen önemli bir proje bulunmaktadır. Cambridge Üniversitesi'nin oluşturduğu “Şahnâme Projesi”, Şahnâme'nin önemini sergi, konferans, yazılı ve dijital araştırmalarla vurgulamaktadır. Projeden yola çıkılarak Farsça araştırmalarını yaygınlaştırmak amacıyla Pembroke Farsça Araştırmaları Merkezi kurulmuştur. Çeşitli ülkelerden araştırmacılar bu merkez çatısı altında buluşmuş, hem basılı hem dijital olmak üzere birçok çalışma yayınlamışlardır.³⁷

---

³⁴ Serpil Bağcı, “Illustrated Word Illustrated Image: :The Illustrated Şehnâme-i Türkî Copies”, *Muqarnas*, XVII, (2000).

³⁵ Serpil Bağcı, “an Iranian Epic and an Ottoman Painter: Nakkaş Osman's "New" Visual Interpretation of the Shahnama”, *Frauen, Bilder und Gelehrte: Studien zu Gesellschaft und Künsten im Osmanischen Reich. Arts, Women and Scholars: Studies in Ottoman Society and Culture vol 2*, Festschrift Hans Georg Majer (İstanbul: Simurg, 2002).

³⁶ Barbara Schmitz, *Islamic Manuscripts in The New York Public Library*, (Oxford: Oxford University Press and The New York Public Library, 1992).

³⁷ The Cambirdge Shahnama Centre of Persian Studies. <http://persian.pem.cam.ac.uk/> [14.08.2022]

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE ŞAHNÂME ÇEVİRİLERİ

2.1. Osmanlı Minyatür Sanatı

Minyatür, resim sanatının bir çeşidi olan “kitap resim sanatı” olarak bilinmektedir.³⁸ Kelime anlamı, ilk zamanlarda ortaçağ Avrupası’nda hazırlanan el yazmalarının bölüm başlarında bulunan metnin ilk harfini çevreleyen miniatura adlı tezhipten gelmektedir. Kızıl-turuncu renkli olan minium ile (yani kırmızı kurşun tozu, sülügen) yapılan bu süslemeler, “sülügenle boyanmış” anlamına gelen minyatür kelimesini oluşturmuştur. Zamanla anlamda kaymalar olmuş, minör (küçük) kelimesinden etkilenecek kelime “küçük resim” manasını kazanmıştır. İslam sanatında minyatür "tasvir", minyatür sanatçısına "musavvir" veya "nakkaş" adı ile anılmıştır.³⁹ Minyatür sanatı kâğıt, parşömen, fildişi gibi yüzeylerin üzerine suluboya, altın ve gümüş yaldızla uygulanan ince işlenmiş, metni açıklayan küçük resimlere verilen isimdir. Bu sanatta ışık, gölge ve boyut verilmeden resim nakşedilmektedir.⁴⁰

Minyatür sanatının ilk örneklerinin eski Mısırlılar’a ait olduğu düşünülmektedir. İslam minyatürlerinin mevcut en eski örnekleri XII-XIII. yüzyıllara aittir. Bu sanatın son örnekleri 1750-1900 yılları arasında verilmekle birlikte, günümüzde de çağdaş minyatür çalışmaları bulunmaktadır.⁴¹

---

³⁸ Yasemin Sözer Saraç, “İslam Halklarının Sanatsal Anlatım Yöntemleri; Minyatür”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları*, C.4, S.1 (2011): 174.

³⁹ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 30. Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.

⁴⁰ Saraç, *İslam Halklarının Sanatsal Anlatım Yöntemleri; Minyatür*, 175.

⁴¹ Neslihan Koç Keskin, “Minyatür Merceğiyle Divan Şiirini Görmek”. *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Walter G. Andrews Armağanı-1, 34/1.

Osmanlılarda kültürel zenginliğin Orhan Gazi döneminde başladığı söylenmesinin yanı sıra minyatür sanatının daha geç dönemlerde geliştiği belirtilmektedir.⁴² Osmanlı tarih yazıcılığının II. Bayezid döneminde başladığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte Osmanlı tarihini konu alan resimli elyazmalarının Kanunî Sultan Süleyman döneminde üretilmeye başlandığı bilinmektedir.⁴³

Edebiyat alanı dışında ayrıca tarihi metinler, bilimsel eserler, seyahatnameler, ansiklopediler, biyografiler ve dini kitaplar ile çerçevesini genişletmiştir. Erken İslam minyatüründe de bol örnekleri görülen, günlük olaylar, iş hayatı, düğün, bayram gibi eğlenceler de Osmanlı minyatürü içerisinde yerini almış hatta bu konuda şenlikler özel bir yer kaplamıştır. Şenlikleri tüm tafsilatı ile anlatan Sûrnâme eserleri için “Sûrnâme ressamlığı” adı verilen bir alan açılmıştır.⁴⁴

Osmanlı minyatür sanatı saray bünyesinde bulunan nakkaşhanelerde gelişip büyümüştür. Devletin gelişmesi ile sanata olan ihtimam artmış, Osmanlı minyatürü de saray himayesine girmiştir. Kitap sanatını korumak ve desteklemek padişah, sadrazamlar, hanım sultanlar, vezirler, valiler ve saray ağaları gibi yüksek rütbeli devlet mensupları tarafından sağlanmaya başlamıştır.⁴⁵

Tarih konulu minyatürler Osmanlı resim sanatında en geniş alanı kaplamaktadır. Genel tarih, dinler tarihi, savaşlar, seferler ve padişahların hükümdarlık dönemleri olmak üzere birçok konu minyatürlerde tasvir edilmiştir. Özellikle padişahların hayat hikâyelerinin, başarılarının anlatıldığı Şahnâme türü eserler, padişahların kendi çağlarında yaşadıkları tüm olayları yarınlara aktarması bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Firdevsî'nin ünlü eseri olan *Şahnâme*, Osmanlıların en çok değer verdiği eserler arasında yerini almış ve Osmanlı Şahnâmeciliğine örnek teşkil

---

⁴² Zeren Tanındı, *Türk Minyatür Sanatı*, 1 bs. (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996), 7.

⁴³ Saraç, *İslam Halklarının Sanatsal Anlatım Yöntemleri; Minyatür*, 179.

⁴⁴ A.g.e., 179.

⁴⁵ Keskin, *Minyatür Merceğiyle Divan Şiirni Görmek*, 1.

etmiştir.⁴⁶ *Şahnâme*'nin gerek Farsça aslının gerekse Türkçe çevirilerinin pek çok sayıda minyatürlü yazmaları bulunmaktadır.⁴⁷

Minyatür sanatında, yazma eser metinlerini görsel olarak izleyiciye sunmak bu sanatın temelini oluşturmaktadır. Metin ve minyatür birbirinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir.⁴⁸ Şairler eserlerini, edebî sanatları ve hayal dünyasını kullanarak dile getirirken musavvir, fırçası ve boyları ile durumu resmetmektedir.⁴⁹ Bu sebeple kitap resimlerinin ikonografik okumasını yapmak için başvuru ilk kaynak metnin kendisidir. Bazen bu ikonografik çözümler için metin yeterince aydınlatıcı olmamakta, nakkaşın yaşadığı dönemden taşıdığı bazı unsurları minyatüre aktardığı görülmektedir.⁵⁰ Nakkaşın konuyu resmederken konunun geçtiği dönem ya da kendi yaşadığı dönem hakkında nasıl bir bakış açısının olduğu, metinde anlatılmayan günlük hayat sahneleri, kılık kıyafet, dönemin mimarisi, eğlence biçimleri gibi birçok unsur minyatürlerden öğrenilebilmektedir. Tüm ayrıntıları ile metin ve minyatür birbirini tamamlamaktadır.⁵¹

2.2. Firdevsî

İran millî şairi ve *Şahnâme*'nin yazarı Firdevsî'nin hayatı hakkındaki bilgiler henüz tam olarak aydınlığı kavuşmamıştır. Şair, *Şahnâme*'de kendini Ebu'l Kasım Firdevsî olarak sadece künyesi ve mahlası ile defalarca tanıtmışsa da asıl adı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.⁵² Firdevsî'nin adı çeşitli kaynaklarda Ahmed, Hasan ve

---

⁴⁶And, *Osmanlı Tasvir Sanatları I: Minyatür*, 179.

⁴⁷ A.g.e., 273.

⁴⁸ İrem Büşra Özliyen, "Gülistan Sarayı Müzesi Kütüphanesi (MS.716) Baysundur Şahnâmesi Minyatürlerinin Resim Metin İlişkisi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2019), 2.

⁴⁹Özlem Güneş, "Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi'nde Metin-Minyatür İlişkisi", *Turkish Studies*, C.13, S.20 (2018): 505.

⁵⁰ Bağcı, *Kitap Resimciliğinin Kaynakları: Dolaşan İmgeler*, 35.

⁵¹ Toska, *Resimdeki Söz, Sözdeki Resim*, 54.

⁵² Abdülkadir Karahan, Tahsin Yazıcı ve Ali Milani, *Şahnâmelerden Seçme Minyatürler* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971), 11.

Mansur olarak geçmektedir. Künyesi Ebu'l- Kasım, lâkabı Fahreddin, mahlâsı Firdevsî'dir.⁵³ Künyesi ve mahlası konusunda hiçbir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.⁵⁴ Tezkiretü'ş-Şuarâ'da şairin Firdevsî mahlâsını almasının nedeni olarak babasının Tus'ta Firdevs adlı bağ ve bahçelerde bahçıvanlık yapması gösterilmektedir. Firdevsî, *Şahnâme*'de zaman zaman kendisinden ve eserinden bahsetmektedir ancak tarihsel tutarsızlıklardan Firdevsî'nin doğum tarihi ve *Şahnâme*'yi yazdığı tarih tam olarak tespit edilememektedir.⁵⁵ Necati Lugal *Şahnâme* tercümesinde Firdevsî'nin 329/940 yılında Tûs şehrinin Taberân kasabasının bir köyü olan Bâj'da dünyaya geldiğini belirtmektedir.⁵⁶ Ali Nihat Tarlan'a göre ise Firdevsî'nin doğum yılı h.320/m.932 – h.323/m.935 yılları arasındadır.⁵⁷ Firdevsî'nin çok sevilmesi ve millî şair kabul edilmesi sonucunda hayatı hakkındaki bazı bilgiler hayranlarının, yazarların ve tarihçilerin efsaneleştirmesine sebep olmuştur. Gerçek ile efsane iç içe geçmiş ve doğru bilgiyi ayırt etmek zorlaşmıştır.⁵⁸

Firdevsî'nin babasının Tûs ırmağından ayrılan Âbrâhe çayı kenarında bir çiftlik sahibi yani dihkan olduğu bilinmektedir.⁵⁹ Bâj köyünün ileri gelen, toprak sahibi ailelerinden olan dihkânlar, aynı zamanda kendilerini buldukları bölgelerin mirasçıları, İran millî değerleri ve kültürünün koruyucuları olarak görmekte, çocuklarını İran gelenek ve göreneklerine göre yetiştirmektedirler. Firdevsî de millî duyguların yoğun olduğu böylesine bir ortamda dünyaya gözlerini açmış ve daha çocukluk yıllarından itibaren İran kültürü ve geleneksel değerlerinin tutkunu olarak yetmiştir. Yaşadığı çağın yaygın Fars, Arap ve Pehlevî edebiyatına oldukça hâkimdir. Felsefe ve kelim başta olmak

---

⁵³ Zuhâl Kültürel, “Şahnâme”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/290.

⁵⁴ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 15.

⁵⁵ Çağdaş Adıyeke, “Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 486 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. MSGSÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 4.

⁵⁶ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 15.

⁵⁷ Adıyeke, *Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 486 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri*, 4.

⁵⁸ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 15.

⁵⁹ Mehmet Kanar, “Firdevsî”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/ 125,

üzere diğer bilim dallarında da ileri düzeyde eğitim almıştır. Eserinin değişik bölümlerinde verdiği ipuçlarından anlaşılacağı üzere yirmi beş yaşlarına kadar eğitim ve öğrenimine devam ettiği, öğrenimi boyunca özellikle İran tarihi başta olmak üzere tarih ilmine ilgi duyduğu görülmektedir. Kendisinden önce olan *Şahnâme* ve *Hudâynâme* gibi eserler üzerinde araştırmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Bütün bu çalışmalarının temel hedefinde eski İran'ın ve hükümdarlarının tarihini yazmaktır.⁶⁰ Firdevsî'nin vatansever ve millî duyguları çok kuvvetli bir kişilik olduğu yine hem kaynaklarda hem de eserinde açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Ailesinin ve yetiştiği ortamın yüklediği gelecek kuşaklara atalarının tarihini aktarma misyonu onun bu denli önemli bir eseri ortaya çıkarmasında önemli bir faktör olmuştur.⁶¹

Firdevsî'nin yetiştiği dönemde, İran'ın İslâm öncesi tarihine ait Pehlevî dilinde yazılmış bazı eserler ortaya çıkarılmış ve bunlar yeni Farsça'ya çevrilmeye başlanmıştır. Özellikle, Sâsânî hükümdarlarından III. Yezdicerd'in (632-651) derlenmesini sağladığı *Hudâynâme*'nin aslına ya da Arapça çevirisine dayanılarak birtakım şahnâmeler yazılmıştır. Muhtemelen başlangıçta diğer şairler gibi gazel ve kasideler yazan Firdevsî, bir süre sonra döneminin de etkisi altında kalarak eski İran tarihi hakkında bilgi edinmek üzere Pehlevî dilinde yazılmış eserlere karşı büyük bir ilgi duymuştur. O dönemde yazılmış eserlerden faydalanmak için babasından veya Zerdüşt rahiplerinden Pehlevîce öğrenmiştir. Şiir yazacak kadar da Arapça bilmektedir.⁶²

Şahnâme'deki bazı dizelerden ve birtakım tarihi kayıtlardan da anlaşıldığı kadarıyla Firdevsî, sanatkâr ve musikişinas bir hanımla evlenmiştir. *Şahnâme*'nin örneğin "Menîje ile Bîjen" gibi bazı bölümlerini kaleme alırken de onun yardımlarını görmüştür.⁶³ Yirmi yedi yaşlarında iken bir oğlu, ardından da bir kızı olmuştur.⁶⁴ Dizelerinde de aktardığı gibi kendisi altmış beş yaşındayken otuz yedi yaşındaki oğlu

---

⁶⁰ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 16.

⁶¹ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 1 bs. (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2017), 361.

⁶² Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 21.

⁶³ A.g.e., 21.

⁶⁴ Kanar, *Firdevsî Maddesi*, 125.

vefat etmiş ve bu durum kendisini derinden etkilemiştir.⁶⁵ Kırk yaşına kadar rahat bir hayat süren Firdevsî'nin daha sonraki yıllarda hayatının sıkıntı içinde geçtiği anlaşılmaktadır.⁶⁶

Firdevsî'nin ölüm tarihi konusunda birbirinden farklı rivayetler vardır. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda 411/1020 şeklinde geçmekte, bazılarında ise 416/ 1025 olarak verilmektedir. Ancak hem kendisinin *Şahnâme*'deki ifadeleri hem de tezkirelerdeki kayıtlar göz önünde bulundurulduğunda genellikle 411/1021 yılında öldüğü görüşü kabul edilmektedir. Firdevsî hayatının son anlarına kadar talihsizliklere maruz kalmıştır. Kabri İran'ın Tus şehrinde mermer bir türbede bulunmaktadır.⁶⁷

2.3. Şahnâme

Şahnâme, genel anlamıyla İran coğrafyasında ortaya çıkan, İran hükümdarlarının hayat hikâyelerini, mücadelelerini anlatan manzum ve mensûr tarzdaki edebi bir tarih yazım türüdür. Şahnâme kelime anlamı olarak hükümdarların (şâhların) biyografisini anlatan eser anlamına gelmektedir. Özel manada ise *Şahnâme*, İranlı şâir Firdevsî Tusî'nin Sultan Gazneli Mahmud'a sunduğu, efsanevi Kayumers'den başlamak ve Sasani hükümdarlarıyla sona ermek üzere, İran tarihinin destansı şekilde aktarıldığı 60.000 beyitlik eserin ismidir.⁶⁸ Kronolojik ilerleyen eserde⁶⁹ tarihsel gelişmeler, efsaneler ve mitolojik unsurlarla karıştırılarak aktarılmaktadır.⁷⁰

Firdevsî İran geleneklerini tekrar canlandırıp yüceltmek amacıyla İran tarihî ve destanî unsurlarını bir eserde toplamak istemiştir. Birçok araştırmacıya göre şair, *Şahnâme*'nin

---

⁶⁵ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 21.

⁶⁶ Kanar, *Firdevsî Maddesi*, 125.

⁶⁷ Karahan, *Şahnâmelerden Seçme Minyatürler*, 14.

⁶⁸ Yasin Denli, "Osmanlı Minyatür Sanatında Mekân Anlayışı: Şerefname Örneği" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mardin Artuklu Üniversitesi. Fen Bilimler Enstitüsü, 2019), 12.

⁶⁹ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 35.

⁷⁰ Söylemez, *İran Kültüründe Şahnâmehanlık Geleneği*, 65.

ilk metnini 363- 388/974-999 yılları arasında yazmıştır.⁷¹ Şair Dakîkî'nin yazmış olduğu 1000 beyitlik *Şahnâme*'ye ulaşan Firdevsî, toplamış olduğu diğer destan ve gelenekleri bir araya getirerek 60 bin beyitlik meşhur eseri *Şahnâme*'yi oluşturmuştur. Parça parça yazmaya başladığı destanlar arasında bağlantıları tamamlayarak yeni şiirlerle zenginleştirip yedi ciltte toplamıştır.⁷² Firdevsî eserini Sultan'a sunacağı sırada hem sultanın veziri hem de kendisinin hamisi olan Ebü'l Abbas Fazl 404/1014 hayatını kaybetmiştir. Bir rivayete göre Firdevsî bunun üzerine Gazne'ye gitmiş ve eserini Sultan Mahmud'a bizzat kendi sunmuştur. Fakat Firdevsî, ümit ettiği desteği hükümdardan görememiştir.⁷³ Her beyti için bir dinar beklerken her beyte bir dirhem verilmesi üzerine Firdevsî üzülmüş ve haksızlığı için Sultan Mahmud'a bir hicviye yazmıştır. Kendisine verilen 60.000 dirhemi ise halka dağıtmıştır.⁷⁴

Bir rivayete göre de Sultan Mahmud bir süre sonra Firdevsî'ye karşı gösterdiği ilgisizlikten pişman olmuş ve şaire 60.000 altın göndermiştir. Altını taşıyan kervanın şehrin bir kapısından girerken başka bir kapıdan Firdevsî'nin cenazesinin çıktığı söylenmektedir. Altınlar Firdevsî'nin kızına verilmek istenmişse de o bunu kabul etmemiş ve bu servet kamu hizmetleri için harcanmıştır.⁷⁵ Firdevsî, Sultan Mahmud tarafından yeterli karşılığı alamamış olsa da eseri birçok kültür ve coğrafyada yankı bulmuştur. Doğu İran toprağı ile Tûran'ın (yani bugünkü Özbekistan Türklüğünün) ortak fikir mahsulü olması bakımından, şüphesiz eski İran ve Türk toplumlarında çokça itibar görmüştür.⁷⁶ Fars Edebiyatının öncülüğünü yaptığı *Şahnâme* yazma

---

⁷¹ Adıyeke, *Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 486 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri*, 5.

⁷² Kanar, *Firdevsî Maddesi*, 125.

⁷³ Ramazan Bölük, "18.yy. Mensur Şahnâme Çevirisi, II. Cilt (284b- 419b Varaklar Arası)" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 3.

⁷⁴ Söylemez, *İran Kültüründe Şahnâmehanlık Geleneği*, 66.

⁷⁵ Yunus Türkşad Yeğın, "Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki 1983 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 5.

⁷⁶ Akbar Anvarian Aghdam, "İran Anlatı Geleneğinin Kaynakları Üzerine Bir İnceleme" (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 189.

geleneği Arap, Türk ve Hint edebiyatında da yerini almıştır. Şahnâmecilik önce Selçuklular'da daha sonra da Osmanlılar'da etkisini göstermiştir.⁷⁷

Türkler ile İranlıların ortak bir medeniyet ve tarihi paylaşımları sebebiyle Türk edebiyatında *Şahnâme*'nin etkisi fazlaca olmuştur. Klâsik Türk edebiyatında *Şahnâme* kahramanlarına, adeta Millî kahramanlar gibi özen gösterilmiştir. Özellikle padişahlar, yüksek rütbeli devlet adamları, övüldükleri zaman, genellikle *Şahnâme* kahramanları ile mukayese edilmiştir. Bu hususta ünlü şair Nef'inin (1572-1635) kasidelerinde: Cemşid, Feridun, Efrâsiyâb, Peşeng, Keykubad, İskender, Dara, Ardeşir, Behmen gibi hükümdarlar ve Neriman, Rüstem gibi büyük kahramanların isimleri sıkça geçmektedir.⁷⁸

Şahnâme, İran'ın İslam öncesi tarihi ve efsanevi geleneklerinin neredeyse tamamını içermektedir. Farsçanın kelime hazinesi olarak kabul edilen eser eski İran hikâyelerinin yanı sıra dini, felsefi, tarihi, mitolojik ve destansı anlatılar da içermektedir.⁷⁹

Eser, eski İran tarihinin doğduğu andan Araplar tarafından sona erdirildiği dört hanedanlık dönemini kapsamaktadır. Pişdâdiler, Keyâniler, Eşkâniler ve Sasânilerden oluşan dört hanedan dönemi, mitolojik, kahramanlık ve tarihi dönemler başlığı altında üç bölümde incelemektedir. Altmış üç destandan oluşan büyük eserde diğer kültürlerde de yer bulan bazı ünlü karakterler ve onların kahramanlıkları anlatılmaktadır. Bu karakterler arasında kötülük simgesi Dahhâk, demirci Kâve, Feridun, Zâl, Zâl'ın oğlu Rüstem, İsfendiyâr, Efrasiyab, İskender ve Behram bulunmaktadır.⁸⁰ Kahramanların savaşlarda gösterdikleri cesaret örneklerinin yanı sıra ünlü aşk hikâyeleri de eserde yer almaktadır. Zâl ile Rûdâbe, Rüstem ile Tehmîne, Sohrâb ile Gordâferîd, Bîjen ile Menîje, Behrâm-ı Gûr ile Ârzû ve Hüsrev Pervîz ile Şirin'in aşk maceraları eserde etkileyici bir dille aktarılmıştır.⁸¹

---

⁷⁷ Bölük, 18.yy. *Mensur Şahnâme Çevirisi, II. Cilt (284b- 419b Varaklar Arası, 3.*

⁷⁸ Abdurrahman Deveci, "İran ve Osmanlı Minyatürlerindeki Savaş ve Mücadele Sahnelerine Mukayeseli Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.48 (2017): 312.

⁷⁹ A.g.e., 312.

⁸⁰ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 38.

⁸¹ A.g.e., 39.

Firdevsî, eserini yazarken bir tarihçi titizliğiyle güçlü bir edebiyatçı dilini harmanlamış ve kâğıda nakşetmiştir. Eski kitaplar, nesillerdir aktarılan söylenceler ve hikâyeler eserin tarihi zeminine kaynaklık etmiştir. Ayrıca Hint, Avrupa, Yunan ve İslam kültürünün mitolojik ve tarihsel bilgilerinden yararlanmışır.⁸² İran'ın millî şairi Firdevsî, İran Edebiyatı'nda kahramanlık tarzındaki şiir anlayışını zirveye ulaştıran şair olarak kabul edilmektedir. Şiirlerinde anlattığı olayları olağanüstü ifadelerle betimlemesi, sade ve akıcı bir dil kullanması gibi özellikleri onu diğer şairlerden ayırmaktadır. Eserinde gereksiz söz sanatları kullanmamaya özen göstermiş, bu durum da onu halk tarafından okunmak istenen bir şair hâline getirmiştir.⁸³ *Şahnâme*'de eski Farsça sözcükler ve nadir kullanılan fiiller çokça kullanmıştır. Bunun yanı sıra az miktarda Arapça kelime de görülmektedir. İran kültürü ile sırt sırta olan Türk kültürü hakkında da bazı bilgiler eserde işlenmektedir.⁸⁴ *Şahnâme*'nin Anadolu'daki yazın öyküsü Şelçuklular devrinde başlamaktadır. Anadolu'dan günümüze ulaşan en eski nüsha 1217 yılında istinsah edilmektedir.⁸⁵

Şahnâme gibi tarihi olayları aktaran eserler, özellikle genç hükümdarlar için birer tecrübe kaynağı olmaktadır. Bu tür kitaplar geçmiş hükümdarların yaşadıklarını gelecek nesillere ulaştırma da önemli bir yol gösterici olmuştur. Özellikle İran Millî Destanı *Şahnâme-i Firdevsî* gerek üslubu gerek mitolojik unsurları ile Osmanlı Sarayı'nda kıymetli bir yer kaplamaktadır. *Şahnâme-i Firdevsî*, Osmanlı sarayında sadece tarihçilerin referans verdiği edebi bir klasik değil, sarayda ve halk arasında kullanılan, yaşayan bir eser hâline gelmiştir. Sarayda erken dönemlerden beri *Şahnâme* okuyan “Şahnâmegûyların” varlığı, *Şahnâme* okumanın önemli bir saray eğlencesi olduğunu göstermektedir. *Şahnâme* sadece seçkin zümre tarafından bilinen, hükümdarların okuduğu ve ibretler aldığı bir kitap olmanın dışına çıkarak Osmanlı halkını sürükleyici hikâyeleri ile etkilemeyi başarmıştır. Bu nedenle pek çok kez hem

---

⁸² Sinem Tarlak, “17.yy. Mensur Şahnâme Çevirisi, II. Cilt vr. 29b-60a Metin-Türkiye Türkçesine Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 1.

⁸³ Bölük, 18.yy. Mensur Şahnâme Çevirisi, II. Cilt (284b- 419b Varaklar Arası, 2.

⁸⁴ Kanar, *Şahnâme Maddesi*, 290.

⁸⁵ Tülin Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar*, 1 bs. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 91.

avam hem de havas için Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Osmanlılarda bilinen ilk *Şahnâme* örneği 15.yüzyıl ortalarından gelmektedir. Müstensihî belli olmayan yazma mensur olarak kaleme alınmıştır. Yüzyıllar içinde *Şahnâme* yazmaları farklı çevirilerle devam etmiştir. Destan sadece Türkçe'ye çevrilmekle kalmamış birçok resimli nüshası da hazırlanmıştır.⁸⁶ Türkiye ve Türkiye dışında *Şahnâme*'nin tam ve eksik metin birçok nüshası bulunmaktadır.

Firdevsî *Şahnâmesi*'nin en eski metni, 1978 yılında, Floransa Millî Kütüphanesi'nde fark edilmiştir. Ebru sanatıyla süslenen, Kûfî hattıyla h.614 yılında yazılan bu metin, *Şahnâme*'nin sadece bazı bölümlerini kapsayıp uzun bir süre Kur'an-ı Kerim olduğu düşünülmüştür. Bu metinden önce tespit edilen bir başka yazma ise, h. 675 yılına ait bir metindir. *Şahnâme*'nin el yazması şeklinde hazırlanan nüshaları, tarihli ve tarihsiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İrec Afşar'ın tespitine göre, tarihli el yazmaların sayısı 229 cilt, tarihsiz olanların sayısı ise 232 adettir. Bu nüshalar arasında Moğollar ve İlhanlılar döneminden kalanlar, yazılarla birlikte genellikle resimlere de yer verdikleri için sanatsal açıdan da önem taşımaktadırlar. Farsça bilmeyen milletler genellikle İran millî destanıyla çeviri yoluyla tanışmışlardır.⁸⁷ *Şahnâme*, başta Arapça, Türkçe, Ermenice, Gürcüce, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, İspanyolca, İtalyanca, Lehçe, Macarca, Çince, Japonca olmak üzere şimdiye kadar kısmen ya da tam metin olarak 35 farklı dile çevrilmiştir.⁸⁸ *Şahnâme*'nin en eski çevirileri, Arapça ve Türkçe çevirileridir. *Şahnâme* ilk defa XII. yüzyılda Eyyübîler devri edibi ve tarihçisi Bündârî tarafından Kahire'de iki cilt hâlinde Arapçaya çevrilmiştir.⁸⁹

Aşağıda Türkçe'ye çevrilmiş ilk mensur ve manzum nüshalar hakkında bilgi verilmiştir.

---

⁸⁶ A.g.e., 89- 90.

⁸⁷ Somayeh Easy, "Oğuznâme ve Şahnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 166-167.

⁸⁸ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 41.

⁸⁹ Easy, *Oğuznâme ve Şahnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, 167.

2.4. Mensur Çeviriler

Tercüme-i Şahnâme'nin müstensihî belli olmayan anonim nüsha ve Derviş Hasan Medhî tarafından hazırlanan *Şahnâme-i Medhî* nüshası olmak üzere iki mensur çevirisi bulunmaktadır.

2.4.1. Anonim Nüsha

Şahnâme ilk defa II. Murad'ın emriyle 1451'de Türkçe'ye çevrilmiştir.⁹⁰ Mensur olarak çevrilen eserin mütercimi hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁹¹ Bu tercümenin Türkiye kütüphanelerinde üç resimli nüshası (TSMK H.1116, H.1518, B.284) mevcuttur. TSMK H.1116 numaralı tercüme, *Şahnâme*'nin başlangıcından Keyhüsrev ile Efrasiyâb'ın savaşına kadar olan bölümünü içermektedir. TSMK H.1518 nüshası ise eserin ikinci bölümünü kapsamaktadır. Her iki nüshanın dil özelliklerinin aynı olması, Hazine 1116 numaralı nüshanın bittiği yerden Hazine 1518 numaralı nüshanın devam etmesi ve iki nüshanın da II. Murat'ın emri ile yazıldığı bilinmesi sebebiyle bu nüshaların birbirinin devamı olduğunu düşünülmektedir.⁹² Üçüncü resimli nüsha olan TSMK Bağdat Kitaplığı 284 numaralı eser TSMK H. 1518 numaralı nüshanın 16. yy.da istinsah edilmiş bir kopyasıdır. Eserin ketebesine göre Meşhur Tatar'ın öğrencisi olan Muhammed bin Ali tarafından h. 992/ 1584 Ramazan ayında istinsah edilmiştir.⁹³

2.4.2. Şahnâme-i Medhî

Medhi mahlası ile tanınan Derviş Hasan tarafından II. Osman'ın emriyle *Şahnâme*'nin üçüncü tercümesi yapılmıştır. Günümüze ulaşan resimli üç nüsha dünyanın farklı koleksiyonlarına dağılmıştır (Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi, St.Petersburg Üniversite Kütüphanesi, Paris Millî Kütüphanesi). Bunlardan Uppsala Üniveristesi

---

⁹⁰ Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar*, 91.

⁹¹ Mustafa Kuğu, "15. Yüzyıla Ait Şahnâme Tercümesi (Giriş, Metin, Sözlük)" (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 3. Kültürel ve Beyreli, *Şerifi Şahnâme Çevirisi I*, 14.

⁹² Fatih Budak, "Firdevsî Şahnâmesi'nin Türkçe İlk Mensur Çevirisi (1b-56a) (Metin, Dil İncelemesi, Dizin)" (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 13.

⁹³ A.g.e., 16.

Kütüphanesi'nde ve St.Petersburg Üniversite Kütüphanesi'nde bulunan elyazmaları birbirinin devamıdır. Uppsala Üniversite Kütüphanesi'ndeki tercüme (Celsing, no. 1), *Şahnâme*'nin ilk cildini içermekte ve otuz adet minyatür ihtiva etmektedir. Uppsala ve St.Petersburg *Şahnâme*'lerinin resim programları, yazı, sayfa kenarı bezemesi gibi özellikleri Sultan Osman için hazırlandığını göstermektedir. Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunan nüsha (SuppL Turc, nr. 320) ise Uppsala'da bulunan nüsha gibi aynı metnin birinci cildir. Bu nüshada ise bir adet minyatür bulunmaktadır. Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan nüsha ise olasılıkla Mustafa Ağa'nın özel kütüphanesi için hazırlanmıştır. II.Osman ve Mustafa Ağa için hazırlanan nüshaların metinleri küçük farklılıklar dışında büyük oranda aynıdır.⁹⁴

2.5. Manzum Çeviri/ Şerîfi'nin Tercüme-i Şahnâmesi

Şahnâme'nin tek manzum çevirisi Şerif Âmidî tarafından hazırlanmıştır. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamasıyla birlikte Âmedli (Diyarbakır'ın eski ismi) olduğu⁹⁵ ve memleketinde eğitimini tamamlayarak İstanbul'a geldiği, buradan da Mısır'a gittiği ve Mısır'da 920/ 1514 yılında vefat ettiği bilinmektedir.⁹⁶ Tam adı Hüseyin b. Hasan Muhammed Hüseyini Hanefî'dir. Eserinde ismi Şerif veya Şerîfi olarak geçmektedir. Eserinin bir yerinde kendisini Seyyid⁹⁷ olarak vasıflandırmıştır.⁹⁸ Memlûk Sultanı Kansu Gavri, gelecek nesiller tarafından anılmak amacıyla *Şahnâme*'yi tercüme etmesini Şerîfi'den istemiş; o, aczini ileri sürerek özür dilemişse

---

⁹⁴ Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar*, 100.

⁹⁵ Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellefleri*, C.2 (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1972), 392.

⁹⁶ Kültürel, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 19.

⁹⁷ Hz. Peygamber'in soyundan gelenleri ifade eden bir terim. Seyyid terim olarak “şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek” mânasına gelen şerîf ile birlikte “nesl-i pâk-i Muhammedî'ye mensup olup yüceltmış olan” anlamında Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile Fâtıma'dan doğan torunlarıyla onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır.

Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.37.Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.

⁹⁸ Orhan Şaik Gökyay, “Şahnâme ve Türkçe Tercümelere”, *Destursuz Bağa Girenler*, 1 bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982), 46.

de sultanın ısrarı üzerine tercüme etmeye başlamıştır.⁹⁹ Şerif Âmidi, *Şahnâme*'nin tamamını Türkçeye kazandırıp Zilhicce 916/ Mart 1511 tarihinde Sultan Kansu Gavri'ye sunmuştur. Osmanlı topraklarında tercüme edilmemiş olmasına rağmen Osmanlı Sarayında en çok kopyalanan tercümelere biri hâline gelmiştir. A. Zajaczkowski tarafından literatüre kazandırılan eserin I. cildini Prof. Dr. Zuhâl Kültüral, II. cildini Prof. Dr. Latif Beyreli doktora tezi olarak hazırlamış, daha sonra bu çalışmalar birleştirilerek yayımlanmıştır. *Tercüme-i Şahnâme* yurtiçinde ve yurtdışındaki bazı müze ve kütüphanelerde bir kısmı minyatürlü olan çeşitli nüshaları mevcuttur. Bunların içinde hat ve minyatür açısından zenginliği ile öne çıkan Derviş Abdi-i Mevlevî tarafından Sadrazam Hâfız Ahmed Paşa için istinsah edilen nüsha özellikle dikkat çekicidir. Eser, New York Halk Kütüphanesi, Spencer Collection-Türkçe El Yazması, nr. 1'e kayıtlı olup çevrimiçi ulaşılabilir. XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi'ne ait ses özelliklerinin yanı sıra söz varlığını da geniş ölçüde yansıtan Şerîfî tercümesi ihtiva ettiği atasözleri ve deyimler bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.¹⁰⁰

2.6. Tercüme-i Şahnâme'nin Minyatürlü Nüshaları

Şerîfî'nin *Tercüme-i Şahnâmesi*'nin resimli ve resimsiz toplam dokuz adet nüshası bulunmaktadır (TSMK H.1519, TSMK H.1520, TSMK H.1521, TSMK H.1522, SK D.983, MK 1184, NYPL Spen. Coll. Turc. MA:1, LBM 7204 ve LBM 1126). Dokuz nüshanın dördü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Şerîfî'nin hattıyla kaleme alınan orijinal nüsha ise TSMK H.1519'a kayıtlıdır.

2.6.1. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine – 1522

Ketebe kaydına göre TSMK H.1522 nüshası, Yeniçeri Ağası Ali Ağa¹⁰¹ tarafından 1544'de Dârussaâde'de hazırlanmıştır.¹⁰² Eser harekeli nesihle dört sütun üzerine 25 satırdan oluşmaktadır. Son sayfası eksik olan tercüme 572 varaklıdır. İki unvan sayfası

---

⁹⁹ Jan Schmidt, Çev. Hatice Aynur, "Firdevsî'nin Şehnâmesi'nin Osmanlılar Tarafından Alınması", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4: Nazımdan Nesire Edebi Türler, 25 Nisan 2008 Bildiriler*, (İstanbul: 2009): 191.

¹⁰⁰ Kültüral, *Şahnâme Maddesi*, 291.

¹⁰¹ Kültüral ve Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi I*, 21.

¹⁰² Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar*, 94.

tezhipli, cetvelleri ise yıldız bezemelidir. 60. varaktan itibaren yıldızlı kısımlar mavi mürekkeple devam etmiştir. İçinde 55 adet minyatür bulunmaktadır.¹⁰³ Yazmada çok sayıda hattat çalışmakla birlikte eseri tamamlayan hattatın ismi Şaban ibn Abdullah olarak kitabın sonuna kaydedilmiştir. Üslup özelliklerinden dolayı kitapta yer alan resimlerin daha sonraki bir tarihte, 1560 civarında, Nakkaş Osman tarafından yapıldığı düşünülmektedir.¹⁰⁴

Resim 2.1: Tercüme-i Şâhnâme'nin Giriş Kısmı.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.4.

Firdevsî *Şahnâme*'sine eski İran tarihi ve efsaneleriyle başlamamış, Allah'ı öven beyitleri, evrenin yaratılışı, ay, güneş ve gezegenlerin yaratılışı gibi konularla giriş

¹⁰³ Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, (İstanbul: Küçükaydın Matbaası, 1961), 60.

¹⁰⁴ Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar*, 94.

yapmış daha sonrasında İran tarihi ve mitolojisini aktarmıştır.¹⁰⁵ Şerîfî de eserinin girişinde besmele beyitleri ile başlamakta ve Tanrıya övgü ile devam etmektedir (Resim 2.1).

Çü bismi 'llâh-ile âgâz ola iş/ Biter ger çoğ ola ger az ola iş
Söze Tanrı adı-la başla iy dil/ Ki kalmaya işünde hîç müşkil (1-2)¹⁰⁶

Resim 2.2: Tercüme-i Şâhnâme'nin Son Sayfası.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.574.

Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi'nden temin edilen eserin son sayfası 56483. beyit ile bitmektedir (Resim 2.2.). 22 beyitin ve ketebe kaydının bulunduğu sayfaya ulaşamamıştır. Ancak Prof. Dr. Zuhâl Kültürel ve Prof. Dr. Latif Beyreli'nin *Şerîfî Şahnâme Çevirisi* isimli çalışmalarında ilgili kısımların latin harfleri ile tercümesi aktarılmıştır. *Tercüme-i Şahnâme*'nin Hüseyin bin Hasan bin Muhammed el- Hüseyinî

¹⁰⁵ Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 726.

¹⁰⁶ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi I*, 1.

el-Hanefî tarafından h. 916 Zilhicce ayının ikisi/ 2 Mart 1510, bir pazar günü kuşluk vaktinde tamamlandığı bilgisi mensur olarak belirtilmektedir.¹⁰⁷

2.6.2. New York Public Library Spencer Coll.- Türkçe El Yazması: 1.

New York Public Library’de bulunan nüsha 17.yüzyılın başında Osmanlı veziri olan Hafız Ahmet Paşa’nın emriyle hazırlanmıştır. Şerîfi tercümesi olan bu resimli yazmada 123 adet minyatür bulunmakta ve dört farklı sanatçı tarafından üretildiği düşünülmektedir. 19. Yüzyılda yazmanın onarıldığına dair bir kayıt bulunmaktadır. Eserin ketebe kaydında aktarıldığına göre Hâfız Ahmet Paşa, Şerîfinin *Tercüme-i Şahnâme* isimli eserini ödünç alır ve Mevlevihane’de tekrar yazdırır. Nüshanın hattını ise Hattat Derviş Abdi (ö. 1647) kaleme almıştır. Eserin kopyalanması dört yıl sürmüştür. I. Ahmet (1616) döneminde yazılmaya başlanan nüsha II. Osman (1620) zamanında nihayete ermiştir. Yazma daha sonraları sebebi bilinmeyen bir şekilde saray hazinesinden çıkarak önce kitap satıcısının eline düşmüştür. Saray mülkünden çıkarılan eser daha sonra yine saraya satılarak ait olduğu yere geri dönmüştür. Yıpranmış olan nüsha Sultan Abdulaziz (1861-1876) tarafından onartılmış ve tamamen deforme olmuş olan 29 varak yeniden yazılmıştır. Bu dönemde 15 adet yeni minyatür eklenmiştir. Bu metinde yer alan 15 ikame minyatür, Osmanlı kitap illüstrasyon geleneğinin sonunu işaret etmektedir.¹⁰⁸ Bir yıllık onarım süresi sonunda 1874 yılında eser tamamlanmış ve 17.yüzyıl başı saray nakkaş hanesinin en önemli eserleri arasında yerini almıştır.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Zuhâl Kültürel ve Latif Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi III*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999), 2005.

¹⁰⁸ Zeren Tanındı, “The Illustration of the Shahnama and the Art of the Book in Ottoman Turkey”, *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Charles Merville & Gabrielle van der Berg (Boston: Brill, 2012), 155.

¹⁰⁹ Ruhi Konak ve Mine Dilber, “New York Public Library- Spencer Coll. Turk Ms.1’de Saklanan Tercüme-i Şahnâme Adlı Eserin Osmanlı Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1 (2021): 185.

2.6.3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine – 1519

Mısır'da Huseyn b. Hasan b. Muhammed al- Huseyni eliyle 1510'da istinsah edilen TSMK H.1519'a kayıtlı eser, iki cilt olup 1170 varaktır. Her sayfada iki sütun hâlinde 25 satır bulunmaktadır. Serlevha tezhipli ve cetveller yaldızdır. XVI. Yüzyıl işi kahverengi deri ciltli eser 62 adet minyatür ihtiva etmektedir. Ketebesinde Şerîfi tarafından tercüme ve istinsah edildiği bilgisi ve eserin bitiş tarihi bulunmaktadır. Mısır sultanı Kansu Gavri'nin Kütüphanesi için yazılmış olduğu müzehhep zahriyede görülmektedir. Eserin bazı bölümleri hasar görmüştür.¹¹⁰ Modern onarımlar sırasında kitap iki ayrı cilde dönüştürülmüştür.¹¹¹ Birinci cildi 913/ 1508'de, ikinci cildi 916/ 1511 yılında olmak üzere on yılda tamamlamıştır.¹¹²

Kansu Gavri için hazırlanan bu eserin resimleri şairin gözetimi altında 1511 yılında resimlenmiştir.¹¹³ Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Mısır seferinden İstanbul'a dönüşünde Şerîfi'nin iki ciltlik bu nüshasını savaş ganimeti olarak getirdiği düşünülmektedir. Bu nüsha 16. yüzyıl Osmanlı resimli *Şahnâme* kopyaları için bir prototip hâline gelmiştir.¹¹⁴ Bahsedilen nüsha 56.506 beyit ihtiva etmektedir. Eser, tevhid, münacat, na't, Hulefa-i Raşidin'e dua, tecüme sebebi ve Kansu Gavri'ye övgü ile başlamaktadır. Nüshanın sonunda bulunan mensur bölüm Şerif Âmidî'nin eklemesidir. Ketebe kaydı incelendiğinde Şerîfi tarafından tercüme ve istinsah edildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁵

---

¹¹⁰ Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 58. Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 20.

¹¹¹ Tanındı, "The Illustration of the Shahnama and the Art of the Book in Ottoman Turkey, 146.

¹¹² Gökyay, *Şahnâme ve Türkçe Tercümeleri*, 47. Tanındı, "The Illustration of the Shahnama and the Art of the Book in Ottoman Turkey, 146.

¹¹³ Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar*, 92.

¹¹⁴ Jan Schmidt, *Firdevsî'nin Şehnâmesi'nin Osmanlılar Tarafından Alınlanması*, 191. Lale Uluç, "The Shahnama of Firdausi in the Lands of Rum", *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Charles Merville & Gabrielle van der Berg (Boston: Brill, 2012), 161.

¹¹⁵ Kültürel, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 20

2.6.4. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine – 1520

Eser, Luhrasp'ın tahta çıkışına kadar olan kısmı ele almaktadır. Vişneçürüğü deri ciltli nüsha 310 varaktan oluşmakta ve her sayfasında dört sütun hâlinde 25 beyit bulunmaktadır. Müstensih belli değildir. 952/ 1545-46 tarihinde bitirildiği bilgisi eserin sonunda belirtilmektedir. İlk iki sayfa tezhipli olup Osmanlı üslubunda 41 adet minyatür ihtiva etmektedir.¹¹⁶

2.6.5. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine – 1521

İstanbul'da Hüseyin b. Hasan eli ile 951/ 1544'de istinsah edilmiştir. Eski siyah cilt ile kaplanmış, harekeli nesih ile yazılmış olan eser 617 varaktan oluşmaktadır. Luhrasp'ın tahta çıkışına kadar olan kısmı (yani birinci cildini) ihtiva etmektedir.¹¹⁷ TSMK H.1521 numaralı nüshada minyatür bulunmamaktadır.¹¹⁸ Minyatür bulunmadığı için çalışmada bu nüsha kullanılmamıştır.

2.6.6. Süleymaniye Kütüphanesi Dâmat İbrâhim Paşa- 983 (m)

586 varaktan oluşan eser dört sütun hâlinde talik hat ile yazılmıştır. Büyük boy olan nüshanın tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Ketebe kaydı olmadığından müstensih bilgisi bulunmamaktadır.¹¹⁹ Nüshada baştan 6 adet minyatür bulunmaktadır. Geri kalan minyatür boşlukları tamamlanmamıştır.¹²⁰ Az sayıda minyatür bulunması sebebiyle çalışmada bu nüshanın minyatürleri kullanılmamıştır.

Nüsha ilk defa 1917'de Besim Atalay tarafından Nevşehir'de Dâmat İbrâhim Paşa Kütüphane'sinde görülmüş ve emniyet açısından onun isteği üzerine İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne nakledilmiştir.¹²¹

---

¹¹⁶ Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 59.

¹¹⁷ A.g.e., 59.

¹¹⁸ Serpil Bağcı, vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, 1 bs. (İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 96. (27. Dipnot)

¹¹⁹ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 22.

¹²⁰ Bağcı, *Osmanlı Resim Sanatı*, 96. (27.Dipnot)

¹²¹ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 22.

2.6.7. Millet Kütüphanesi- 1184

Dört sütun hâlinde harekesiz talik ve nesih hat ile yazılmış eser, yalnızca Şâhname'nin ikinci cildini kapsamaktadır. 281 varaktan oluşmaktadır. Müstensihinin ismi bilinmemektedir. Sayfa kenarlarında yer yer ekleme ve düzeltmelerin varlığı görülmektedir.¹²² Nüshanın tüm minyatür alanları boş bırakılmıştır.¹²³ Minyatür bulunmaması sebebiyle çalışmaya bu nüsha dâhil edilmemiştir.

2.6.8. Londra British Museum Doğu Hindistan Ofisi K. O/C or. – 7204

Bu nüsha 289 varak olup Luhrasb'ın tahta çıkışına kadar olan bölümü ihtiva eden birinci ciltten ibarettir. Kısmen harekeli bir nesihle dört sütun hâlinde yazılmıştır. İlk iki sayfası çift sütun hâlinde ve tezhiplidir. Minyatürlü sayfalar dışında her sayfada yirmi yedi beyit bulunmaktadır.¹²⁴ Minyatürlere ulaşım sağlanamadığı için araştırmaya bu nüsha dâhil edilmemiştir.

2.6.9. Londra British Museum Doğu Hindistan Ofisi K. O/C or. – 1126

Büyük boy 622 varak olan bu nüsha tamamen harekelidir. Sonundaki tezhibin bir köşesinde ayrı bir yazı ile eserde 622 yaprak ve 84 meclis bulunduğu yazılıdır.¹²⁵ LBM or.1126 nüshasının bütün resimleri 1660'dan sonraki bir tarihte yazmadan çıkarılmış ve yerlerine kâğıt yapıştırılmıştır.¹²⁶ Minyatürlü kısımların bulunmaması sebebiyle bu nüsha çalışmaya dâhil edilmemiştir.

---

¹²² A.g.e., 23.

¹²³ Bağcı, *Osmanlı Resim Sanatı*, 96. (27. Dipnot)

¹²⁴ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 24.

¹²⁵ A.g.e., 24.

¹²⁶ Bağcı, *Osmanlı Resim Sanatı*, 96. (27. Dipnot)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TERCÜME-İ ŞAHNÂME’NİN TSMK H.1522, TSMK H.1519, TSMK H.1520 VE NYPL SPEN. COLL. TURC MS.1 NÜSHALARI MİNYATÜRLERİNDE RÜSTEM KARAKTERİ

Tek manzum *Şahnâme* tercümesi olan Şerîfi’nin *Tercüme-i Şahnâme* isimli eserinin bilinen 9 adet nüshası bulunmaktadır.¹²⁷ 9 adet nüshanın bazısında yeterli minyatür bulunmaması ve erişim sağlanamaması gibi nedenlerden dolayı Osmanlı minyatür üslubuyla hazırlanmış üç nüshada karar kılınmıştır. Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi’nde Hazine 1522, Hazine 1520 ve New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu Türkçe El Yazmaları:1’ e kayıtlı tasvirli üç nüshadan Rüstem’in betimlendiği tasvirler seçilmiştir. Memlûk minyatürlü *Tercüme-i Şahnâme* nüshası olan TSMK H.1519’a kayıtlı minyatürler ile de kıyaslamalar yapılmıştır. Bu tez çalışmasında toplam 49 adet minyatürde Rüstem ikonografyası araştırılmıştır.

TSMK H. 1522 numaralı nüshanın Rüstem ile ilgili olan tüm minyatürleri, TSMK H.1520 kayıtlı olan nüshadan ise çalışma için önemli olan birkaç minyatür temin edilmiş ve araştırmaya eklenmiştir. 115 minyatür ihtiva eden New York Halk Kütüphanesi’nde bulunan nüsha çevrimiçi ulaşılabilir ve konuya uygun olan minyatürler araştırmaya dâhil edilmiştir. TSMK H.1519 numaralı nüshanın minyatürleri Nurhan ATASOY’un “1510 Tarihli Memlûk *Şahnâmesinin* Minyatürleri” başlıklı makalesinden elde edilmiş ve kıyaslama yapmak için kullanılmıştır. TSMK H.1519 nüshası Memlûk minyatür örneği olması bakımından diğer nüshalardan farklıdır. TSMK H.1522, TSMK H.1520 ve NYPL nüshalarında Osmanlı minyatürleri görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın ana unsuru olan Rüstem karakteri kısaca tanıtılmış daha sonrasında 5 konu başlığı altında seçili minyatürlerde metin- minyatür ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Rüstem’in Doğumu ve atı Rahş’ı bulması, 7 Övün

---

¹²⁷ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 11-14.

yolundaki maceraları, Rüstem ile Sohrab hikâyesi, Rüstem'in Mücadeleleri ve Rüstem'in ölümü olmak üzere kahramanın hayat hikayesi 5 konu başlığıyla sınırlandırılmıştır. Kronolojik olarak ele alınan Rüstem'in hayat hikâyesinin minyatürle ilgili kısmı kısaca özetlenmiş daha sonra minyatür ile metin kıyaslanmıştır. Çalışma süresince Rüstem karakterinin olağanüstü kahraman ve insani yönleri bağlamında bir ikonografik okuma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kahramanın olgunlaşma sürecine dair unsurlar aktarılmıştır.

3.1. Rüstem

Rüstem, soylu bir aileye mensup olarak dünyaya gelmiştir. Ünlü İran kahramanı ak saçlı Zal'ın oğludur. Annesi, Kabil hükümdarının kızı Rûdâbe, dedesi Sâm, eşinin adı Tehmîne ve kızının adı da Bânugoşesb'tir.¹²⁸ Rûdâbe normal süreçten daha uzun süren, sancılı bir hamilelik geçirmiştir. Doğum vakti geldiğinde kanlı gözyaşları dökmüş ve modern tıpta sezaryen olarak bilinen doğum tekniği ile Rüstem'i dünyaya getirmiştir. İstirap dolu doğumun ardından "kurtuldum" manasına gelen "Rüstem" ismi konulmuştur.¹²⁹ Firdevsî'nin betimlemelerine göre Rüstem, insanüstü bir varlıktır. Büyüklüğü sebebiyle fil gövdeli olarak anılmaktadır. Öyle ki doğumu sezaryen yöntemiyle gerçekleşmek zorunda kalmıştır.¹³⁰ Kahramanlara yaraşır iri vücudu kısa sürede daha da güçlenmiş ve fillerle dövüşür hale gelmiştir. Akı ve cesaretiyle İran'ın en ünlü millî kahramanı olan Rüstem, rivayete göre altı yüz yıl yaşamıştır.¹³¹

Keykûbâd, Keykâvûs ve Keyhüsrev dönemlerinde hükümdarların sorunlarına çare bulan, kurtarıcı bir rol oynamıştır. İran halkını tehlikelerden korumuş ve hükümdarların dayanağı olmuştur. Zamanla Rüstem'in gücü mitoloji ile harmanlanmış ve bir efsane hâline dönüşmüştür.

---

¹²⁸ Serpil Yıldırım, "Şahnâme'de Aşk Hikâyeleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 37.

¹²⁹ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 217.

¹³⁰ Firuza Abdullaeva ve Charles Melville, *The Persian Book of King: Ibrahim Sultan's Shahnama*, 1 bs. (Oxford: Bodleian Library, 2008), 72.

¹³¹ Yıldırım, *Firdevsî Zaloğlu Rüstem*, 19.

Rüstem 700 batman ağırlığındaki gürzü, düşmanı sıkıca yakalayan kemendi, darbelerden etkilenmeyen zırhı ve rüzgâr gibi hızlı atı Rahş ile donanımlı bir komutan olarak görülmektedir.¹³² Rüstem'in tüm savaş aletleri onun gücünü destekler niteliktedir. Bebr-i beyan adı verilen zırhının tabiatı ateşten olduğu için ateşte yanmaz, suda batmaz, kılıç ve ok geçirmez bir yapıdadır. Bebr, bir kaplan türü olup diğer vahşi hayvanlardan daha yırtıcı ve güçlü olarak bilinmektedir. Rüstem'in de bir bebrî öldürüp postundan kendisine bir zırh yaptığı söylenmektedir. Bazı rivayetlere göre de Rüstem'in zırhı cennetten getirildiğine inanılmaktadır.¹³³

Rüstem, Hefthân'ı (7 Övün) geçtikten sonra Dîv-i Sepîd ile savaşmış, sonra Bijen'i Efrâsiyâb'ın kuyusundan kurtarmıştır. Ehrimen yaratılışlı Efrâsiyâb'dan Siyâveş'in intikamını almış, Eşkebûs'u ve şehzade İsfendiyâr'ı öldürmüştür. Bilmeden oğlu Sohrab'ın göğsünü hançer ile yarmış ve onun ölümüne sebep olmuştur. Rüstem'in ölümü ise üvey kardeşi Şeğad'ın hain hilesinin sonucu mızrak dolu kuyuya atı ile düşüp can vererek olmuştur.¹³⁴

Şerîfî, Rüstem daha doğmadan Simurg'un müjdesini şu beyitlerle açıklamaktadır;

Olısar na'rasından zehreler çak/ Başına divlerün dökiser hak

Güci bir file benzer boyı serve/ Veli çabuklığı kebge tezerve

Eli-le tutar arslanı dirile/ Adını işiden ödi yarıla

Katılıkda teni bir taşa benzer/ Bir iki aylığı üç yaşa benzer (6806-6812)

Rüstem, doğumundan itibaren olağanüstü bir güç göstermektedir. *Şahnâme*'ye göre 600 yıllık olduğu düşünülen Rüstem'in ömrü, kahramanlık ve cesaret örnekleri ile doludur. Yiğitlik, kahramanlık, vatan sevgisi ve cesareti temsil eden mitolojik bir figür hâline gelmiştir.¹³⁵ Rüstem genellikle edebiyatta kahramanlık ve yenilmezlik sembolü olmuş, şairlerce sevgilinin kirpikleri, kaşı ve gamzesi aşığı öldürücü ve hilekâr

¹³² Nimet Yıldırım, "Rüstem-i Zal", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/294.

¹³³ Osman Kufacı, "Divan Şiirinde Bebr-i Beyân", *Turkish Studies- Language and Literature*, C. 14, S.4 (2021): 2402.

¹³⁴ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 217.

¹³⁵ Ayşe Cengiz, "Divan Şiirinde Destan Kahramanı Olarak Zâloğlu Rüstem", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1 (2017): 34.

özellikleriyle birlikte kullanılmıştır.¹³⁶ Rüstem *Şahnâme* ve diğer Farsça metinlerde “Rüstem-i Pehlivan” (kahraman Rüstem), “Rüstem-i Pilten (fil tenli Rüstem), “Rüstem-i Tîzçeng (cesur Rüstem), “Rüstem-i Cengcû (savaşçı Rüstem), “Rüstem-i Dîvbend (dev yakalayan Rüstem), “Rüstem-i Zâl (Zâl oğlu Rüstem), “Rüstem-i nâmdâr (ünlü Rüstem) vb. isimlendirmelerle yer almaktadır.¹³⁷

3.2. Rüstem’in Doğumu ve Atı Rahş’ı Bulması

3.2.1. Rüstem’in Doğumu

Rüstem, dünya pehlivanı ve ünlü İran efsanelerinin en büyük kahramanı ak saçlı Zâl’ın, Kâbil şahının kızı Rûdâbe ile evliliğinden dünyaya gelmiştir.¹³⁸ Rûdâbe, *Şahnâme*’de iffet ve namusu ile öne çıkmaktadır. Uzun mücadeleler sonucu Zal ile evlenmesiyle *Şahnâme*’de yer alsa da Rüstem’in annesi olması sebebiyle daha çok tanınmıştır. Rûdâbe ve Zal hikâyesi birçok yönüyle W.Shakespeare’in Romeo ve Juliet isimli eserine benzetilmektedir. Uzun bir yaşam süren Rûdâbe, oğlunun ölümünden sonra aklını kaybedip çöllere düşmüştür.¹³⁹ Rûdâbe’nin Rüstem’e hamile kaldıktan sonraki süreci uzun ve meşakkatli geçmiştir. Karnı normalden daha çok büyümüş, bu ağırlık sebebiyle de kanlı gözyaşları dökmeye başlamıştır. Hayat dolu, erguvan renkli yanakları hastalıktan safran gibi sararmıştır. Doğum zamanı gelmesine rağmen doğum gerçekleşmemekte her geçen gün daha da ağırlaşmaktadır. Eşinin bu hâlini gören Zal, çare olarak onu büyüten Simurg¹⁴⁰’dan yardım istemeye karar vermiştir.

Figân eyler-iken fikr itdi Destân/ Ki Simurg eyledi anunla peymân

Ki kaçan ugrasa bir müşkil işe/ Yileğinden oda şala dürişe (6794-6795)

¹³⁶ Yasemin Yaylalı, “Klasik Fars ve Türk Şiirinde Şahnâme Karakterleri”, *Nüşa Dergisi*, C.19, S. 49 (2019): 61.

¹³⁷ Yıldırım, *Şahnâme’de Aşk Hikâyeleri*, 38.

¹³⁸ Yıldırım, *Şahnâme’de Aşk Hikâyeleri*, 37.

¹³⁹ Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 653.

¹⁴⁰ Farsça sözlüklerde Simurg “büyük bir avcı kuş” ve “otuz kuş” manasına gelmektedir.

Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi 1*, 3 bs. (İstanbul: Ötüken, 2018), 29.

Zal'ın tüyü ateşe atmasıyla Simurg yardıma erişmiştir. Zal'ın derdini dinleyen Simurg, cengâver bir yiğidin doğacağına müjdesini vermiştir. Ardından bu gam dolu ıstırabı sona erdirecek çözüm yolunu göstermiştir.

Önce ilim sahibi bir hekim bulmalarını, bu hekimin de Rûdâbe'nin taşa dönmüş karnını ustura ile yarıp oradan oğlanı çıkaracağını söylemiştir. Böyle bir yöntemi önceden duymamış olduklarından herkesi bir korku ve telaş sarmıştır. Saraydaki hizmetliler telaştan saçlarını yolmaya başlamıştır. Sözlerine devam eden Simurg, Rûdâbe'nin yüreğindeki korkuyu dindirmek için önce onu sarhoş etmelerini daha sonra da yarayı tedavi edecek merhemi hazırlamalarını buyurmuştur. Simurg'un söylediği ot, süt ve miskle karıştırıp yaranın üzerine sürülmek üzere hazır bulundurulacaktır. Getirilecek o aydın yürekli hekim yapacağı işlem sayesinde Rûdâbe'nin böğründen çocuğu çıkartacak ve yardığı yeri dikecektir. Yaranın üzerine de hazırlanan merhemi sürerek hastayı ıstırabından kurtaracaktır. Son olarak Simurg, tüyünün bu yaranın üzerine sürülürse etkisinin görüleceğini belirtmiştir.

Simurg'un sözlerini birebir uygulayan Zal, nihayetinde fil gövdeli pehlivan oğluna kavuşmuştur. Rüstem'in doğumu kadın erkek herkesi şaşırılmıştır. Böyle fil gövdeli, boylu poslu ve ay yüzlü bir çocuk daha önce hiç görülmemiştir. Rüstem, bir günlük olduğu hâlde bir yıllıkmış gibi görünmektedir. Çocuğunu gören Rûdâbe sevince boğularak, "oh artık kurtuldum! İstırap sona erdi" demiş, bunun üzerine çocuğa "kurtuldum" manasına gelen Rüstem ismi konulmuştur. Rüstem'in doğumu bugün sezaryen adı verilen yöntemle gerçekleşmiştir.¹⁴¹ (6781-6859. beyitler arası)

Göriccek oğlanı didi ki "restem"/ Ki kurtuldum dimekdür ya'ni ol dem

Anunçün didiler Rüstem ana ad/ Anası oldu ya'ni gamdan âzâd (6858-6859)

---

¹⁴¹ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şehnâme Çevirisi*, 240-243.

Resim 3.1: Rüstem'in Doğumu.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.69b.

Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi H.1522'deki nüshada bir minyatür Rüstem'in doğumunu konu almaktadır. Minyatürün (Resim 3.1.) sağ bölümünde "Rüstem'in anneden doğumu" ve yazının altında kaçınıcı minyatür olduğunu gösteren "dokuzuncu" ibaresi yer almaktadır. Tasvir, yatay düzlemde sayfanın sonunda

konumlandırılmıştır. Doğum bir odada gerçekleşmektedir. Duvarın orta kısmında bulunan tek pencereden yeşil çimenler görülmektedir. Pencerenin üstünde kırmızı renkli perde rüzgârla savrulmaktadır. Perdenin kıvrılmış olarak resmedilen kumaşı sebebiyle pencerenin açık olduğu ve hikâyede bulunan ancak minyatürde bulunmayan Simurg'un bu pencereden gittiğini düşünmek mümkündür.

Minyatürün merkezinde Rudâbe ve Rüstem görülmektedir. Rüstem beyaz kundağa sarılmış olarak annesi Rûdâbe'nin yanında yatar vaziyettedir. Rûdâbe'nin turuncu uzun yastığa dayalı vücudunu beyaz kenarlı kırmızı yorgan örtmektedir. Zorlu bir doğum gerçekleştiren Rûdâbe bitap vaziyette, normale oranla iri vücutlu oğluna bakmaktadır. Anneanne Sînduht kızının belini sırtından kavramakta ve destekleyici olarak görülmektedir. Rûdâbe'nin ayakucunda ilim sahibi hekim, zeminde bulunan merhemi bir kaşık yardımıyla karıştırmaktadır. Bir eli merhemi karıştırırken diğer eli göğsüne doğru kıvrılmış şekildedir. Hekimin kıyafetleri ve Rûdâbe'nin iç elbisesinde bir dağılma oluşmuştur. Zeminde görülen merhemın yanında sürahi bulunmaktadır. Rûdâbe'nin başucunda, resmin sol kısmında ayakta siyah bıyıklı, beyaz sarıklı, kırmızı kıyafeti üzerine lacivert cübbesi ile bir erkek figür görülmektedir. İlk bakışta bu figürün Zal olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak albino olması ile meşhur olan Zal burada farklı tasvir edilmiştir. Zal, bir eli yüzünde diğer eli göğsünde korku ile bakmaktadır. Minyatürün sağ bölümünde ayakta duran iki hizmetli kadın görülmektedir. Metinde bahsedildiği gibi kadınların telaş ve korku içinde oldukları anlaşılmaktadır. Ana unsur olan Rûdâbe ve Rüstem metne uygun olarak iri cüsseli resmedilmiştir. Olay kahramanlarından hekim, anneanne Sînduht ve hizmetliler kompozisyonda yerlerini almıştır. Ancak metinde geçen baba Zal minyatürde ya farklı resmedilmiş ya da bulunmamaktadır. Simurg ise minyatürde hiç görülmemektedir.

Zuhal Kültüral ve Latif Beyreli'nin *Şerîfi Şehnâme Çevirisi* çalışmalarında bulunan metin ile minyatürdeki beyitler karşılaştırıldığında 6816. beyitte “hâkim u âkil” yerine “bir usta” ifadesinin kullanıldığı görülmüştür.¹⁴² Ayrıca aynı metinde 6843. beyitte “halayıklar” kelimesi yerine “kızanlar” kullanımı yer almaktadır.¹⁴³ Bu kelime değişiklikleri hikâyenin konusunu etkilememektedir.

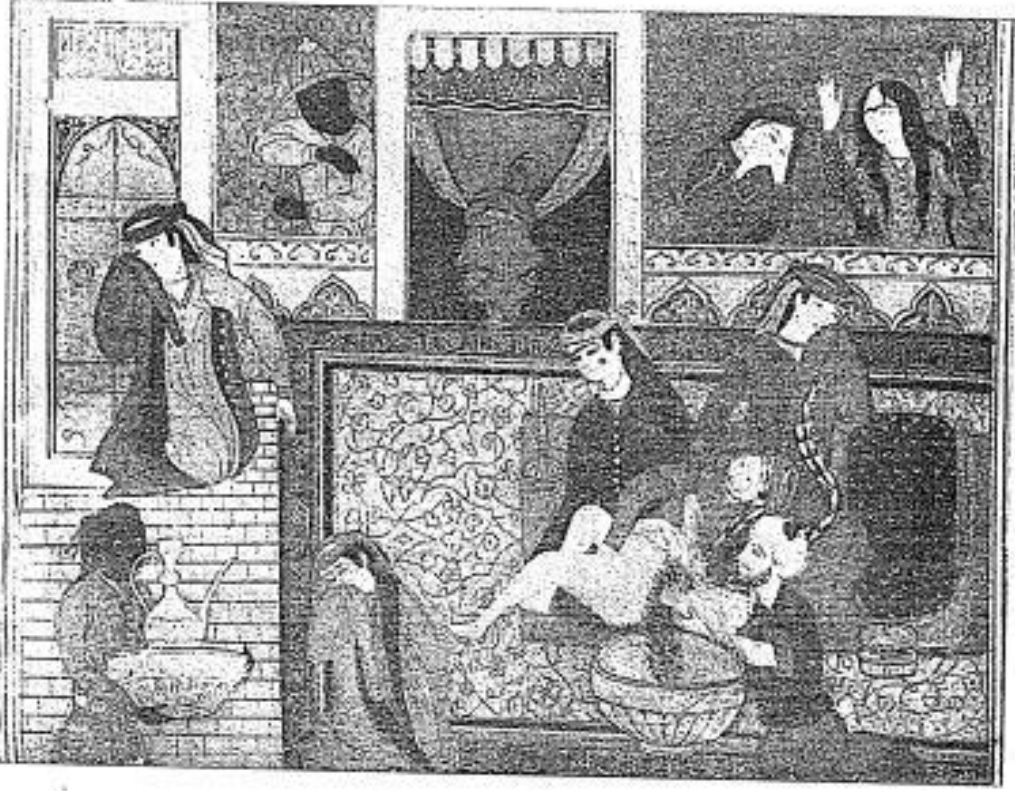
¹⁴² A.g.e., 241.

¹⁴³ A.g.e., 242.

Şahnâme'nin NYPL nüshasında bulunan bir minyatür Rüstem'in doğumunu tasvir etmektedir. (Resim 3.2.) Resim sayfa başındaki iki satırın altında büyük bir alanı kaplayacak şekilde konumlandırılmıştır. Minyatür Rüstem'in doğum anını konu almaktadır. Dikey düzlemde dikdörtgen hattın içerisindeki resmi sağ ve sol yandan turuncu perdeler çerçevelemektedir. Merkezde doğum sandalyesi üzerindeki Rûdâbe, çekici bir kadın imgesiyle tasvir edilmiştir. Uzun saçları tek omzundan aşağı sarkmakta ve başının üzerinde altın nakışlı bir başlık bulunmaktadır. Boynunda gerdanlık takılıdır. Gözleri kapalı olan suratı realistik biçimde nakşedilmiştir. Rûdâbe'nin ayakucunda çömelmiş hekim ve ona yardım eden hizmetli kız bulunmaktadır. Beyaz sakallarından yaşlı bir bilge hekim olduğu anlaşılmaktadır. Yanındaki yardımcı hizmetli turuncu bir elbise içerisinde saçları salınmış vaziyette çizilmiştir. Hekim, Rûdâbe'nin karnını dikey olarak yarmış, iki eliyle yarığın içinden Rüstem'i çıkarmaktadır. Rûdâbe'nin ardında annesi Sînduht, kızının başını tutmaktadır. Minyatürün arka planında iki hizmetli kadın görülmektedir. Hizmetlilerden önde olanı ellerini göğze kaldırmış, yakarır pozisyonda dururken arkada bulunan diğer hizmetli iki eliyle yakasını yırtarak yukarı bakmaktadır. Her iki hizmetli de metinde geçtiği gibi kendilerinden geçmiş hâlde yardım için tanrıya yakarıştadırlar. Resmin ön planında zeminde alevli ateşin yandığı bir mangal bulunmaktadır. Bu mangal Simurg'u çağırmaq için tütün içine atıldığı ateş olmalıdır. Ateşin yanında iki bölmeden oluşan kırmızı kadife kaplı hekim çantası görülmektedir. Kırmızı zeminin üzerinde kesici aletler ve pense gibi operasyonda ihtiyaç olacak malzemeler bulunmaktadır. Bu unsurların yanında ise bir kâse görülmektedir. Doğum işleminden sonra yaraların üzerine sürülecek olan merhem bu kâsenin içindedir.

Minyatürdeki figürlerde gölge ve perspektif dikkat çekicidir. Rûdâbe'nin neredeyse tüm bedeninin çıplak olması ilginçtir. TSMK H.1522 nüshası gibi doğum sonrası değil de, doğum ânı sahnesi ele alınmıştır. Rüstem'in yüzü görülme de alt bedeninden anlaşıldığı üzere metne uygun olarak iri yapılıdır. Minyatür metne sadık kalınarak hazırlanmıştır. Metinde geçen hekim, yakaran hizmetliler, doğumun gerçekleşme biçimi, anneanne Sînduht'un bulunması gibi unsurlar metinle uyumlu olduğunu göstermektedir. Ancak metinde var olan baba Zâl, minyatürde görülmemektedir.

Resim 3.3: Rüstem'in Doğumu.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1510) TSMK H.1519 y141b. Nurhan Atasoy, "1510 Tarihli Memluk Şahnâmesinin Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.2 (1968): 57.

Şahnâme'nin TSMK H.1519 nüshasında Rüstem'in doğumunu konu alan bir minyatür bulunmaktadır (Resim 3.3.). Doğum anı sahnesi sadece Osmanlı minyatüründe değil, 16.yy başında gelen Memlük *Şahnâmesi*'nde de yer almıştır. İç mekân olarak tasvir edilen görselin sağ köşesinde doğum yapan Rudâbe, doğumu gerçekleştiren hekim, Rudâbe'ye destek olan iki kadın görülmektedir. Kadınlardan biri metinden anlaşıldığı üzere anneanne Sinduht olmalıdır. Rudâbe kendinden geçmiş, baygın bir vaziyette yatağında yatmaktadır. Alt bedeni çıplak ve karnı yarılmış hâdedir. Karnından akan kanlar büyük bir çanakta toplanmaktadır. Minyatürün sol köşesinde siyahi bir hizmetli testi ve kâse getirirken, önünde bir kadın ağlamaktadır. Resmin sol köşesinde girişi işaret eden kapalı kapı ve önünde üzüntülü bir kadın oturmaktadır. Minyatürün arka planında bölmelerin birinde bir adam, diğerinde üzüntüden perişan olmuş, saçını başı dağılmış, yakaran iki hizmetli kadın görülmektedir. Bölmelerin ortasında düğümlemiş bir perde bulunmaktadır. Metinde bulunmasına rağmen baba Zâl minyatürde görülmemektedir. NYPL nüshasındaki minyatür (Resim 3.2.) ile aynı

zamanı ele alan bu minyatürde de sezaryen doğumun gerçekleşme şekli, hekimin bulunuşu, yardımcı hizmetliler ve perişan hâlde yakaran kadınların bulunması açısından benzerlikler mevcuttur. Minyatür metne sadık kalınarak hazırlanmıştır.

Resim 3.4: Rüstem'in Doğumu.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1545-46) TSMK H.1520 y72b.

Şahnâme'nin TSMK H.1520 numaralı nüshasında Rüstem'in doğumunu ele alan bir minyatür bulunmaktadır (Resim 3.4.). Minyatür yatay düzlemde sayfanın sonunda konumlandırılmıştır. Sağ, sol ve orta olmak üzere üç bölümden oluşan resmin orta kısmında doğumun gerçekleştiği oda, yanlarında bulunan bölmelerde ise çimenli zeminden anlaşılacağı üzere dış mekân görülmektedir. Merkezde döşek üzerine uzanmış Rudâbe, onun üzerinde doğumu gerçekleştiren hekim ve kenarda üç kadın figür bulunmaktadır. Minyatürdeki deformeler sebebiyle ayrıntılar net olarak görülememektedir. Hekim enteresan bir biçimde Rudâbe'nin üzerine çıkmış olarak

resmedilmiştir. Rudâbe'nin üzerine oturmuş, karnından daha yukarı göğsüne yakın bir yeri keserek doğumu gerçekleştirmektedir. Kesikten oluk oluk kan akmaktadır. Yatağın ucundaki üç kadının hizmetkâr olduğu söylenebilir. Hizmetliler korku ve merak içinde olayı izlemektedirler. İçlerinden bir tanesi doğum sonrasında yaraya sürülecek merhemini bulunduğu kâseyi tutmaktadır. Minyatürün sol bölümünde de üç kadın figür görülmektedir. Metinde geçen durumun vahametinden üstünü başını yırtan kadınlar bu kısımda bulunmaktadır. Metinden Zâl'ın doğum zamanı mekânda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple sağ bölmede atına bakar hâlde yerde oturan kişi baba Zâl olabilir. Bu karakter Zâl ise albino olması ile bilinmesine rağmen bu özelliği ile belirtilmemiştir. Minyatürde Rüstem görülmemektedir.

Şerîfi'nin *Tercüme-i Şahnâmesi*'ne ait bu dört minyatürde de Rüstem'in sıra dışı doğumu tasvir edilmektedir. TSMK H.1522 nüshasındaki minyatür (Resim 3.1.) Rüstem'in olağanüstü büyüklüğüne olan vurguyu daha net yapmaktadır. Doğum gerçekleşmiş, Rüstem kundağa sarılmış ve yeni doğan bir bebeğe oranla oldukça iri yapılı tasvir edilmiştir. Diğer üç minyatürde ise başka bir zaman dilimi yani doğum anı ele alınmaktadır. Bu açıdan Rüstem'in insani yönünü desteklediğini söylemek mümkündür. Şöyle ki Rüstem iriliği ve gücü ile diğer bebeklerden farklı dahi olsa doğumu bir anne tarafından gerçekleşmektedir. Efsanevi bir karakter olmasına karşın doğumu olağanüstü değildir ve onun insan yönünü hatırlatmaktadır. İnsani yönünün desteklenmesi onun kahraman imgesine bir zarar vermez. Her ne kadar insan olsa da kahraman imgesini destekler şekilde farklı bir doğumu olmuştur. Normalin dışında (modern zamanda sezaryen olarak isimlendirilen) bir işlem ile dünyaya gelmiştir.

3.2.2. Rüstem'in AkFili Öldürmesi

Sıra dışı gerçekleşen doğumu gibi Rüstem'in yaşamında da normalin dışında özellikler mevcuttur. On dadıdan süt içerek beslenen Rüstem'e artık süt yetmeyince yemek vermeye başlanmıştır. Bir oturuşta beş kişinin yiyeceğini yiyerek büyümektedir. Biraz büyüdükten sonra herkesin korktuğu Beyaz Fili öldürmüş, cesaretini göstermiştir.

Bir gün dost meclisi sonrası sarhoş olan Rüstem uyumaya gitmiştir. Hengâmenin sesi ile uyanmış, Beyaz filin zincirini kopardığını ve her tarafa zarar vererek saraya doğru geldiğini duymuştur. Yiğitlik damarı kabaran Rüstem gürzünü kapıp saray kapısına

koşmuştur. Kilitli olduğunu görünce kapı görevlisine açmasını söylemiş, açmayınca da adamı yerle yeksan etmiştir. Bunu görünce bir daha kimse Rüstem’i durdurmaya kalkışamamıştır. Kapının zincirini kıran Rüstem, üzerine gelen filin kafasına gürzünü indirmiş ve o koca cüsseli fili iki büklüm etmiştir.¹⁴⁴ (7019- 7043)

Resim 3.5: Rüstem’in Akfil İle Mücadelesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1, y73b. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7613-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme’nin NYPL nüshasında bulunan minyatür (Resim 3.5.), Rüstem’in etrafa korku saçan beyaz fili sarayından çıkararak öldürmesini konu almaktadır. Minyatür, kare yaldızlı çerçeve içerisinde dış mekân olarak resmedilmiştir. Su yeşili çimenlikli zeminin sol ön planında saray görülmektedir. İki katlı olarak resmedilen yapının üst

¹⁴⁴ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 248-249.

katında iki pencere ve bu pencerelerde insanlar yer almaktadır. Sol pencereden vücudunun yarısı dışarıda olacak şekilde sarkmış meraklı bir saray mensubu durmaktadır. Arka planda tepelerin ve ağaçların ardına sığınmış korku dolu halk görülmektedir. Minyatürün arka kısmında beyaz filden duydukları korkudan ağaca tırmanan gençler bulunmaktadır. Minyatürün merkezinde iri cüssesi ile beyaz fil görülmektedir. Filin ayaklarında altın renkli halkalar bulunurken sol arka ayağında kopmuş zincir yer almaktadır. Beyaz fil iki ön ayağını hücum etmek için kaldırmış Rüstem'e hamle yapmak üzeredir. Rüstem, saray kapısının önünde kaplan kafası şeklinde başlığı ve gürzü ile tam donanımlı görülmektedir. Kendisine doğru gelen file karşı korkusuzca ilerlerken resmedilmiştir. Sarayın içinde ve dışında dehşet ile durumu izleyen halk ve saray tebaası bulunmaktadır. Minyatürün ön platformunda metinde geçen fil tarafından ezilmiş olan filbân (fil bekçisi) suratından kanlar akarken görülmektedir. Bekçinin sarığı ve kejeği (fil kancası) bedeninden uzağa saçılmıştır. Minyatür kalabalık figürleri, korkudan saklanan insanlar, yerde yatan ölü veyahut yaralı bekçi ile metinde aktarılan korkuyu etkileyici bir şekilde ifade etmektedir. Bu korku dolu atmosferde tek başına, zırhını kuşanmış vaziyetteki Rüstem cesaretini göstermektedir. Minyatürde Rüstem tam donanımlı kıyafetleri ile tasvir edilmesine rağmen metinde uykudan uyanan Rüstem'in uyku kıyafetleriyle eline gürzünü alıp çıktığı belirtilmektedir. Metinde geçen fil bekçisi, filin ayağındaki zincir, Rüstem'in saray kapısının önünde konumlandırılması, korku dolu halkın resimde ele alınması minyatürün metne sadık kaldığını göstermektedir.

Resim 3.6: Rüstem'in Akfil İle Mücadelesi.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1510) TSMK H.1519 y146a. Nurhan Atasoy, "1510 Tarihli Memluk Şahnâmesinin Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.2 (1968): 59.

Şerîf Âmidî'nin *Şahnâmesi*'nin Memlûk üslubundaki resimler içerisinde de TSMK H.1519 nüshasında bulunan bir minyatürde Rüstem'in beyaz fili öldürme sahnesi işlenmektedir (Resim 3.6.). Minyatür sayfanın alt kısmında çerçevenin dışına taşarak konumlandırılmıştır. Minyatürün merkezinde Rüstem ve odanın içine yarı açık kapıdan hızla giren beyaz fil bulunmaktadır. Geceliği içerisindeki Rüstem ve yatağından da anlaşıldığı üzere sahne metinden farklı olarak Rüstem'in odasında gerçekleşmektedir. Filin sırtında bir örtü bulunmaktadır. Genç Rüstem odasına giren filin kafasına gürzü ile vurmuş ve fil iki büklüm olmuştur. Olayı seyreden saray halkı çerçevenin dışında bir bölme içerisinde. Kadın ve erkeklerden oluşan grup hayretle olayı izlemektedirler.

TSMK H. 1522 ve H. 1519'da bulunan her iki minyatürde sahneyi farklı şekilde resmetmektedir. Metinde Rüstem'in saray kapısından dışarı çıktığı belirtildiği için H.1522 nüshasının mekân tasviri metne daha uygun durumdadır. Ancak H.1519 nüshasında Rüstem'in kıyafetinin metne uygun bir biçimde tasvir edildiği görülmektedir.

NYPL nüshası Osmanlı dönemi minyatürlerini ihtiva eden bir eserdir.(Resim 3.5). Osmanlı minyatüründe nakkaş kahramanını gece kıyafetleri içerisinde ele almak istememiş aksine her zamanki güçlü imgesi içerisinde zırhı ile resmetmiştir. Memlûk örneğinde (Resim 3.6.) ise nakkaş metne sadık kalmayı tercih etmiş ve uykusundan yeni uyanan Rüstem'i geceliği ile işlemiştir. TSMK H.1519 sahneyi biraz daha öncesinden başlatmış, gürültüden uyanan Rüstem'i direkt odası içerisinde nakşetmiştir (Resim 3.6.). Bu minyatürde Rüstem'in metne sadık kalınarak genç ve toy olarak çizilmesi dikkat çekicidir. Her iki nakkaş da metnin belirli kısımlarına odaklanarak olayı tasvir etmeyi tercih etmişlerdir. Osmanlı örneğinde Rüstem'in kahraman imgesinin korunmasına dikkat edildiği söylenebilir. Zırhı ve silahlarını kuşanmış hâlde güçlü şekilde görülmektedir (Resim 3.5.)

Resim 3.7: Rüstem'in Akfil İle Mücadelesi.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1545-46) TSMK H.1520 y75a.

Rüstem'in Akfil'i öldürmesi konusu TSMK H.1520'de bulunan bir minyatürde tasvir edilmiştir (Resim 3.7.). Minyatür bir dış mekân tasviridir. Rengârenk çiçekli yeşil

çimenler, ağaçlar, pembe tepeler ve altın yaldızlı gökyüzü ile doğa tasviri tamamlanmıştır. Minyatürün merkezinde koyu gri renkli fil ve onu güzü ile öldüren genç Rüstem bulunmaktadır. Fil üzerinde kırmızı örtüsü ve ayaklarında altın rengi halkaları ile resmedilmiştir. Uzun sivri dişleri ve heybetli vücudu ile yenmesi zor bir düşmandır. Ancak genç Rüstem güzünü filin başına vurarak bu denli güçlü bir varlığı alt etmektedir. Bu sırada tepenin ardında bulunan iki erkek figür durumu hayretle izlemektedir. Minyatürde, metinde bahsedilen saraya dair hiçbir ayrıntı bulunmamaktadır. Rüstem başında beyaz süslü sarığı, yeşil kaftanı ve lacivert pantolonu ile resmedilmiştir. Meşhur kaplan başlığı ya da bebr-i beyân ismi verilen zırhı içerisinde değildir. Metne sadık kalınarak Rüstem genç olarak betimlenmiştir ancak iri cüsseli değildir. Rüstem'in güçlü imgesi bu minyatürde de net olarak görülememektedir.

3.2.3. Rüstem'in Rahş'ı Bulması

Rüstem büyürken saltanatlar değişmiş, padişahlar ölmüş ve yerlerine başkaları gelmiştir. Dokuz yıllık saltanatu süren Zev oğlu Gerşasb'ın ölümü üzerine padişahlık tahtının boş kaldığı söylentileri yayılmıştır. Bunun üzerine halk arasında dedikodu başlamış ve Zal'a kadar ulaşmıştır. Tûranlıların padişahının Zabilistan'a doğru gelmekte olduğu söylentisi halkı korkutmuş ve çare için Zal'a başvurmuşlardır. Artık kocadığını söyleyen Zal, kendi neslinden birinin varlığına şükrederek çözümü Rüstem'de bulmuştur. Oğlu Rüstem artık bir servi gibi yetişmiş ve serpilmiştir. Ancak tüm kahramanlara gerektiği gibi savaşta ona yoldaş olacak bir at ve tüm düşmanlarını yerle bir edecek bir silah gerekmektedir. Rüstem atını şu beyitlerle tarif etmektedir:

Bir at ola ki ol beni götüre/ Depicek yüriye çekdükçe tura

Katı kuvvetlü ola file benzer/ Yüce ola teni kulağı hançer

At oldur kim getüre bana kuvvet/ Götürürse beni direm ana at (8819-8821)¹⁴⁵

Atlar, genellikle insanın ayrılmaz dostu ve savaşdaki faydaları ile de kuvvet ve kudret sembolü olmuştur. Kahramanların savaşlardaki koruyucuları ve yoldaşlarıdır.¹⁴⁶ Destan ve halk hikâyesi gibi anlatılarda genellikle kahramanı taşımak için güçlü,

¹⁴⁵ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 312.

¹⁴⁶ Yunus Emre Tansü ve Baran Güvenç, "Eski Türk Mitolojisinde Hayvan Motifler Üzerine Düşünceleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.218 (2015): 5.

doğüstü özelliklere sahip bir ata ihtiyaç duyulmaktadır. Zamanının en önemli ulaşım vasıtası olan atlar aynı zamanda kahramanın da her daim ulaşmak istediği yere hızlıca varmasını sağlayacak yegâne unsurdur. Ancak kahramanın kullanacağı at sıradan bir atın aksine kahramana yaraşır özelliklerle donanmalıdır. Aynı kahraman gibi hızlı, güçlü, akıllı, sağlıklı, fedakâr, dayanıklı, sadık hatta bazen olağanüstü güçlere sahip olmalıdır. At ne kadar çok olumlu özellik ile kuşatılmış olursa kahramanın da güçleri o denli artacaktır.¹⁴⁷ Kahraman ile özdeşleşen bineğinin ortaya çıkışı da alelade bir şekilde değil de bir mücadele veya diğer atlardan ayrışacak bir olay örgüsü sonucu gerçekleşmelidir.

Rüstem'in Raş atlı efsanevî atı da kendisi gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Son derece kuvvetli bir kısrığın tayı olan Raş, Rüstem tarafından küçük yaşta edinilir. Gözleri siyah renktedir ve karanlık bir gecede en ufak ayrıntıları bile eksiksiz bir şekilde görebilmektedir.¹⁴⁸

Zal, oğluna babası Sam'dan yadigâr kalan gürzü vermiştir. Öncesinde de Rüstem bu gürz ile Beyaz Dev'i öldürmüş ve cesaretini kanıtlamıştır. Artık tek eksik fil gövdeli atı bulmaktır. Bunun üzerine Zal, Zabilistan ve Kabilistan'dan askerlerini getirip Rüstem'in önünde bir geçit yaptırmıştır. Rüstem hangi atı önüne çekip bastırsa elinin ağırlığından ve şiddetinden atlar iki büklüm olup yere yapışmıştır. Nihayet Kâbil atlarından bir kısrak hızla geçince Rüstem'in dikkatini çekmiştir. Rüstem bu kısrığı ve koca cüsseli yavrusunu görünce hemen kemendine bir ilmek yaparak tayı yakalamak ve sürüden çıkarmak istemiştir. Bunu gören ihtiyar çoban Rüstem'i durdurarak onu uyarmıştır.¹⁴⁹

Bizüm otağ içinde olan âdem/ İşidürüz ki dirler Raş-ı Rüstem (8865)

Adına Raş dirler rengi âteş/ Ayagı bâd-pâdur kendü dil-keş (8856)¹⁵⁰

---

¹⁴⁷ Yurdagül Kıyak, "Şahnâme ve Köroğlu Destanlarında Baş Kahraman Tiplerinin Karşılaştırılması" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 18.

¹⁴⁸ Ozan Kolbaş, "Güneşin Atları: Divân Şiirindeki Meşhur Atların Kökeni Üzerine Bir Deneme", *Journal of Turkish Studies*, C.50 (2018): 311.

¹⁴⁹ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 312-314.

¹⁵⁰ A.g.e., 313.

*Biz bu alaca yavruya Rahş deriz. Güzelliği suya, rengi ateşe benzer. Sahibinin kim olduğunu bilen yok. Biz ona sadece Rüstem'in Rahş'ı deriz. Üzerine eyer vurulalı üç yıl olduğu hâlde o birçok adamın dikkatini çekti. Ancak anası yavrusuna kement atıldığını görürse, bir aslan gibi koşup kemendi atanın üzerine saldırır. Ey pehlivan biz anlamıyoruz ama bu tayın pek çok sırrı olmalı!*¹⁵¹(5135-5140)

Kendisinin Rüstem olduğunu bilmeyen çobanın uyarılara rağmen Rüstem hemen kemendini atmış ve tayı yakalamıştır. Bunu gören atın annesi kemendi koparmak isterken Rüstem azgın bir aslan gibi bağırarak ve anne atı korkutarak durdurmuştur. Başına ve boynuna indirdiği yumrukla, acıdan ve korkudan inleyen kısırak yerden sersemleyerek kalkmış ve sürüsüne geri dönmüştür. Rüstem bir yel gibi sıçrayarak Rahş'ın üzerine binmiş ve at artık ona boyun eğmiştir.

İnsanlar Rahş'ı tarif ederken göğsünü aslan göğsüne, gözlerini karanlık bir geceye, gücünü file, boynunu posunu deve benzetmişlerdir. Sağrısı kısa, kulakları hançer gibi sivri, göğsü ve bacakları semiz, beli ise incektir. Vücudunda baştanbaşa, safran üzerine serpilmiş gül yaprakları gibi nakışlar bulunmaktadır.¹⁵²

Şerîfi Rahş'ı tarif ederken şu beyitleri kullanmıştır;

*Geyik bakışlu arslan sinelüdür/ Kefel tolu kulağ ince karın pür
Münakkaş gevdesi benzer bahara/ Bakanlar toymaz ol nakşa nigâra
Çiçek gibi bizenmiş dürlü renge/ Veli heybetlüdür benzer pelenge
Teninün rengi dirsın verd-i ahmer/ Şafasından gören ol rengi güler
Adına Rahş dirler rengi âteş/ Ayağı bâd-pâdur kendü dil-keş*¹⁵³ (8848-8856)

---

¹⁵¹ Lugal, *Firdevsî Şahnâme*, 260-61.

¹⁵² A.g.e., 261.

¹⁵³ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 313.

Resim 3.8: Rüstem'in Raḥş'ı Yakalaması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi- Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7617-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında yer alan minyatür (Resim 3.8.), Rüstem'in Rahş'ı yakalamasını konu almaktadır. Tasvir sayfanın büyük bölümünü kaplayacak şekilde konumlandırılmıştır. Kalabalık bir kompozisyondan oluşan resmin merkezinde Rüstem ve kement attığı Rahş bulunmaktadır. Su yeşili çimenlikli zeminin ardında ağaçlıklı tepeler ve altın sarısı renkli gökyüzü görülmektedir. Resmin orta kısmındaki kişi elinde ipin bir ucunu tutarken ipin diğer ucunu sağ kısımda bulunan kişi tutmakta, bu sayede koşan atları yakalamak planlanmaktadır. Karakterlerin el ve kol hareketlerinin resmedilmesi minyatüre dinamizm katmaktadır. Merkezde bulunan Rüstem, kırmızı iç kıyafetinin üstüne kahverengi zırhı, belinde hançeri ve kafasında meşhur kaplan başlığı ile ayırt edilmektedir. Rahş'a kement atmış vaziyetteki Rüstem bir ayağı havada atı kendine çekerken görülmektedir. Açık pembe ve kahverengi karışımı tüy rengiyle Rahş ise boynuna dolanmış ip sebebiyle iki ayağıyla şaha kalkmış, kaçmaya çalışmaktadır. Minyatürün ön kısmında Rahş'ın haricinde kızıl kahve bir atın acı içinde yerde yattığı görülmektedir. Bu kızıl atın Rüstem'in başına ve boynuna yumruk vurduğu ane at olduğu düşünülebilir. Minyatür metne bağlı şekilde konuyu özetlemektedir. Figürlerin elindeki sopa ve kementler at yakalamak için geldiklerini belirten unsurlardır. Minyatürün sol kısmında kolları sıvalı, bir elinde ince bir sopa diğer elinde yem torbası buluna kişinin atlarla görevli bir saray mensubu olduğu düşünülebilir. Minyatür metne sadık kalınarak hazırlanmıştır. Minyatürde Rüstem'in olağanüstü gücü metne uygun olarak tasvir edilmiştir.

3.3. Rüstem'in 7 Övün Yolundaki Maceraları

İran ve Turan ülkeleri arasında bulunan, Rüstem ve İsfendiyâr'ın çok büyük tehlikelerle karşı karşıya kaldıkları “yedi merhale”ye heft hân ya da 7 övün denilmiştir. Övün kelimesi bir zorluk sonucu kazanılan başarı manasına gelmektedir. Rüstem'in hükümdarı Keykâvus'u kurtarmak üzere gittiği yolda başına 7 büyük tehlike gelmiş, kendi gücü ve tanrıya tevekkülü ile bu zorlukları aşmıştır. 7 övün, sufilerin seyr u süluk mertebelerinde aşmaları gereken “istek, aşk, marifet, istiğnâ, tevhid, hayret ve fena” gibi “7 vadi”ye benzetilmektedir. Aralarında önemli farklılıklar bulunmasına rağmen benzer yönleri de bulunmaktadır.¹⁵⁴

---

¹⁵⁴ Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 405.

Yüz yıllık Keykubad saltanatının sonrasında, Keykubad'ın oğlu Keykâvus tahta çıkmıştır. Kâvus, ağzına kadar dolu hazinelere, atlara, bağa bahçeye kavuşmuştur. Bu zenginlikler Kâvus'un aklını çelmiş ve kendini herkesten üstün görmeye başlamıştır. Hiçbir güçlü padişahın ve pehlivanın gitmeyi aklından bile geçirmediği Mâzenderân'a gitmeyi ve tahta sahip olmayı kafasına koymuştur. Mâzenderân ülkesi cennetten bir bahçe olarak nam salmıştır. Fakat güzellikleri ile ünlenen bu ülkeye kimsenin gitmeye cesaret edememesinin önemli bir sebebi bulunmaktadır. Bu ülke devler ve cadılar tarafından yönetilmektedir. Devlet büyükleri bu durum karşısında çaresiz kalınca ona öğüt vermesi için Zal'ı davet etmişlerdir. Zal, Kâvus'a gitmemesi konusunda ne kadar öğütte bulduysa da Kâvus dinlememiş ve ordusu ile birlikte yola koyulmuştur.

Ordusu ile Mâzenderân'a ulaşan Kâvus, o cennet bahçesinden bir köşe olan ülkeyi yağmalamış, kadın, erkek, çoluk çocuk herkesi kana bulamıştır. Bu durumu gören ülke padişahı, bütün devlerin başı olan Akdev'den yardım istemiştir. Akdev yeryüzünü kapkara yapmış, ordunun üzerini ziftten bir dumanla kaplamıştır. Gökten taş ve kerpiç yağınca Kâvus'un ordusu hezimete uğramıştır. Bu mağlubiyet sonunda gözleri kör olan Kâvus, Akdev'in eline esir düşmüştür ve son çare Zal'a haber yollamıştır. Haberi alan Zal, bu işi halledebilecek bir tek oğlu Rüstem olduğunu düşünerek oğluna Mâzenderân'a gitmesini söylemiştir. Devler ülkesine ulaşmak için biri kısa biri uzun olmak üzere iki yol vardır. Kısa yol aslanlar ve devlerle dolu, karanlık bir yoldur. Kâvus'u hızlıca kurtarabilmek için kısa yolu seçen Rüstem 7 övünlük yolcuğuna başlamıştır.¹⁵⁵

Mitologyada sayılar ve sayılara yüklenen anlamlar önemlidir. Özellikle yedi sayısı birçok din, kültür ve medeniyette kutsallığı ile kendini göstermektedir. Her alanda öne çıkan yedi sayısı dikkat çekicidir. Kitab-ı Mukaddes'e göre evrenin yedi günde yaratılması, yedi kat gök ve yedi kat cehennemnin bulunuşu, yedi deniz (Heft muhit), yedi iklim, yedi renk gibi örneklerle karşılaşılmaktadır. Bunların yanı sıra Bektaşilerde ve Alevilerde yediler, yedi kutsal ermiş kişiyi ifade etmektedir. Ayrıca yedi kilise, Katoliklerde yedi ayin, yedi ölümcül günah, yedi melek, yedi mühür ve yedi afet gibi

---

¹⁵⁵ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 338- 349.

tamlamalar da yedi sayısının her alanda kullanıldığının bir göstergesi olmaktadır.¹⁵⁶ Yedi sayısı Sâmi ve Fars geleneğinde ruhani ve kutsal sayılan üç ile cismani sayılan dört sayısını birleştiren en önemli sayı kabul edilmektedir. Özellikle yedi sayısı kendi içinde bütünlük belirtmesi sebebiyle çeşitli milletlerce mistik bir nişan ve işaret çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kendisine atfedilen bütün bu kutsal anlamlara ilave olarak yedi, insanlık tarihinde özellikle kozmik bilginin sayısı olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁷ Rüstem'in 7 başarıdan oluşan bu yolculuğu, aşacağı zorluklarla onun olgunlaşmasına katkı sağlayacaktır. Bir kahraman olarak bineğine ve silahına sahip olduktan sonra sırada cesaretini kanıtlaması gerekmektedir. Atına ve gürzüne sahip olan Rüstem'in beyaz filden sonra aslında ilk büyük kahramanlığı bu yolculuktur. Devler, cadılar ve türlü tuzaklarla dolu bu macera sonunda Rüstem cesaretini tescilleyecektir.

7 Övün şu duraklardan oluşmaktadır:

- Birinci övün: Rahş'ın aslanı öldürmesi.
- İkinci övün: Rüstem'in susuzluktan bitkin düşmesi.
- Üçüncü övün: Rüstem'in ejderhayı öldürmesi.
- Dördüncü övün: Rüstem'in cadı kadını öldürmesi.
- Beşinci övün: Evlâd'ın Rüstem'in elinde tutsak olması.
- Altıncı övün: Rüstem'in Erjeng dev ile savaşması.
- Yedinci övün: Rüstem'in Akdev'i öldürmesi.

3.3.1. Birinci Övün: Rahş'ın Aslanı Öldürmesi

Rüstem, uzun yolun ardından bir kamışlıkta kılıcını başının altına alarak uykuya dalmıştır. Uyuduğu bu yer fillerin bile geçmeye cesaret edemediği aslanın yuvasıdır. Çayırılıkta uyuyan Rüstem'i gören aslan önce atı Rahş'ı sonra da Rüstem'i ele geçirmeyi düşündüyse de Rahş aslanı fark etmiş ve önayaklarıyla aslanın kafasından yakalayıp dişlerini sırtına geçirmiştir. Sesleri duyan Rüstem uyandığında aslanı ölü

---

¹⁵⁶ Metin And. *Minyatürlerle Osmanlı- İslam Mitolojyası*, 7 bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 48.

¹⁵⁷ Sevda Önal Kılıç, "Yedi Sayısının Kültürel Arka planı Çerçevesinde Garibnâme Mesnevisi'nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (2018): 115.

olarak bulmuştur. Rüstem, kendisini uyandırmadan canını tehlikeye atan atı Raḥş'a sinirlenmiş ve bir daha yapmamasını tembih etmiştir.¹⁵⁸ (9899- 9926)

Resim 3.9: Rüstem'in Birinci Övünü: Raḥş'ın Aslanı Yakalaması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.103a.

¹⁵⁸ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 350-351.

Şahnâme'nin TSMK H.1522 nüshasındaki bir minyatürde Raş'ın Rüstem'e saldıracak olan aslanı yakalaması sahnesi konu alınmaktadır (Resim 3.9.). Minyatürün sol kısmında "on yedinci" minyatür olduğunu belirten ibare bulunmaktadır. Yatay düzlemde dikdörtgen çerçeve içerisinde ele alınan minyatürde nakkaş sadece ana kahramanları tasvir etmeyi tercih etmiştir. Su yeşili çimenlikli zeminin ardında aynı renkli tepeler ve altın sarısı gökyüzü görülmektedir. Minyatürü ortadan ikiye bölen bir ağaç, ağacın sağ yanında yerde uzanan Rüstem, sol yanında ise aslana saldıran Raş bulunmaktadır. Ağacın dibinde koyu yeşil çimlerle çevrelenmiş küçük bir su birikintisi vardır. Rüstem, kaplan postundan zırhı ve kaplan kafası şeklindeki başlığıyla yerde uyumaktadır. Raş'ın eyerini ve kılıcını kendine yastık edinmiş, bir eliyle de gürzünü tutmaktadır. Sadak (ok kabzası) ve yayı da ağaca asılıdır. Rüstem uyuduğu esnada gül renkli bordo benekli Raş ise aslan ile mücadele hâlinindedir. Raş şaha kalkarak aslanın ezmekte ve dişlerini aslanın ağzına geçirmektedir. Minyatür metne uygun olarak tasvir edilmiştir. Metinde Rüstem'in Raş'ın rahat etmesi için eyerini çıkardığı belirtilmektedir. Resimde de atın üzerinde eyerin bulunmaması metne uygunluk gösteren diğer unsurlardandır.

Şahnâme'nin NYPL nüshasındaki Raş'ın aslanı yakalama sahnesi (Resim 3.10.), TSMK H.1522 (Resim 3.9) nüshasına oranla sahne unsurları açısından daha zengin bir kompozisyona sahiptir. Olayın dışında eklemeler ve zenginleştirici unsurlar bulunmaktadır.

Resim 3.10: Rüstem'in Birinci Övünü: Raḥş'ın, Aslanı Yakalaması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7619-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasındaki resim Rüstem uyurken Raḥş'ın aslanı öldürme sahnesini konu almaktadır (Resim 3.10.). Minyatür cetvel alanının dışına taşmıştır. Su yeşili zemin ağaçlar ve kayalarla bezelidir. Resmi çapraz olarak ortadan ikiye bölen bir nehir bulunmaktadır. Gümüş renkli nehir zamanla oksitlenip kararmıştır. Minyatürün ön planında yerde uyuyan Rüstem ve aslanı sırtından dişleyen Raḥş

görülmektedir. Nehir Rüstem ile Raḥş'ı ayırmaktadır. Rüstem atın eyerini kendine yastık yapmış, zırhı, başlığı ve kılıcı ile tam teçhizatlı uyumaktadır. Aynı esnada gül renkli Raḥş şaha kalkarak, Rüstem'e hamle yapan aslanı sırtından yakalamış ve ona dişlerini geçirmiştir. Yaralı aslandan kanlar fışkırmakta ve acı ile can çekişmektedir. Nakkaş olayı metne uygun olarak aktarmış ancak bazı eklemelerde bulunmuştur. Minyatürün arka kısmında, nehir çizgisi boyunca bazı tabiat unsurları görülmektedir. Su değirmeni bulunan taş bir yapı ve ardında birikintiden su içen ceylan vardır. Metinde Rüstem dışında başka kimseden bahsedilmediği hâlde minyatürde tepelerin ardından olayı izleyen altı kişinin varlığı oldukça dikkat çekicidir.

3.3.2. İkinci Övün: Rüstem'in Susuzluktan Bitkin Düşmesi

Rüstem, yoluna devam ederken hava gittikçe ısınmıştır. Sıcak hava ile sınanan Rüstem susuzluğa ve sıcaklığa daha fazla dayanamayıp bu durumdan kurtulmak için çare aramıştır. Çareyi tanrıdan yardım isteyerek bulmuş, devası da bir besili koyun olarak karşısına çıkmıştır. Besili koyunu gören Rüstem'in gönlünde su bulma umudu tekrar yeşermiş ve koyunu takip etmeye başlamıştır. Bir çeşme başına giden koyun, Rüstem'in ve atının susuzluğuna deva olmuştur. Bunu üzerine Tanrı'ya şükrederek yola devam etmiştir. İkinci övündeki bu sınavı Rüstem, Tanrı'ya tevekkül ederek aşmıştır.¹⁵⁹ (9930- 9975)

Bu konuyla ilgili *Tercüme-i Şahnâme*'nin TSMK H.1522, H.1520, H.1519 ve NYPL Spencer Coll. Turc. MS.1 nüshalarında minyatür tespit edilememiştir.

3.3.3. Üçüncü Övün: Rüstem'in Ejderhayı Öldürmesi

Şahnâme'de de kahramanların ejderhalarla mücadeleleri sıkça yer almaktadır. Örneğin hükümdarlardan Feridun ve oğullarının hikâyesinde, Feridun ejderha biçimine girmiş ve üç oğlunun da tepkilerine göre onlara devleti pay etmiştir. Bunun yanı sıra Rüstem ve İsfendiyâr gibi kahramanların ejderhaları öldürme sahneleri cesaretlerini kanıtlamaları adına eserde bulunmaktadır. Goştasb, Rum ülkesinde ejderhalar öldürmüş, İskender de batıya yaptığı seferlerinde bazı ejderhalarla savaşmıştır. Erdeşîr

---

¹⁵⁹ A.g.e., 351- 352.

ve Behrâm-ı Gûr gibi kahramanlar da ejderhaları yenilgiye uğratmışlardır.¹⁶⁰ *Şahnâme*'de ejderha hem yiğitlik ve güç sembolü hem de kötülüğün sembolüdür.¹⁶¹

Metinde üçüncü övün olarak Rüstem bir ejderha ile karşılaşmaktadır. Rüstem çölde uyurken bir ejderha gelmiş önce atını sonra da kendisinden korkmadan burada uyumaya cesaret eden adamı öldürmek istemiştir. Bunu fark eden Rahş, aslanı öldürdüğü gün sahibinin ona kızmasını hatırlayarak önce Rüstem'i uyandırmaya karar vermiştir. Kışneyerek sahibini uyandırdığı sırada ejderha kaybolmuş ve Rahş, Rüstem tarafından azarlanmıştır. Rüstem tekrar uykuya daldığında ejderha tekrar gözükmüş ve Rahş tekrar efendisini uyandırmış ve yine aynı olayı yaşamıştır. Üçüncü defa Rüstem uykuya dalınca ejderha tekrar gözükmiştir. Rahş, her ne kadar efendisinin ona kızmasından korksa da tekrar Rüstem'i uyandırmış ve bu sefer ejderha görünmüştür. Ejderhayı gören Rüstem kılıcını çekerek ejderhayı tek hamlede öldürmüştür.¹⁶² (9981-10015)

Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu'ya göre Rüstem'in hükümdarlık tacının peşinde koşarken ejderhaya rastlaması dikkat çekici bir husustur. Böylece canavarın ölümü ile tahtı hak ettiği fikri akıllara gelmektedir. Neticede ejderha ile mücadele kötülük ile mücadeleyi sembolize ettiği gibi, adil ve iyi bir yönetimle kötülüğü ortadan kaldıracak hükümdarın da sembolü olacaktır.¹⁶³

TSMK H.1522 ve NYPL Spen. Coll. Turc MA.1'e kayıtlı *Şahnâme* nüshalarında Rüstem'in ejderhayı öldürmesine dair bir tasvir bulunmamaktadır. TSMK H.1519'daki *Şahnâme* nüshasında bu konuyla ilgili bir minyatür vardır.¹⁶⁴ TSMK H.1520 numaralı *Şahnâme*'de Rüstem'in ejder ile savaşını konu alan bir minyatür bulunmaktadır (Resim 3.11).

---

¹⁶⁰ Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 304.

¹⁶¹ Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, 72.

¹⁶² Kültürel ve Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi I*, 353- 354.

¹⁶³ A.g.e., 73.

¹⁶⁴ Güner İnal, *Topkapı Sarayı Müzesindeki Şahnâme Yazmalarının Minyatürleri Üzerinde Analitik Çalışma*, (İstanbul: 1972), 128.

Resim 3.11: Rüstem'in Üçüncü Övünü: Rüstem İle Ejderin Mücadelesi.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1545-46) TSMK H.1520 y.106a.

Minyatür dört beyit sütunundan üçünü kaplayacak şekilde konumlandırılmıştır. Yatay düzlemde dikdörtgen bir çerçeve içerisindeki resim, bir dış mekân tasviridir. Çiçek bezeli yeşil çimenler, pembe ve kahverengi tepelerin ardındaki altın yaldızlı gökyüzü ile doğa tasvir edilmiştir. Minyatürün ön planında ejder ve onu kılıcı ile öldüren Rüstem görülmektedir. Olayın kahramanlarından biri olan Rüstem'in atı Raḥş, tepenin ardında yarısı gözükecek şekilde konumlandırılmıştır. Ejder siyah renkli, altın yaldızlı

kanatları olan oldukça güçlü bir yaratık olarak resmedilmiştir. Rüstem'in keskin kılıcından nasibini almış, boynundan kanlar fişkırmaktadır. Rüstem ise geleneksel kıyafetleri içerisinde değildir. Başında kaplan başlığı ya da bebr-i beyanı (zırhı) yoktur. Metne uygun olarak genç yaşta çizilmiştir. Başındaki başlığı İranlıların kullandığı tipteki bir miğferdir.¹⁶⁵ Rahş ise metinde aktarıldığı renklerden farklı olarak siyah tüylü resmedilmiştir. Nakkaş sadece ana kahramanları resmetmeyi tercih etmiştir.

3.3.4. Dördüncü Övün; Rüstem'in Cadı Kadını Öldürmesi

Rüstem Mazenderan'a giderken cadı kadının olduğu yere doğru yaklaşmaktadır. Yeşillikli ve akarsulu bir yer görmüştür. Burada bir çeşme yanında erguvan renkli şarap dolu yakut bir kadeh, kızarmış koyun eti, ekmek, tuz, çerez gibi birçok şey vardır. Bu sofraya Rüstem'in sesini duyup kaçan cadıların sofrasıdır. Çeşmenin yanında tambur bulan Rüstem türkü söylemeye başlayınca, cadı süslenip, güzel kokular sürünüp Rüstem'in yanında belirmiştir. Rüstem, göz alıcı renklerle bürünmüş bu kadının bir cadı olduğunu bilmemektedir. Bu duruma şükreden Rüstem, Tanrı'ya övgüler yağdırıp ona şükürünü sunuca cadının tüm o güzellikleri kaybolmuş ve rengi karaya dönmüştür. Rüstem, cadının gerçek yüzünü görünce hemen kemendini cadının kafasına geçirip onu yakalamıştır. Hançeri ile onu ikiye bölüp bütün cadıların yüreğini korkuyla doldurmuştur.¹⁶⁶(10041- 10090)

Bu övün *Şahnâme*'nin NYPL, TSMK H.1519 ve TSMK H.1520 nüshalarında tasvir edilmiştir¹⁶⁷ ancak sadece NYPL nüshasındaki minyatür araştırmada incelenmiştir.

---

¹⁶⁵ Abdurrahman Deveci, *İran- Türk Minyatüründe Savaş ve ücadele Sahneleri*, 1bs. (İstanbul: Kriter, 2017), 223.

¹⁶⁶ Kültürel ve Beyreli, *Şerifi Şahnâme Çevirisi I*, 355-356.

¹⁶⁷ İnal, *Topkapı Sarayı Müzesindeki Şahnâme Yazmalarının Minyatürleri Üzerinde Analitik Çalışma*, 120- 134.

Resim 3.12: Rüstem'in Dördüncü Övünü: Cadı Kadını Öldürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-761a-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında bulunan minyatür (Resim 4.7.), Rüstem'in dördüncü övünü olan cadıyı öldürmesini konu almaktadır. Resim sayfanın sonunda, yatay dikdörtgen çerçeve içerisinde konumlandırılmıştır. Beyitler sütunlara çapraz olarak yerleştirilmiştir. Minyatürde ikisi erkek biri kadın üç figür bulunmaktadır. Yeşil çimenli zemin, yüksek dağlar ve mavi gökyüzü ile doğa tasviri tamamlanmıştır. Rüstem kırmızı zırhı içerisinde kaplan başlığı ve kılıcı ile ayırt edilmektedir. Cadı kadın Rüstem'in yanında yerde ölü vaziyette yatmaktadır. Sarı iç kıyafetinin üstünde

mavi kaftanı ve beyaz örtüsü ile cadı kadın metinde aktarıldığı gibi çirkin ve kirli kıyafetler içinde değil günlük giysilerle karşımıza çıkmaktadır. Metne göre cadının kararması ve çirkinleşmesi gerekmektedir. Olayı anlatan pek çok unsur minyatürde görülmemektedir. Cadıların sofrası ve tambura dair hiçbir unsur resimde yer almaz. Metinde bahsedilmeyen erkek figür, Rüstem'in yanında ayakta durmaktadır. Üç bombeli başlığı lacivert kıyafeti içindeki erkek figür elleri göğsünde bağlı olarak görülmektedir. Minyatür metinle tam olarak örtüşmemektedir.

3.3.5. Beşinci Övün: Evlâd'ın Rüstem'in Elinde Tutsak Olması

Hızla yol almaya devam eden Rüstem, yemyeşil, aydınlık bir yere ulaşmıştır. Dinlenmek üzere uyuduğunda atının da dizginlerini çıkartıp, bir tarlaya salmıştır. Bölgenin koruyucusu tarlada serbest dolaşan atı görünce Rüstem'i sopa ile uyandırıp, uyarmıştır. Rüstem, kendisini uyandıran adama sinirlenip kulaklarını sıkarak koparmıştır. Adamın bu hâlini gören o ülkenin genç, cesur ve ünlü pehlivanı Evlâd, intikamı almak için Rüstem'in yanına gitmiştir. Evlâd ve yanındaki ahâliyi gören Rüstem, Evlâd dışındaki herkesi kılıçtan geçirip, yere sermiştir. Daha sonra Evlâd'ıda kemendi ile yakalayınca, Evlâd ile canına karşılık bilgiler vermesi üzerine anlaşmıştır. Evlâd ona Padişah Kâvus'un yerini söyleyecek ve Mâzenderân'a giden yolda rehberlik edecektir. Bu bilgileri verirse de ona Mâzenderân hükümdarlığı vereceğine dair bir söz de vermiştir.¹⁶⁸ (10144- 10190)

Bu övünü gösteren bir minyatür Şerîfi'nin minyatürlü nüshalarında tespit edilememiştir.¹⁶⁹

3.3.6. Altıncı Övün: Rüstem'in Erjeng Dev İle Savaşması

Rüstem yanına Evlâd'ı alarak yola koyulmuş, yol boyunca devlerle ve cadılarla savaşmıştır. Sonunda Mâzenderân'a ulaşan Rüstem, önce Evlâd'ı bir ağaca bağlamış sonrasında doğruca devlerin komutanı Erjeng'in üzerine yürümüştür. Rüstem'in yeri göğü inleten sesini duyan komutan Erjeng çadırından dışarı çıkmış ve eceli ile karşılaşmıştır. Eline ne gürzünü ne de kılıcını alan Rüstem, atının üzerinde deve karşı

---

¹⁶⁸ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 358-360.

¹⁶⁹ İnal, *Topkapı Sarayı Müzesindeki Şahnâme Yazmalarının Minyatürleri Üzerinde Analitik Çalışma*, 120- 134.

hamle yapmıştır. Devlin başını vücudundan koparıp orada bulunan diğer devlerin önüne doğru fırlatmıştır. Bunu gören devler ve cinler korkudan kaçmıştır.¹⁷⁰ (10232-10267)

Resim 3.13: Rüstem'in Altıncı Övünü: Rüstem'in Erjeng Dev'i Öldürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.104a.

Şahnâme'nin TSMK H.1522 nüshasında Rüstem'in Erjeng Dev'i öldürmesinin tasvir edildiği bir minyatür bulunmaktadır (Resim 3.13.). Resmin sol kısmında “on sekizinci” minyatür olduğunu belirten ibare yer alır. Yatay düzlemde dikdörtgen çerçeve içerisinde yer alan minyatürde sadece Rüstem'in başlığının ucu cetvelin dışına taşmaktadır. Minyatürün merkezinde atı üzerindeki Rüstem ve kafası koparılmış Erjeng dev görülmektedir. Olay devin mağarasının önünde gerçekleşmekte ve tepenin ardındaki üç dev ise bu savaşı seyretmektedir. Minyatürde zemin su yeşili, gökyüzü altın sarısı olarak işlenmiş ve bir adet ağaç konumlandırılmıştır. Rüstem gül renkli atı Rahş'ın üzerinde şaha kalkmış, bir eliyle Erjeng Dev'in henüz kopardığı kafasını diğer eliyle de devin vücudunu tutmaktadır. Devlin kopmuş boynundan kanlar fişkırmaktadır. Bu esnada Rahş, devin kolunu ısırmakta ve oradan da akan kanlar

¹⁷⁰ Kültürel ve Beyreli, Şerîfi Şahnâme Çevirisi I, 362-363.

görülmektedir. Devin kullanmaya zamanı olmadığı taş ve sopadan yapılma gürzü sol elinde durmaktadır. Rüstem, kaplan postundan zırhı, kaplan başlığı, kılıcı ve okuyla tam donanımlı olarak nakşedilmiştir. Metne uygun olarak Rüstem elleriyle devin kafasını koparmış ve bunu gören diğer yaratıklar da korku içinde resmedilmiştir. Ağaca bağlandığı bilinen Evlâd minyatürde görülmemektedir.

Resim 3.14: Rüstem'in Altıncı Övünü: Erjeng Dev'i Öldürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu-

Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-761b-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.22].

Şahnâme'nin NYPL nüshasındaki minyatür (Resim 3.14.), aynı TSMK H.1522 (Resim 3.13.) nüshası gibi Rüstem'in Erjeng Dev'in kafasını kopardığı ânı konu almaktadır. Minyatürün sayfa kenarlarına taşması dikkat çekicidir. Kayalıklı ve devlerle dolu olarak betimlenen minyatürün zemini su yeşili gökyüzü ise altın sarısıdır. Merkezde Rüstem ile Erjeng Dev'in boğuşması görülmektedir. Rüstem her zamanki gibi meşhur kaplan başlığı, kaplan postundan zırhı, kılıcı, oku ve kalkanı ile görülmektedir. Erjeng Dev yeşil renkli ve yarı çıplak hâlde, boynuzlu ve kuyruklu, ürkütücü bir şekilde resmedilmiştir. Bir elinde kullanmaya fırsat bulamadığı taş ve sopadan yapılmış ağır güzü bulunmaktadır. Rüstem hiçbir silah kullanmadan elleriyle devin kafasını bedeninden ayırmıştır. Devin kopan boynundan iki kanal hâlinde kanlar fişkırmakta ve yere dökülmektedir. Minyatürde metinde belirtilmeyen birçok insan görülmektedir. Rahş'ın ardına sığınmış iki, kayaların arkasına saklanmış beş kişi bulunmaktadır. Rüstem'in arkasında, Rahş'ın yanında duran kişinin de Evlâd olma ihtimali vardır. Ancak metinden farklı olarak Evlâd ağaca bağlı değildir. Kalabalık bir kompozisyon olan resimde Erjeng dev haricinde yedi adet dev görülmektedir. Rüstem'in devlerin başı olan Erjeng Dev'e yaptıklarını gördükten sonra kaçmaktadırlar. Yüzlerinden korku ve telaş okunan devler metne uygun olarak aktarılmıştır. Ağaçlıklı ve sarp kayalarla donatılmış doğa tasviri ceylanlar ile daha da zenginleştirilmiştir. Nakkaş genel olarak metne sadık kalsa da bazı hususlarda farklılık göstermektedir. Metinde Rüstem'in devin kafasını atı Rahş'ın üzerindeyken kopardığı belirtilirken resimde Rüstem atı üzerinde değildir. Evlâd ise ağaca bağlanmamıştır.

Şahnâme'nin NYPL nüshasında bulunan Erjeng Dev'in öldürmesi konulu minyatür (Resim 3.14.), TSMK H.1522 (Resim 3.13.) nüshasına göre daha kalabalık figürlü olarak ele alınmıştır. Olayı daha zengin unsurlarla işlemektedir.

3.3.7. Yedinci Övün: Rüstem'in Akdev'i Öldürmesi

Erjeng devi öldürdükten sonra Rüstem, Evlâd'ı bağladığı ağaçtan çözüp yola koyulmuş, padişah Kâvus'un olduğu yere gitmiştir. İpler Kâvus'u harap etmiş, aklını başından almıştır. Kâvus'u kurtarmış ve birbirlerine sarılmışlardır. Kurtulan padişah, Rüstem'e Akdev'i öldürmediği müddetçe yeryüzünün devlerle dolup taşacağını söylemiştir. Akdev'e ulaşmak için her yeri devle sarılmış olan yedi dağı aşması gerektiğini daha sonra karşısına bir mağara çıkacağını ve devin orada yaşadığını belirtmiştir. Kâvus ve askerlerinin Akdev yüzünden kör olduğunu ve bunun tek

çaresinin Akdev'in yüreğinin kanının iyi edebileceğini öğrenen Rüstem savaşma arzusu ile yola koyulmuştur.¹⁷¹

Evlâd'ı da yanına alan Rüstem, yıldırım hızıyla giden atına atlamış ve yedi dağın içine dalmıştır. Bu dağların her yanı sürü sürü devlerle doludur. Bu zamana kadar hep doğru rehberlik yapan Evlâd, Rüstem'e güneşin en tepede olduğu zamanda Akdev'in uykuya dalacağını söylemiştir. Bunun üzerine Rüstem güneşin yükselmesini beklemiştir. Vakti gelince Evlâd'ı sımsıkı bağlamış ve kılıcını kınından çekerek dev ordusunun arasına dalmıştır. Hançeri ile devlerin kafalarını koparıp fırlatmıştır. Sıra Akdev'e gelince doğruca cehennem gibi içerisi zifiri karanlık olan kuyuya yönelmiştir. Mağara kapısı aralanınca yerde yatan vücudu dağa, tırnakları orağa, dişleri taşa, saçı kömür karasına benzeyen kar beyaz devi görmüştür. Rüstem onu öldürmekte acele etmemiş, önce bir nara atıp devi uyandırmıştır. Bekçilerinin nerede olduğunu soran dev şaşkınlıkla kendisine saldırmaya cüret eden bu âdemoğlunun kimliğini merak etmiştir. Öyle ki kaplanlar kapısından geçmeye çekinir, kuşlar devin heybetinden gökyüzünde uçmazlar. Rüstem tüm korkusuzluğuyla ejderha cüsseli deve karşı yönelmiştir. Boğuşma sonrasında Rüstem, devin bir ayağını koparmış her yeri kan revan içinde bırakmıştır. Kan ırmağına dönen mağarada Rüstem bu sefer de hançerini devin bağrına saplamış ve yüreğini yarmıştır. Dağ gibi dev yere yığılmıştır. Akdev'i yenen Rüstem, Evlâd'ı da alarak, Kâvus'un yanına dönmüştür. Devin yüreğinin kanı Kâvus'un gözlerine değer değmez onları güneş gibi parlatmıştır.¹⁷² (10323- 10411)

---

¹⁷¹ A.g.e., 364.

¹⁷² A.g.e., 365-368.

Resim 3.15: Rüstem'in Yedinci Övünü: Rüstem'in Beyaz Dev'i Öldürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.105b.

Şahnâme'nin TSMK H.1522 numaralı nüshada bulunan minyatürde Rüstem'in beyaz devi öldürmesi sahnesi betimlenmiştir (Resim 3.15.). Minyatürün sağ kısmında “on dokuzuncu” minyatür olduğunu belirten ibare bulunmaktadır. Yatay dikdörtgen çerçevenin içerisinde yer alan minyatürde dağın tepe noktası cetvelin dışına taşmıştır. Koyu yeşil zeminin ardında mavi tepe ve altın sarısı gökyüzü görülmektedir. Zifiri karanlık içerisinde boğuşan Rüstem ve Akdev, minyatürü büyük oranda kaplamaktadır. Mağaranın dışında atı Rahş, ağaca bağlı Evlâd ve tepenin ardında devle cin bulunmaktadır. Rüstem, beyaz devin üzerine çıkmış bir eliyle boynuzunu çekerken diğer eliyle de devin göğsüne hançerini saplamıştır. Devin bir bacağı kopmuş ve kanlar fişkırmaktadır. Rüstem kaplan başlığı ve kaplan postu içerisinde elinde silah olarak sadece hançeri ile resmedilmiştir. Beyaz renkli dev ise hançer gibi keskin ayakları, keskin boynuzları ve iri cüssesi ile metinde aktarıldığı gibi yansıtılmıştır. Nakkaş ana kahramanlara odaklanacak şekilde konuyu tasvir etmiştir. Metne uygun olarak tüm karakterler doğru konumlarında bulunmaktadır.

Resim 3.16: Rüstem'in Yedinci Övünü: Beyaz Dev'i Öldürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-761c-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında bulunan bir minyatür Rüstem'in Akdev'i öldürme anını betimlemektedir (Resim 3.16.). Minyatür cetvelin dışına taşmaktadır. Açık mavi çiçekli zemin, toprak rengi tepeler, altın rengi gökyüzü, su yeşili kayalar ve ağaçlıklı bitki örtüsü doğa tasvirinin ana hatlarıdır. Rüstem'in dövüştüğü mağara ile Evlâd'ın bulunduğu alan kayadan çıkan zikzaklı bir nehir ile bölünmüştür. Gümüşü nehir zamanla kararmıştır. Nehrin sol kısmında Rüstem ve Akdev mağara içerisinde

mücadele ederken görülmektedir. Rüstem, kaplan başlığı ve geleneksel kıyafetleri ile resmedilmektedir. Dev ise beyaz üzerine siyah benekli postu, sivri boynuzları ve dağ gibi büyük cüssesi ile aktarılmıştır. Rüstem, devin bir bacağına koparmış, göğsüne de hançerini saplamıştır. Kopan bacağından ve bağındaki yarıktan kanlar dökülmektedir. Dağın dışında arkalara saklanmış üç tane dev görülmektedir. Nehrin diğer yanında ise kalabalık bir kompozisyon yer almaktadır. Çınar ağacına bağlı olan Evlâd kırmızı kıyafetleri içerisinde. Tepelerin arkasında kalabalık bir izleyici kitlesi yerleştirilmiştir. Nakkaş, dövüşme sahnesini doğru aktarmakla beraber bazı eklemelerde bulunmuştur. Metinde zifiri olarak betimlenen mağaranın karanlık olduğu vurgulanmamıştır. TSMK H.1522 (Resim 3.15) nüshasına oranla daha zengin unsurları bulunmaktadır.

3.3.8. Rüstem'in Mazenderân Şahını Yakalaması

Rüstem'in Akdev'i öldürmesinden sonra sıra Mâzenderân Şah'ının Kâvus'a itaat etmesini sağlamaya gelmiştir. Kâvus, şaha mektup yazmış, Erjeng dev ve Akdev'in başına gelenleri gördüğünü kendisinin de canını koruması için itaat etmesi gerektiğini söylemiştir. Kâvus, aslan yürekli pehlivanı Ferhad'ı elçi olarak Mazenderân'a gönderdiyse de şahın kibrinden olumlu sonuç alamamıştır. Bunun üzerine Rüstem yola çıkmıştır. Azgın aslana benzeyen bir pehlivanın mektup getirdiğini duyan şah, bir ordu hazırlatmış ve Rüstem'i karşılamaya göndermiştir. Rüstem orduyu yerle bir etmiş, karşısına çıkan tüm pehlivanları alt etmiştir. Kâvus'un mektubunu iletmiş ama aynı son ile karşılaşmıştır. Bunun üzerine yedi gün sürecek olan savaş başlamış, cadıların padişahı olan Mâzenderân şahı tüm ordusunu ovaya çekmiştir. Kalkan tozlardan dağlar, ovalar görünmez olmuştur. Rüstem, Çûban isimli Mâzenderân pehlivanı ile savaşmış, onu bir kuş gibi mızrağına takmış ve yere yığmıştır. Yedi gün süren bu kanlı savaşta sekizinci güne gelindiğinde Mâzenderân şahı artık mağlubiyetinin farkına varmıştır. Rüstem şahı yakalamak için elindeki mızrağı ile ilerlerken devler padişahının cesaretinden eser kalmamıştır. Rüstem aslan gibi kükreyip padişahın beline mızrağı indirmiştir. Gariptir ki mızrak padişahın gövdesini deler delmez şah tüm İran ordusunun gözleri önünde dağ gibi ağır bir kayaya dönüşmüştür. Büyünün etkisiyle taşa dönen cadılar şahını yerinden kimse oynatamaz olmuştur. Fil gövdeli Rüstem tek başına pençesiyle taşı kavrayıp omzuna yüklemiş, ardında sevinç çığlıkları atan bir sürü insan ile kayayı İran padişahı Kâvus'un çadırının önüne getirmiştir. Taşın

içindeki Mâzenderân padişahına eğer taşın içinden çıkmazsa gürzüyle kayayı pare pare edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine şah büyüüyü bozmuş taştan çıkıp yüzünü göstermiştir. Mâzenderân şahı cadı gibi çirkin yüzünü aşikâr etmiştir. Rüstem şahın elinden tutup Kâvus'un önüne getirmiştir. Kâvus Mâzenderân padişahına bakınca taca ve tahta layık olmayan birisi olduğunu görmüş ve Rüstem'den şahın canını almasını istemiştir.¹⁷³ (10687-10881)

Resim 3.17: Rüstem Mâzenderân Kralı'nı Yakalaması ve Onu Key Kâvus'un Çadırının Önüne Götürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-761d-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

¹⁷³ A.g.e., 378-384.

Eserin NYPL nüshasında bulunan bir minyatürde Rüstem'in Mâzenderân padişahını yakalaması ve Kâvus'un çadırının önüne getirmesi konusu tasvir edilmiştir. (Resim 3.17.). Minyatür dikey düzlemde dikdörtgen çerçeve içerisinde bulunmaktadır. Su yeşili çiçekli zeminin ardında eflatun renkli dağlar, dağların önünde çeşitli ağaçlar ve altın sarısı gökyüzü görülmektedir. Kompozisyonun sol üst köşesinde bir kayadan su çıktığı görülmektedir. Sahne Kâvus'un çadırının önünde gerçekleşmektedir. Kalabalık insan figürü ile dolu olan resmin ön cephesinde Rüstem ve perişan gözüken Mâzenderân şahı bulunmaktadır. Rüstem kaplan başlığı, kılıcı, kaplan postundan zırhı, oku, yayı ve kalkanı ile tam teçhizatlı olarak görülmektedir. Tam karşısında göbeğine kadar açık yakalı, eski bir mor elbise içerisinde Mâzenderân Kralı resmedilmiştir. Metinde anlatıldığı gibi şahın püskül gibi saçları ve çirkin bir suratı vardır. Bir eli başının yanında olan şah, çaresiz ve üzgün görülmektedir. Minyatürün ön kısmında Rüstem ve şah haricinde altı kişi daha bulunmaktadır. Rahş'ın arkasında konumlandırılmış figürlerden biri arkadan ata sarılmaktadır. Atın önündeki kısa boylu genç erkek figür uzun boylu olan figürü omzundan ve kolundan tutmaktadır. Bu uzun boylu genç erkek figür Rüstem'e rehberlik eden Evlâd olabilir. Minyatürün arka kısmında padişah çadırı görülmektedir. Çadırın desenli zeminin üzerinde heybeti ile dikkat çeken Key Kâvus oturmaktadır. Kâvus büyük altın tacı ve kılıcı ile beyaz iç kıyafet üzeri turuncu kaftanı içerisinde resmedilmiştir. Padişahın arkasında uzun kavuklu, saray hizmetlisi olduğu anlaşılan üç erkek figür yer almaktadır. Kâvus'un huzurunda ise çadırın dışında gözüken bir grup bulunmaktadır. Padişah bu heyete doğru bakmaktadır. Çadırın arkasında gözüken bir grup insan olan biteni izlemektedir. Minyatür, Mâzenderân şahının büyüyü bozup çirkin yüzünü gösterdiği anı tasvir etmektedir. Hükümdarın, yardımcılarından ve dürüstlüğünden hoşnut oldukları Evlâd'a Mâzenderân ülkesinin verilmesi hakkında heyetle konuştuğu görülmektedir. Birbiri ile ilintili olan iki olay tek minyatürde tasvir edilmiştir. Metne uygun olarak Mâzenderân şahı çirkin biri olarak tasvir edilmiştir.

3.4. Rüstem ile Sohrab'ın Hikâyesi

İran ünlü kahramanı Sohrab, Rüstem ile Semengân hükümdarının kızı Tehmîne'nin oğludur. Tıpkı babasıgibi hızla büyümüş ve gelişimini tamamlamıştır. Genç yaşlarında babasının atı olan Rahş'ın soyundan bir atı olmuştur. Rüstem'den ayrı büyüyen Sohrab, babasını tanımamaktadır. Efrâsiyab ikisinde birbirini tanımamasından faydalanarak, Rüstem'i Sohrab'ın eliyle öldürmeyi planlamıştır. Efrâsiyab'ın planları

doğrultusunda Rüstem savaş sırasında oğlu olduğunu bilmediği Sohrab'ı öldürmüştür.¹⁷⁴

3.4.1. Tehmîne ile Rüstem'in Tanışması

Bir sabah Rüstem, Tûran sınırlarına ava çıkmaya karar vermiştir. Atı Rahş'ın üzerine binerek yola koyulmuştur. Birkaç yabaneşegi avladıktan sonra Rahş'ı çayırliğa salıp kendi de uykuya dalmıştır. Bu sırada yedi- sekiz kadar Türk süvarisi avlaktan (av yapılan alan) geçmektedir. Rahş'ı gören askerler atı yakalayıp götürmek istemişler bu yolda kimileri can vermiştir. Sonunda atı yakalamış ve otlaktan uzaklaşmışlardır. Rüstem uyanınca atını görememiş, tasalanmaya başlamıştır. Rahş'ın ayak izlerini takip ederek onun Semengân'a götürüldüğünü anlamıştır.¹⁷⁵ (12441- 12469)

Resim 3.18: Rüstem'in Atının Kaçırılması.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1510) TSMK H.1519 y258a. Nurhan Atasoy, “1510 Tarihli Memluk Şahnâmesinin Minyatürleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.2 (1968): 62.

¹⁷⁴ Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 706.

¹⁷⁵ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 440- 441.

Rüstem'in atının kaçırılması konusu ile ilgili TSMK H.1522 ve NYPL nüshalarında minyatür bulunmamaktadır.¹⁷⁶ Ancak TSMK H.1519'da bulunan bir minyatürde Rüstem uyurken atı Rahş'ın Türkler tarafından kaçırılması tasvir edilmiştir (Resim 3.18.). Ağaçlık ve otlarla mekân tasviri sağlanmıştır. Rüstem bir kilim üzerinde zırhı içinde başında kaplan başlığı ve kolunun altına sıkıştırmış olduğu güzü ile uyumaktadır. Oldukça iri resmedilen Rüstem ve önünden koşan iri iki at dikkat çekicidir. Bu atlardan biri Rüstem'in atı Rahş olmalıdır. Metinde bahsedilen Türk askerler minyatürde görülmemektedir.

Rüstem'in atalarından yadigâr olan güzü dikkat çekicidir. Güz Rüstem ile özdeşleşen bir silah olmasına rağmen birçok minyatürde resmedilmemekte Rüstem sadece kılıcı ve oku ile tasvir edilmektedir.

Atını bulmak için yaya olarak yola düşen Rüstem'in haberi Semengân'a ulaşınca şehrin padişahı hürmetle onu karşılamaya çıkmıştır. Rüstem'e atını bulacaklarını gelip sarayda misafiri olmasını söylemiştir. Rüstem'i ağırlamak için memleketin ileri gelenleri davet edilmiş, çalgıcılar getirtilmiştir. Gün sonunda rahat bir uyku için yatağına giden Rüstem, gecenin bir vaktinde odasına giren bir güzelle uyanmıştır. Gelen kız ay yüzü, gül yanağı, kement saçı, yakut dudaklarıyla adeta bir peri kızıdır. Aslan yürekli Rüstem, güzeller güzeli kızı görünce şaşkına dönmüş, kim olduğunu sormuştur. Semengân Padişanının kızı Tehmîne olduğunu söyleyen güzel kız, yıllardır Rüstem'in kahramanlık hikâyelerini dinlediğini ve onun aşkından yanıp tutuştuğunu itiraf etmiştir. Bunun üzerine Rüstem kızı babasından istemiş ve usulünce evlenmişlerdir.¹⁷⁷ (12470-12625)

NYPL nüshasında Rüstem ile Tehmîne'nin tasvir edildiği bir minyatür bulunmaktadır. *Şahnâme*'nin diğer üç nüshasında (H.1519-H.1520-H.1522) konuyla ilişkili minyatür tespit edilememiştir.¹⁷⁸ New York Halk Kütüphanesi'nde bulunan tasvir, nüshada "Âmeden-i Duhter-i Şâh-ı Semengân Pîş-i Rüstem" yani "Semengân şâhının kızının

---

¹⁷⁶ İnal, *Topkapı Sarayı Müzesindeki Şahnâme Yazmalarının Minyatürleri Üzerinde Analitik Çalışma*, 120- 134.

¹⁷⁷ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 441- 447.

¹⁷⁸ İnal, *Topkapı Sarayı Müzesindeki Şahnâme Yazmalarının Minyatürleri Üzerinde Analitik Çalışma*, 120- 134.

Rüstem'e gelmesi" başlığı altında yer almaktadır. Ancak minyatürde ilginç olarak kapıdan odaya giren kişi Tehmîne değil Rüstem'dir. Bu yönüyle nakkaş konuyu farklı ele almıştır.

Resim 3.19: Rüstem'in, Semengân Kralı'nın Kızı Tehmîne'nin Odasına Gelmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu-

Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7621-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

NYPL nüshasında bulunan minyatürde Rüstem'in Semengân Padişah'ının kızı Tehmîne'nin odasına gelmesini tasvir edilmektedir (Resim 3.19.). Yukarıda da belirtildiği üzere minyatürde metinden farklı olarak karakterlerin yeri değiştirilmiş vaziyettedir. Minyatürde Tehmîne odasında uyurken resmedilmiştir. Tehmîne'nin ayakucunda oturan hizmetli, odanın sol kapısından içeri giren Rüstem'e bakmaktadır. Rüstem elinde uzunca bir kandille perdeyi aralamış içeri girmek üzeredir. Rüstem her zamanki gibi başında kaplan başlığı, zırhı ve kılıcı ile resmedilmiştir. Tehmîne ise göğsüne kadar çekili yorganın altında kısa kollu geceliği ve başında işlemeli başlığı ile uyumaktadır. Ayakucunda bulunan hizmetli Tehmîne'nin yorgandan dışarı çıkmış bir ayağını tutmaktadır. İçeri giren yabancı erkeğe karşı hanımını uyarmak için yapılmış bir hamle olabilir.

Tehmîne diğer karakterlerden farklı olarak tasvir edilmiştir. Ayrıntılı incelendiğinde Tehmîne'nin vücudunun sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Rüstem'in doğumu sahnesinde (Resim 3.2.) olduğu gibi çizimde gölge ve boyutlandırma mevcuttur. İlginç olan şudur ki bu betimleme özellikleri sadece Tehmîne'de görülmektedir.

Odanın sağ tarafta bulunan kapısında dört kişi görülmektedir. Minyatürün ön orta kısmında, iki yanından su akan bir süs havuzu bulunmaktadır. Havuzun bir yanında ayakta dikilmiş iki hizmetli konuşurken, diğer yanındaki iki kişi yerde oturarak uyumaktadırlar. Tehmîne'nin sol başucunda bir kandil yanmakta ve diğer tarafında bir kaide üzerinde tacı görülmektedir. Minyatür gerek zemin süslemeleri, gerek oda tasarımı ile zengin bir kompozisyon sunmaktadır. Ancak metne uygun değildir. Metinde Rüstem'in odasına Tehmîne'nin girdiğinden bahsedilmektedir. Hizmetliler gibi figürlerin bulunduğu dair bilgi verilmemektedir.

3.4.2. Sohrab ile Rüstem'in Savaşı

Rüstem ve Tehmine'nin düğünlerinin üzerinden dokuz ay geçtikten sonra Sohrab dünyaya gelmiştir. Sohrab aynı babası gibi bir aylık bebekken bir yaşındaki bir bebek gibi gelişmiş, serpilmiştir. Üç aylıkken kahramanlık meydanlarına atılmış, beş yaşındayken pehlivanların yüreklerini yerinden söker olmuştur. On yaşına geldiğinde ise artık onunla savaşmaya cüret edecek kimse kalmamıştır. Bu hızla büyüyen Sohrab neslinin kimden türediğini merak etmiş, annesine sormuştur. Annesi ona aslan yürekli Rüstem'in oğlu olduğunu ancak bunu bir sır olarak saklaması gerektiğini yoksa düşmanlarının Rüstem'e olan kinlerini kendisinden çıkarabileceğini söylemiştir.

Sohrab ise bunun elbet bir gün ortaya çıkacağını belirtmiştir. Rüstem gibi oğlu da mert bir cengâverdir. Kavus'u tahtından indirip, onun tacını babası Rüstem'e vermeyi sonrasında da Efrâsiyâb'ı mızrağıyla öldürmeyi planlamaktadır. Bu savaşlar için önce bir ata ihtiyacı vardır. Babası gibi önünden at sürüleri geçirilmiş, Sohrab hepsini elleriyle çökertmiştir. Bunun üzerine bir çoban Rahş'ın tohumundan olan bir atı olduğunu ve ona layık olduğunu söylemiştir. Sonunda atına da kavuşan Sohrab Kavus'a meydan okumak için hazırdır. Sohrab'ın Kavus hakkındaki planlarını duyan Efrâsiyâb bu duruma sevinmiş ve hain planlar içerisine girmiştir. Rüstem'in oğlunu tanıyamayıp onunla savaşmasını ikisinden birinin ölmesini istemektedir. Ya Rüstem oğlunu ya da oğul babasını öldürecek. Rüstem oğlu tarafından öldürülürse sonsuza kadar ondan kurtulacaktır, olur da Rüstem oğlunu öldürürse de bu acıya dayanamayıp artık savaşamaz hale gelecektir. Her iki ihtimalle de Efrâsiyâb kazanacaktır.¹⁷⁹

Rüstem ile Sohrab'ın birinci ve ikinci karşılaşmaları ardından üçüncü karşılaşmalarında Sohrab'ın Rüstem'in eliyle ölmesini tasvir eden minyatürler bulunmaktadır.

3.4.3. Sohrab ile Rüstem'in İlk Savaşı

Sohrab, yolculuğu boyunca birçok savaşta bulunmuş, yenilmez denilen pehlivanları yenmiştir. Sonunda Kavus'u köşeye sıkıştırmış, karşısına babası olduğunu bilmediği Rüstem çıkmıştır. Savaş meydanındaki iki yiğit pehlivan baş başa kalıp güçlerini gösterecekleri bir yere geçmeyi istemişlerdir. Sohrab savaşmaya başlamadan karşısındaki yiğide kim olduğunu sorduysa da Rüstem kendini aşikâr etmemiş ve savaş başlamıştır. Mızraklarla başlayan savaş mızrakların ucundaki demir paramparça oluncaya kadar sürmüş daha sonra kılıçlar ile devam etmiştir. Kılıçlar parçalanınca en ağır gürzlerini alıp savaşmışlardır. Hem kendileri hem atları bitap düşünce iki yiğit bu seferde birbirlerine ok yağdırmış, oklar zırhlarından geçmeyince birbirlerinin kemerlerine yapışmışlardır. Savaş böyle tüm gün sürmüş, hava kararınca sonraki gün tekrar savaşmak üzere sözleşip ayrılmışlardır.¹⁸⁰ (13927-14030)

---

¹⁷⁹ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi I*, 447- 486.

¹⁸⁰ A.g.e., 493- 496.

Resim 3.20: Sohrab'ın Rüstem'le Savaşması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.141b.

Şahnâme'nin TSMK H.1522 nüshasındaki bir minyatürde Sohrab ile Rüstem'in ilk mücadelesi ele alınmıştır (Resim 3.20.). Resmin bulunduğu sayfanın sol kısmında "yirmi birinci" minyatür olduğunu belirten bir ibare yer almaktadır. Dikdörtgen çerçeve içerisindeki resimde iki savaşçının dikkat çekici başlıklarındaki tüy, çerçevenin dışına taşmaktadır. Koyu yeşil zemin, kahverengi tepeler ve altın sarısı gökyüzü ile doğa tasviri oluşturulmuştur. Nakkaş sadece ana kahramanları tasvir etmeyi tercih etmiştir. Minyatürde solda Sohrab sağda ise Rüstem bulunmaktadır. İki figürü ortada bulunan bir ağaç bölmektedir. Ağaç sayesinde iki ayrı grup algısı güçlenmektedir. Her ikisi de savaş zırhları giydirilmiş atları üzerinde mücadele etmektedirler. Sohrab genç bir delikanlı olarak görünürken Rüstem olgun bir yetişkindir. Bir elinde kılıç diğer elinde kalkan bulunan Sohrab, Rüstem'e hücum etmektedir. Belinde oku ve yayı ile tam teçhizatlıdır. Aynı şekilde savaşa tam donanımlı gelen Rüstem ise bir eliyle kılıcını kınından çıkarmak üzere resmedilmiştir. Resimde iki ayrı tepenin ardında savaşı izleyen iki kişi görülmektedir. Minyatür metne

uygun olarak tasvir edilmiştir. Ana kahramanlı esas alacak bir biçimde durumu resmetmektedir. Diğer figürlerden farklı olarak Rüstem'in yüzündeki siyah mürekkeple belirginleştirilen surat çizgileri minyatür üzerinde bazı müdahalelerin yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Bu eklemeler ya da düzeltmeler, yüzdeki bazı yıpranmalardan dolayı olabilir.

Resim 3.21: Sohrab'ın Rüstem'le Savaşması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7624-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında da Sohrab ile Rüstem'in ilk mücadelesi tasvir edilmektedir (Resim 3.21.). Pembe toprak zemin, su yeşili tepeler ve altın sarısı gökyüzü ile doğa tasviri oluşturulmuştur. TSMK nüshasında olduğu gibi resmi ikiye bölen bir ağaç yer almaktadır. Ağacın böldüğü iki kısmın sol bölümünde Rüstem'in ordusu al sancakla, sağ bölümde ise Sohrab'ın ordusu turuncu sancakla tepenin ardından mücadeleyi izlemektedir. Kalabalık bir kompozisyon olarak aktarılan minyatürün merkezinde Rüstem ve Sohrab bulunmaktadır. Rüstem orta yaşlı olarak elinde kalkanını kendine siper etmiş, diğer eliyle atı Raş'ın iplerini tutarken resmedilmektedir. Meşhur kaplan başlığı ile Rüstem ayırt edilmektedir. Sohrab Rüstem'e nazaran daha genç ama yaşına göre fazlaca olgun bir erkek olarak nakşedilmiştir. Sohrab'ın elindeki mızrağı ile Rüstem'e doğru hücum etmektedir. Rüstem gibi Sohrab'da savaşa tam teçhizatlı, kalkanı, oku ve zırhı ile gelmiştir. Savaşçılar gibi üzerlerinde oldukları atlarına da zırh giydirilmiştir. Ön kısımda dört ayrı köşede dört erkek figür olayı izlerken görülmektedir. Minyatür metne uygun olarak aktarılmıştır. Metinde Sohrab'ın ilk olarak mızrağı ile saldırdığından bahsedilmektedir ve bu tasvirde de Sohrab'ın hamlesi açıkça bellidir. Ordularından uzak olarak bir açıklıkta savaştıkları bilinmekte ve tepenin ardında kalabalık orduların izlerken resmedilmesi durumu anlatmada etkili olmuştur.

3.4.4. Sohrab ile Rüstem'in İkinci Kez Savaşması

Gece gündüze dönünce Rüstem zırhını kuşanıp atı üzerinde cenk meydanına gelmiştir. Sohrab Rüstem'e barış teklif ettiyse de Rüstem kabul etmemiş, hırsına yenik düşmüştür. İki fil gövdeli yine birbirleriyle savaşmaya başlamıştır. Sohrab bir aslan gibi Rüstem'e saldırmıştır. Rüstem'i kemerinden yakalamış ve güçlü bir nara atarak bir vuruşta onu yere sermiştir. Daha sonra onun üzerine oturmuş ve hançerini çıkarmıştır. Tam kafasını bedeninden ayıracakken Rüstem, bu yaptığının adetlere ters olduğunu söyleyerek Sohrab'ı durdurmuştur. Rüstem gelenekte "iki güçlü pehlivan savaştığında, büyük pehlivanın sırtı yere gelirse onun başı ilk seferinde kesilmez. İkinci defa o pehlivanın sırtı yere değerse o zaman kellesini alma hakkı kazanılır" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bunun üzerine iki kahraman savaşlarına ara vermiştir.¹⁸¹ (14211- 14313)

---

¹⁸¹ A.g.e., 503- 507.

Resim 3.22: Sohrab'ın Rüstem'le İkinci Kez Savaşması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.145b.

Şahnâme'nin TSMK H.1522'de bulunan nüshasında Sohrab ile Rüstem'in ikinci kez karşı karşıya gelmesi ve Sohrab'ın Rüstem'i yere vurması konusu ele alınmıştır (Resim 3.22.). Minyatür yatay düzlemde dikdörtgen bir çerçeve içerisinde bulunmaktadır. Cetvelin dışında sayfa kenarında Farsçadan tercüme "Sohrab'ın Rüstem'e karşı galip olması" ve Türkçe "yirmi ikincidir" ifadeleri yer almaktadır.

Yirmi ikinci minyatür olduğunu ve konuyu ifade eden ibareler sonradan eklenmiştir. Rüstem ile Sohrab'ın ilk savaştıkları mekân (Resim 3.20.), bu minyatürde de aynı şekilde devam etmektedir. İnce yeşil zemin, ardında kahverengi tepeler, altın sarısı gökyüzü ve tek ağaç ile oluşturulan doğa tasviri bu minyatürde de görülmektedir. Merkezde Rüstem ve Sohrab bulunmaktadır. Rüstem, geleneksel kıyafetleri içerisinde orta yaşlı bir yetişkin olarak resmedilmiştir. Sohrab ise lacivert kıyafeti ve başlığı içerisinde genç bir erkek figür olarak betimlenmiştir. Sohrab, Rüstem'in sırtını yere vurmuş, bir eliyle düşmanını tutmaktadır. Diğer eli ise belinde bulunan hançeri çekmek üzeredir. Minyatürün sol kısmında yarım olarak Rahş görünmektedir. Çerçevenin sağ kısmında ise Sohrab'ın atı ve onun önünde duran bir erkek figür bulunmaktadır. Savaşı izleyen bir başka erkek figür de tepenin ardında durmaktadır. Minyatür metne uygun olarak tasvir edilmiştir. Sohrab ve Rüstem yaşlarına uygun olarak betimlenmiştir.

Resim 3.23: Sohrab'ın Rüstem'le İkinci Kez Savaşması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7625-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme'nin NYPL'de bulunan bir minyatürde Sohrab'ın Rüstem'le ikinci savaşlarının sonunda Rüstem'i öldürmek üzere hançerini kaldırması konusu ele alınmıştır (Resim 3.23.). Su yeşili zeminin üzerinde üç ağaç, pembe tepeler ve altın sarısı gökyüzü görülmektedir. Minyatürün merkezinde Rüstem ve Sohrab bulunmaktadır. Sohrab, Rüstem'in sırtını yere vurmuş, üzerine çıkmıştır. Rüstem'i öldürmek üzere elindeki hançeri kaldırmıştır. Diğer eli ise düşmanı engellemek için ellerini tutmaktadır. Rüstem, geleneksel kıyafetleri içerisinde sakallı ve yetişkin bir erkek olarak çizilmiştir. Sohrab metne uygun olarak sakalsız, toy bir genç erkek olarak resmedilmiştir. Her ikisi de savaşa hazırlıklı olarak zırhlarını kuşanmış, silahları yanlarında olarak görülmektedir. Sohrab ve Rüstem'in etrafında dört ayrı köşede beş kişi bulunmaktadır. Kalabalık bir kompozisyon olan minyatürde tepenin ardında iki ordu vardır. Cetvelin sol kısmında Sohrab'ın atı ve turuncu sancak ile Sohrab'ın ordusu; sağ kısımda ise Rahş ve al sancak ile Rüstem'in ordusu görülmektedir. Minyatür gerek karakterlerin yaşları gerekse mekân olarak metne uygun tasvir edilmiştir. Ayrıca orduların uzaktan izlemesi minyatürü zenginleştiren bir unsur olarak düşünülebilir.

3.4.5. Sohrab ile Rüstem'in Üçüncü Kez Savaşması ve Sohrab'ın Ölmesi

Tekrar karşı karşıya gelen Rüstem ve Sohrab hemen savaşmaya başlamıştır. Birbirlerinin kemerlerine yapışmışlardır. Dinlenip güçlenen Rüstem, var gücüyle Sohrab'ı başından ve kolundan yakalayıp iki büküm etmiştir. Sohrab'ın eceli gelmiş olacaktır ki artık takati kalmamıştır. Rüstem onu havaya kaldırmış ve yere çarpmıştır. Yerden kalkamayan Sohrab'ın göğsünü hançeri ile yarmıştır. Sohrab acı içerisinde bir "âh" çekmiştir. Babasını görmeden öleceği için pişmanlık ve hasret içerisinde. Bunu dile getirip babasının Rüstem olduğunu söyleyince Rüstem'in dünyası başına yıkılmıştır. Rüstem kendisini aşikâr etmiş ve yakınmaya başlamıştır. Sohrab, annesinin koluna bağladığı mühreden (taş) haber vermiştir. Bu mühre, doğum yaptığı zaman Rüstem tarafından verilmiştir. Kız olursa saçına, erkek olursa koluna bağlanacaktır. Anne Tehmine, oğlunun koluna bağlamış ve ona zamanı gelince göstermesini söylemiştir. Rüstem, mühreyi görmek için oğlunun elbisesini yırtmış ve

görmek için geç kalınmış mühreyi bulmuştur. Durum karşısında Rüstem perperişan olmuştur.¹⁸² (14622- 14656)

Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi H.1522’de bulunan minyatürün sayfa kenarında “yirmi üçüncüdür” ifadesi kaçınıcı minyatür olduğunu belirtmektedir. (Resim 3.24.). Minyatürde, Rüstem’in Sohrab’ı hançerledikten sonra kolundaki mühreyi görmesi konusu tasvir edilmektedir.

Resim 3.24: Rüstem’in Sohrab’ı Öldürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.148a.

¹⁸² A.g.e., 518-519.

Dikdörtgen çerçeve içerisinde yer alan minyatürde Rüstem ve Sohrab yer almaktadır. Rüstem'in başlığındaki tüy cetvelin dışına taşmıştır (Resim 3.24.). İnce yeşil çimen, açık mavi tepeler ve altın sarısı gökyüzü ile doğa tasvir edilmiştir. Sohrab, yerde karnından hançerlenmiş vaziyette bir kolundaki kıyafeti sıyrılmış hâlde görülmektedir. Yarısından kanlar akmaktadır. Lacivert elbisesinin içinde beyaz iç gömleği görülmektedir. Kolunda ise babasından yadigâr mühre bağlıdır.

Rüstem, geleneksel kıyafetleri içerisinde sakallı ve orta yaşlı olarak resmedilmiştir. Göğsünü yarıdığı kişinin oğlu olduğunu öğrenince üzüntüsünden yakasını yırtmıştır. Oğlunun başında diz çökmüş olarak konumlandırılmıştır. Sohrab'ın göğsünü yaran hançer yerde görülmektedir. Rüstem'in arkasında atı Rahş, Sohrab'ın arkasında da atı ve bir erkek figür bulunmaktadır. Adam, durum karşısında atın üzerine doğru yığılmıştır. Tepelerin ardında üçer kişiden iki grup insan olan biteni izlemektedir. Minyatür metne uygun olarak tasvir edilmiştir. Metinde anlatıldığı gibi Sohrab genç, Rüstem ise yaptığı hata yüzünden pişman ve derbeder olarak resmedilmiştir. Mührenin de Sohrab'ın kolunda görünmesi önemli bir ayrıntıdır.

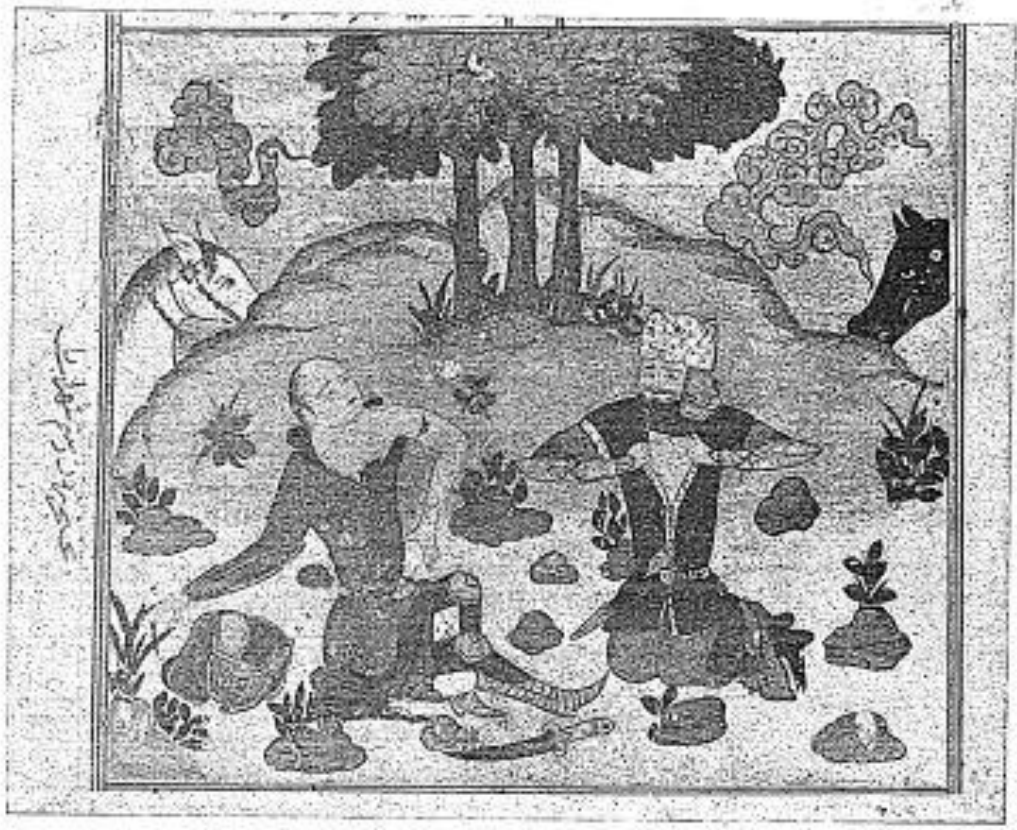
Resim 3.25: Rüstem'in, Sohrab'ı Öldürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu-

Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7626-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında bulunan bir minyatür Rüstem'in Sohrab'ı ölümcül şekilde yaralaması ve ardından yas tutarak diz çökmesini konu almaktadır (Resim 3.25). Pembe toprak, su yeşili tepeler, tepenin üzerinde ağaçlar ve altın sarısı gökyüzü ile çok figürlü kalabalık bir kompozisyon olarak işlenmiştir.

Minyatürün merkezinde yerde duran yaralı Sohrab ve diz çökmüş baba Rüstem bulunmaktadır. Sohrab, sakalsız genç bir erkek olarak betimlenmiştir. Göğsündeki yarıktan kanlar akmaktadır. Kıyafetinin omuz kısmı sıyrılmış kolundaki mühür görülmektedir. Hançeri, kılıcı ve oku üzerindedir. Rüstem de geleneksel kıyafetleri içerisinde, tam teçhizatlı olarak gösterilmiştir. Düşmanı zannettiği oğlunu ölümcül şekilde yaralamış olmanın acısı içerisinde kıyafetini parçalamıştır. Kullandığı hançer de yanındadır. İki pehlivanın atlarının yanında ve meydanda ağlayan, şaşırان, konuşan kişiler görülmektedir. Kimisi elindeki mendilleriyle gözyaşlarını silmekteyken kimisi de ağlayanları teselli etmektedir. Bu trajik olay herkesi perişan etmiştir ve nakkaş bu durumu acılı yüz ifadeleriyle tasvir etmiştir. Tepenin ardında bulunan iki ordu da hüznün içerisinde. Al sancak Rüstem'in, turuncu sancak Sohrab'ın ordusunu temsil etmektedir. Her iki orduda da borazan ve davul çalınmaktadır. Minyatür metne sadık kalınarak hazırlanmıştır.

Resim 3.26: Rüstem'in Sohrab'ı Öldürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1510) TSMK H.1519 y301a. Nurhan Atasoy, “1510 Tarihli Memluk Şahnâmesinin Minyatürleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.2 (1968): 63.

Şahnâme'nin TSMK H.1519 numaralı nüshada bulunan bir minyatürde Rüstem'in oğlu Sohrab'ı öldürmesi tasvir edilmiştir (Resim 3.26). Minyatür kareye yakın dikdörtgen bir çerçeveye içerisinde konumlandırılmıştır. Sağ tarafta görülen Rüstem'in atı Raş sol taraftaki de Sohrab'ın atı olmalıdır. Küçük kaya parçalarının dibinden çıkan bitki öbekleri, üçlü ağaç grubu ve bulutlar ile mekân tasviri tamamlanmıştır. Minyatürün merkezinde Sohrab ve Rüstem birbirine dönük hâlde betimlenmiştir. Sohrab'ın sol kolu açıkta ve babasından yadigâr olan mührü görülmektedir. Sohrab'ın başlığı mücadele sırasında yere düşmüştür. Rüstem dizlerinin üzerine çökmüş vaziyette yaptığı yanlışın üzüntüsü içindedir. Pişmanlıktan kıyafetlerini yırtarken resmedilmesi Rüstem'in acısını etkili bir biçimde yansıtmaktadır.

Resim 3.27: Rüstem'in Sohrab'ı Öldürmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1545-46) TSMK H.1520 y153a.

TSMK H.1520'de bulunan bir minyatürde Rüstem'in Sohrab'ı öldürdüğü anı tasvir edilmektedir (Resim 3.27). Rengârenk çiçeklerle bezeli yeşil çimenler, kahverengi tepe üzerinde tek ağaç ve altın yıldızlı gökyüzü ile doğa tasviri tamamlanmıştır. Minyatür merkezinde yerde oturan Rüstem ve oğlu Sohrab atlarıyla birlikte görülmektedir. Sol tarafta Sohrab ve siyah atı sağ tarafta ise Rüstem ve kahverengi atı bulunmaktadır. Sohrab savaş kıyafetleri içerisinde iki eliyle yere dayanarak

oturmaktadır. Minyatürdeki deformasyonlar sebebiyle yüzü net olarak görülememektedir. Karşısında ise Rüstem savaş kıyafetleri içerisinde oku, yayı ve kılıcı ile resmedilmiştir. Rüstem iki eli göğsünde birleşmiş, dizleri üzerine çökmüş vaziyettedir. Yaptığı büyük hatadan dolayı yaşadığı pişmanlık yüz ifadesinden okunmaktadır. Metinde Sohrab'ın kolunda olduğu belirtilen mühreye dair bir unsur minyatürde bulunmamaktadır. Sohrab'ın ağır yaralı olması gerekirken minyatürde bu durum tasvir edilmemiştir.

3.4.6. Sohrab'ın Cenazesi

Sohrab'ı ölümcül şekilde yaralayan Rüstem, oğlunu kurtarmak için Kavus'tan ilaç istemek üzere bir aracı göndermiştir. Ancak Kavus, Sohrab'ın kendisini öldürmek istediğini bilmektedir. Bu sebeple eğer Sohrab'ın iyileşmesine yardımcı olursa bir gün babası Rüstem ile birleşip onu tahtından edeceğini düşünmüştür. Rüstem'in yardım talebine olumsuz cevap vermiştir. Bunun üzerine Rüstem oğlunu orada kalanlara emanet edip Kavus'a doğru yola çıktıysa da arkadan biri yetişip kara haberi vermiştir. Rüstem, perişan olmuştur. Elbiselerini parçalamış, kanlı gözyaşları dökmüştür. Oğlunun cansız bedenini gül sularıyla yıkamış, koca vücudunu dar bir tabuta koymuştur. Etrafını zümrütlerle çerçevelemiş, üzerine buhur asmıştır. Sohrab'ın ölüm haberi dört bir yanda duyulmuş, Rüstem gibi herkes üzüntülere gark olmuştur. Mezarın başında ulu kişiler başlıklarını çıkarıp hizmet etmeye koyulmuşlardır.¹⁸³ (14674-14773)

NYPL nüshasındaki bir minyatürde Rüstem'in Sohrab'ın mezarına bakması tasvir edilmiştir (Resim 3.28). Resim, dikey dikdörtgen çerçeve içerisinde yer almaktadır. Su yeşili zemin, pembe tepeler ve altın sarısı gökyüzü ile doğa tasvir edilmiştir. Bir yükselti üzerinde çimenlikli zeminde Sohrab'ın kara tabutu yer almaktadır. Mezarın üzerinde baldaken tarz kubbeli bir türbe bulunmaktadır. Türbenin tavandan kandiller sarkmaktadır. Mezarın bulunduğu kaidenin kenarında kırmızı, turuncu ve mor-lacivert renkli kıyafetler ve beyaz sarıklar bırakılmıştır. Bu kıyafetler metinde geçen meydanı temizleyen ulu kişilerin olabilir. Mezarın etrafında Rüstem hariç on dört kişi bulunmaktadır. Rüstem mezarın başında geleneksel kıyafeti içerisinde elinde bir asayla durmaktadır. Mezarın önünde ise etrafı tesviye eden erkek figürler

---

¹⁸³ A.g.e., 519- 523.

görülmektedir. Bir kişi sırtında küfe taşıırken bir başkası da Raḥş'ı ve Sohrab'ın atını tutmaktadır. Minyatür metinle uyumludur.

Resim 3.28: Rüstem'in Sohrab'ın Mezarına Bakması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7627-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

3.5. Rüstem'in Mücadeleleri

Rüstem, İran hükümdarlarının en kritik zamanlarında onlara destek olan cesareti ve gücüyle öne çıkan bir kahramandır. Yaşam serüveni boyunca birçok savaşa girmiş, hepsinden de galibiyet ile ayrılmıştır. Yaklaşık 600 yıllık ömrü olduğu düşünülen

Rüstem'in hayatı hep bir mücadele içerisinde geçmiştir. Tüm mücadeleleri arasından araştırmanın amacına uygun görülen Rüstem'in bazı mücadelelerinin betimlendiği minyatürler çalışmaya dâhil edilmiştir.

3.5.1. Rüstem'in Bilsem'i Öldürmesi

Firdevsî, İran ve Turan arasında savaşları ve mücadeleleri eserinde sıkça işlemiştir. Rüstem'in baş düşmanı olan Turan padişahı Efrasiyab'ın Rüstem'in oğlu gibi sevdiği Siyavuş'u öldürmesi üzerine intikam savaşları başlamıştır. Rüstem öcünü almak üzere yola koyulmuş ve ordusunu hazırlamıştır. Aynı acıyı tatması için Efrasiyab'ın oğlu Sorha'yı öldürünce oğul acısı çeken Turan padişahı ordusunu hazırlayarak Rüstem ile savaşmaya karar vermiştir. Her iki taraf savaş meydanında nâralar atarken Efrasiyab'ın ordusunun en güçlü pehlivanı olan Bilsem, Rüstem'e meydan okumuştur. Bilsem karşısına çıkan İran pehlivanlarını yerle bir etmiş ve gücünü kanıtlamıştır. Rüstem, Bilsem'in gücünü takdir ederek mızrağını alıp atına binmiş ve Bilsem'in ecelinin elinden olacağını söylemiştir. Hızla Bilsem'e doğru ilerlemiş ve mızrağını pehlivanın beline geçirip onu atından yere atmıştır. Sonra yerden kaldırıp onu Turan ordusunun ortasına kadar götürüp önlerine fırlatmıştır. Bilsem artık tedavi edilemeyecek hâdedir. Güçlü pehlivanın durumunu gören Turan askerleri kedere boğulsa da savaş devam etmektedir.¹⁸⁴ (19188- 19236)

---

¹⁸⁴ Zuhâl Kültürel ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi II*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999), 679-680.

Resim 3.29: Rüstem'in Bilsem İle Mücadelesi.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.197a.

Şahnâme'nin TSMK H.1522 numaralı nüshasında bir minyatür Rüstem'in Bilsem'i mızrağının ucuna takarak götürmesi konu edilmektedir (Resim 3.29.). Minyatür yatay düzlemde kısmen dikdörtgen bir çerçeve içerisinde konumlandırılmıştır. Kompozisyonun sol kısmında atı Rahş'ın üzerinde Rüstem Bilsem'i mızrağı ile havaya kaldırmış olarak betimlenmiştir. Rüstem savaş kıyafetleri içerisinde, başında meşhur başlığı ile resmedilmiştir. Rahş kahverengi tüylerinin üzerine serilmiş turuncu bir örtü ile giydirilmiştir. Bilsem'in atı Rahş'a oranla daha korunaklı ve süslü hâlededir. Metinde Bilsem'in savaşması için gerekli her türlü teçizatı Efrasiyab'ın verdiği söylenmektedir ve atının zırhı bu noktayı destekler niteliktedir. Bilsem de Rüstem gibi savaş kıyafetlerini kuşanmış olarak betimlenmiştir. Bilsem Rüstem tarafından havaya kaldırılmış Turan ordusuna sürüklenmektedir. Minyatürde mekân tasviri oldukça yalındır. Açık mavi zemin ve koyu yeşil çimler görülmektedir. Resim metne sadık kalınarak hazırlanmıştır.

Resim 3.30: Rüstem'in Bilsem İle Mücadelesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75d1-a3d9-e040-e00a18064a99> [29.06.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında bulunan bir minyatürde dikdörtgen çerçeve içerisinde Rüstem'in Bilsem'i mızrağıyla atından indirmesi tasvir edilmiştir (Resim 3.30.). TSMK H.1522 nüshasında bulunan minyatür (Resim 3.29.) ile benzerlik gösteren bu resim daha kalabalık figür grubuna ve zengin doğa tasvirlerine sahiptir. Pembe zemin üzerinde çiçekler ve ağaçlar, altın yaldızlı gökyüzü ile mekân oluşturulmuştur. Minyatürün merkezinde Rüstem ve Bilsem görülmektedir. Rüstem kızıl-kahve renkli atı Rahş'ın üzerinde savaş kıyafetleri içerisinde. Rahş ikonografisine uygun olarak benekli şekilde resmedilmiştir. Boynundan sarkan süsü ve güçlü vücuduyla bir kahramana yaraşır yapıdadır. Rüstem başından kaplan başlığı, sırtında kalkanı, belinde oku ve yayı ile savaşa hazırdır. Kaplan postundan olduğu bilinen zırhı yatay çizgili olarak resmedilmiştir. Rüstem'in mızrağının ucunda havaya kalkmış Bilsem görülmektedir. Bilsem de savaş kıyafetlerini kuşanmış, elinde kılıcı ile betimlenmiştir. Mızrağını beline saplamıştır. Başlığı yere düşmüş ve seyrek saçları ortaya çıkmıştır. TSMK H.1522 nüshasındaki (Resim 3.29.) gibi atın koruyucu zırhı bezemelerle kaplıdır. Savaş meydanında bulunan üç erkek figür ve tepelerin ardındaki ordular iki pehlivanın savaşını hayretle izlemektedirler. Minyatür ile metin uyumludur.

Bilsem'in Rüstem'e karşı yenilmesinin üzerine Turan ordusunda korku yayılmaya başlamıştır. Rüstem tüm hızıyla Efrasiyab'a doğru ilerlemektedir. Mızrağının ucuyla ölüm saçarak gelen Rüstem'i gören Efrasiyab atına binmiş ve Rüstem'in karşısına çıkmıştır. Rüstem okunu gerdirip fırlatmış ve Turan padişahının tulgasını delip geçmiştir. Bunun üzerine Efrasiyab mızrağını Rüstem'in karnına sokmaya çalıştıysa da Rüstem'in kemerini dahi delememiştir. Turan padişahı ecelinin geldiğinden korkmaya başlamıştır. Koca pehlivan sinirle mızrağını Efrasiyab'ın atına savurmuş ve atı alaşağı etmiş, padişahı da atından düşürmüştür. Tam Efrasiyab'ı yakalayacakken durumu gören Hûman gürzüyle Rüstem'e vurmuş ve dikkatini dağıtmıştır. Rüstem kimin vurduğuna bakmak için döndüğünde ise Efrasiyab hızlı koşan bir ata atlayıp, Rüstem'den kaçmıştır.¹⁸⁵ (19275- 19316)

---

¹⁸⁵ A.g.e., 682- 683.

Resim 3.31: Rüstem ile Efrasiyab'ın Karşılaşması.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.197b.

TSMK H.1522'de bulunan bir minyatürde de Rüstem ile Efrasiyab'ın karşılaşması ve Efrasiyab'ın kaçması tasvir edilmiştir (Resim 3.31.). Yatay düzlemde dikdörtgen çerçeve içerisinde konumlanan minyatür sayfanın altında yer almaktadır. Antrasit rengi zemin üzerinde yeşil bitki öbekleri ile mekân tasvir edilmiştir. Zeminin koyu renk ile aktarılması savaş yüzünden meydanın toz duman altında kalmasından veya boyanın zamanla kararmasından olabilir. Minyatürün merkezinde Rüstem, solunda hızla kaçan Efrasiyab ve sağında dikkatini dağıtan Hûman görülmektedir. Rüstem'in elinde gürzü vardır. Kendisine arkadan vuran kişinin kim olduğunu anlamak üzere atı ile birlikte arkaya bakarken resmedilmiştir. Efrasiyab ise bir atın üzerindedir. Hûman da padişahı gibi Rüstem'den kaçmaktadır. Elinde az önce Rüstem'e vurduğu gürzü

bulunmaktadır. İriliği ve gücü ile bilinen Rüstem'in diğer iki karakterden daha büyükçe çizilmesi Rüstem'in karakteristik özelliğini desteklemektedir.

Resim 3.32: Rüstem ile Efrasiyab'ın Karşılaşması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1 <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75d2-a3d9-e040-e00a18064a99> [29.06.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında bulunan bir minyatürde yine Rüstem'in Efrasiyab'ın atını öldürmesi ve ona saldırması betimlenmiştir (Resim 3.32). TSMK H.1522 (Resim 3.31) nüshasındakinden farklı olarak bu minyatürde Efrasiyab'ın kaçmadan önceki anı tasvir edilmiştir. Minyatür sayfanın altında dikey düzlemde dikdörtgen sayılabilecek bir çerçeve içerisinde konumlandırılmıştır. Mücadele koyu yeşil çimenlikli zemin üzerinde gerçekleşmektedir. Pembe tepeler ve tepenin ardında da altın yıldızlı gökyüzü görülmektedir. Zemin üzerinde kırmızı çiçekler ve ağaçlar ile doğa tasviri tamamlanmıştır. Kompozisyonun merkezinde Rüstem, önünde atından düşmüş Efrasiyab, arkasında da atı üzerinde Hûman bulunmaktadır. Rüstem savaş kıyafetleri içerisinde, kaplan başlığı ile resmedilmiştir. Sağ elinde tuttuğu mızrağı Efrasiyab'ın başındaki tulgasını delmiştir. Rüstem'in öldürdüğü Efrasiyab'ın atı kanlar içinde yatmaktadır. Efrasiyab'ın Rüstem'den kaçmak için kullanacağı at Turan padişahının hemen yakınında biri tarafından dizginlenirken görülmektedir. Rüstem'in arkasında da padişahını kurtarmak isteyen Hûman elinde gürzü ile Rüstem'e yaklaşmaktadır. Rüstem'in dikkatini dağıtarak padişahını kurtaracaktır. Savaş meydanında hayretle durumu izleyen üç erkek figür bulunmaktadır. Tepenin ardında ise iki ordunun askerleri izleyici olarak resmedilmiştir. Metin ile minyatür uyumludur.

Resim 3.33: Rüstem İle Efrasiyab'ın Mücadelesi.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1545-46) TSMK H.1520 y201b.

TSMK H.1520'de bulunan başka bir minyatür de Rüstem ile Efrasiyab'ın mücadelesini konu almaktadır (Resim 3.33). Minyatür yatay düzlemde dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilmiştir. Çiçek bezeli yeşil çimenler, yeşil ve yavruağzı renkli tepeler ile doğa tasvir edilmiştir. Resmin köşesinde bir adet servi ağacı görülmektedir. Efrasiyab sol kısımda arkasına bakarak atı üzerinde Rüstem'den kaçmaktadır. Omzuna dayadığı gürzü ve belinde ok kabzası ile savaş teçhizatlarını donanmış vaziyettedir. Atın ayaklarının pozisyonundan dörtlüye koştuğu anlaşılmaktadır. Hızla kaçtığı Rüstem siyah bir at üzerinde aynı hızla Efrasiyab'ı kovalamaktadır. Rüstem bu minyatürde pala bıyıklı, beyaz sarıklı, savaş aletleri ile gösterilmiştir. Tepelerin ardında durumu izleyen seyirciler görülmektedir. Efrasiyab'ın kurtulmasına yardım edecek olan Hûman resimde yer almamaktadır.

Kültürel ve Beyreli'nin *Şerifi Şehnâme Çevirisi* (TSMK H.1519) çalışmasındaki metin ile ilgili minyatürlerdeki beyitlerin karşılaştırılması yapıldığında TSMK H.1522 (Resim 3.31) ve H.1520 (Resim 3.33) nüshalarında üç beyitin yer almadığı görülmüştür.¹⁸⁶ Eksik beyitlerin hikâyenin konusunda bir değişiklik yapmadığı belirlenmiştir.

3.5.2. Rüstem'in Eşkbûs İle Savaşması

İran'a karşı birçok devlet birlik olmuş ve savaşmaya hazırlanmışlardır. Kâmus, Şengil, Pîran, Çin hakanı ve Tûranlı pehlivanların yanı sıra farklı ülkelerden gelen askerler de bu savaş için beklemektedirler. Savaş başladığında her yanı toz, duman kaplamıştır. Ordulardan savaş nâraları yükselmiş, etraf kana bulanmıştır. Gîv ve Tûs bu zorlu savaşta yanlarında Rüstem'i görmek istemiş ve ona haber göndermişlerdir. Rüstem'in gelmesiyle tüm ordu cesaretlenmiştir. Kazanma arzusuyla yüreklerinde tutuşmuştur. Rüstem, karşısındaki orduyu görmek üzere bir dağın tepesine tırmanmış ve gördükleri karşısında hayrete düşmüştür. Birçok ordu gördüğünü ancak böylesine kalabalık olanıyla karşılaşmadığını söylemiştir. Bu güçlü ve sayıca üstün olan ordu yine de Rüstem'in cesaretini kırmamıştır.

Savaş meydanında Eşkbûs isminde güçlü bir pehlivan herkese meydan okumaktadır. Rehâm isimli bir İranlı bu meydan okumaya karşılık verdiyse de Eşkbûs'un gürzünden nasibini almış, oracıkta ölmüştür. Bu durumdan haberdar olan Rüstem cenk meydanına çıkmıştır. Ok geçirmeyen zırhı, fil deviren güçteki gürzü ile bekleyen Eşkbûs'un karşısına Rüstem yaya olarak gelmiştir. Eşkbûs'a önce atını alacağını sonra da onu yaya bırakarak ordusuna rezil edeceğini söylemiştir. Bir okuyla Eşkbûs'un atını yere devirmiştir. Eşkbûs, atına öyle güvenmektedir ki o ölünce tir tir titremeye başlamıştır. Korkuyla Rüstem'e ok yağdırmaya çalıştıysa da Rüstem yabankeçisi derisinden yapılmış yayı ile Eşkbûs'un canını almıştır. Attığı ok Eşkbûs'un göğsünden girip belinden çıkmıştır. Kâşanlı Eşkbûs'un ölümünü gören Kâmus ve Çin Hakanı dehşete düşmüşlerdir. Pehlivanlarını öldüren oku gören herkes onu bir mızrak sanmıştır.¹⁸⁷ (23732-23759)

---

¹⁸⁶ A.g.e., 682.

¹⁸⁷ A.g.e., 836- 838.

Resim 3.34: Rüstem'in Eşkbûs İle Savaşması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.243b.

TSMK Hazine 1522 nüshasında bulunan bir minyatürde Rüstem'in Eşkbûs'u göğsünden vurup, öldürmesi konu edilmiştir (Resim 3.34.). Minyatürde bazı boya dökülmeleri mevcuttur. İnce, koyu yeşil çimen, açık mavi toprak, pembe tepeler ve altın sarısı gökyüzü ile doğa tasvir edilmiştir. Tepenin ortasında bir ağaç bulunmakta ve her iki orduyu birbirinden ayırmaktadır.

Minyatürün ön cephesinde solda Rüstem, sağda ise atı üzerindeki Eşkbûs görülmektedir. Rüstem atsız olarak resmedilmiştir. Kaplan postundan zırhı ve başlığı ile geleneksel savaş kıyafetleri içerisinde. Belinde kılıcı ve ok kabzası bulunmaktadır. Minyatür, Rüstem'in okunu fırlattığı o anı tasvir etmektedir. Bu sebeple Rüstem'in eli hala yayının üzerindedir. Yaydan çıkan ok, karşısındaki Eşkbûs'un göğsüne saplanmıştır. Eşkbûs savaş kıyafetleri içerisinde, uzun tüylü başlığı, elinde oku ve belinde kılıcı ile resmedilmiştir. Atı da başından vurulduğu için kafası aşağı inmiş biçimde acı çekmektedir. Minyatürün bu kısmında hasarlar mevcuttur. Atın başındaki ok dökülmeler sebebiyle belirsizdir. Dökülen boyaların ardındaki eskiz çalışmaları görülmektedir. Eşkbûs'un eli, gözü, okları ve atının bulunduğu bazı kısımlar yıprandığı için net görülememektedir. Resmin ön kısmında savaş meydana gelirken tepenin arkasında iki ordu bulunmaktadır. Sol tarafta Rüstem'in ordusu kırmızı sancak altında, sağ tarafta Eşkbûs'un mensubu olduğu ordu siyah sancak altında toplanmıştır. Her iki orduda da birer fil ve filin içerisinde birer hükümdar bulunmaktadır. Rüstem'in ordusunda mahfilin içindeki hükümdar Tûs olabilir. Diğer tarafta ise Kâmus'un mahfilin içindeki yerini aldığı söylenebilir. Mahfillerin dışında atları üzerinde altın miğferli askerler görülmektedir. Metinde anlatıldığı gibi savaş borularına üfleyen kişiler de mevcuttur. Minyatür metne uygun olarak aktarılmıştır. Rüstem yaya, Eşkbûs ise atı üzerindedir. İki pehlivan mücadele ederken orduların izlemesi de metne uygundur.

Bu konunun tasvir edildiği bir başka minyatür de New York Halk Kütüphanesi'ndeki *Şahnâme* nüshasında bulunmaktadır.

Resim 3.35: Rüstem'in Eşkbûs İle Savaşıması..

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75de-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında bulunan bir minyatürde Rüstem'in Eşkbûs'u ve atını öldürmesi tasvir edilmiştir (Resim 3.35.). Minyatürde koyu yeşil çimenlik, pembe ve su yeşili tepeler, altın yıldızlı gökyüzü ile doğa tasviri oluşturulmuştur. Resmin ön kısmında solda Rüstem sağda ise atı üzerindeki Eşkbûs görülmektedir. Rüstem kaplan postundan zırhı, üç tüylü kaplan başlığı, kılıcı, hançeri ve yayı ile tam teçhizatlı olarak resmedilmiştir. Rüstem'in elinde yayı vardır. Rüstem'in attığı ok Eşkbûs'u belinden vurmuştur. Eşkbûs'un bir eliyle beline saplanmış olan oku tutmaktadır. Siyah atı üzerinde savaş kıyafetleri içerisinde resmedilmiştir. Kalkanı ve oku görülmektedir. Kömür karası renkteki atı ise başından ok ile vurulmuştur. Acı içerisindeki at yere yığılmak üzeredir. Minyatürün arka kısmında iki ordu görülmektedir. Bir ağacın ortadan ikiye ayırdığı resimde solda Rüstem'in ordusu, sağda Eşkbûs'un ordusu bulunmaktadır. Rüstem'in ordusu siyah sancak altında, diğer ordu ise kırmızı sancak altında toplanmıştır. Her iki orduda da birer fil ve fillerin üzerindeki mahfillerde de birer hükümdar bulunmaktadır. Rüstem'in ordusundaki hükümdar Tûs, Eşkbûs'un ordusundaki hükümdar ise Kâmus olabilir. Kâmus'un etrafındaki atlı ve miğferli figürler ise diğer devletlerden gelen savaşçılardır. Birçok devletin bir araya gelerek İran'a saldırması nedeniyle orduda çeşitli devletlerin askerleri bulunmaktadır. Rüstem'in ordusunda da savaşa hazır miğferli askerler görülmektedir. Eşkbûs ve Rüstem'e yakın iki erkek figür ellerinde değnek tutmaktadır. Minyatür TSMK H. 1522 nüshasındaki minyatüre (Resim 3.34.) çok benzer niteliklerde ancak daha zengin unsurları kapsar şekildedir. Metin ile minyatür uyumludur.

3.5.3. Rüstem'in Cengeş ile Savaşması

İran'a karşı diğer devletlerin bir araya geldiği savaş devam etmektedir. Rüstem'in yolundan giden Elvâ'nın Kâmus tarafından öldürülmesi üzerine Rüstem de Kâmus'u öldürmüştür. Kâmus'un ölüm haberi Çin hakanına ulaşmıştır. Hakan'ın etrafındaki herkesi telaş sarmıştır. Tüm savaşçıları alt eden bu cengâverin kim olduğu merak konusudur. Artık savaşı kazanmaları konusunda korkmaya başlamışlardır. Efrâsiyâb'a gönülden bağlı, güçlü, kuvvetli bir pehlivan olan Cengeş, Rüstem'den intikam almak için gönüllü olmuştur. Çin hakanından izin alıp meydana çıkmıştır. Savaş alanında kendisine meydan okunduğunu işiten Rüstem, derhal gürzünü kapıp atına binip Cengeş'in yanına gelmiştir. Mücadele başlamıştır. Cengeş, Rüstem'i ok yağmuruna tutmaktadır. Bunun üzerine Rüstem zırhının delineceğini anlamış kalkanını kendine

siper etmiştir. Bu sırada Cengeş karşısındaki düşmanını inceleme fırsatı bulmuştur. Dağ gibi duran Rüstem'e ve onu taşımaktan yorulmayan atı Raḥş'ı görünce bu savaşın sonunda mağlup olacağını anlamıştır. Böyle iri ve güçlü birini yenmenin mümkün olmadığını fark etmiş ve kaçmaya meyletmiştir. Cengeş atını kendi ordusuna doğru yöneltmiş kaçarken, Rüstem ardından yetişmiş ve atının kuyruğundan yakalamıştır. Cengeşi bir hamlede yere vurmuş, aman dileyen başını gövdesinden ayırmıştır.¹⁸⁸ (24126- 24192)

Resim 3.36: Rüstem'in Cengeş'i Yakalaması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.248a.

¹⁸⁸ A.g.e., 850- 852.

Şahnâme'nin TSMK H.1522 nüshasında bulunan bir minyatürde Rüstem'in Cengeş'i yakalaması konusu tasvir edilmektedir. (Resim 3.36.). Yatay dikdörtgen düzlemde bulunan minyatürün doğa tasviri koyu yeşil zemin, açık mavi tepeler ve altın yaldızlı gökyüzünden oluşmaktadır. Minyatürün merkezinde atı üzerindeki Cengeş ve onu yakalayan Rüstem bulunmaktadır. Cengeş koyu kahverengi atı üzerinde zırhını kuşanmış olarak resmedilmiştir. Bir eliyle atının eyerini tutarken diğer elindeki kamçı ile atını hızlandırmaya çalışmaktadır. Bu sırada tam arkasında bulunan Rüstem atı Rahş ile Cengeş'i yakalamıştır. Rahş atı ısırmakta Rüstem ise atın kuyruğunu tutup çekmektedir. Rüstem geleneksel savaş kıyafetleri içerisinde. Minyatürdeki bazı dökülmeler ve kararmalar sebebiyle Rüstem'in yüzündeki netlik biraz azalmıştır. Ancak başındaki başlığı ile ayırt etmek kolayca mümkündür. Tepenin arkasında savaşı izleyen beş kişilik erkek figür bulunmaktadır. Soldaki iki kişi kendi aralarında konuşurken, ortadaki kişi şaşkınlıktan parmağını ısırmaktadır. Sağda bulunan atları üzerindeki iki kişinin kılık kıyafetleri sebebiyle makam sahibi kişiler oldukları bellidir. Biri zırhını kuşanmış, altın miğferli ve güzrlü olarak resmedilmiştir. Diğer figür ise savaş aletlerini kuşanmış ve beyaz sarıklı olarak nakşedilmiştir. Miğferli kişi Çin hakanı, sarıklı kişi ise Hûmân olabilir. Minyatür ile metin uyumludur.

Resim 3.37: Rüstem'in Cengeş'i Yakalaması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75df-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şerîfi Şahnâmesi'nin NYPL nüshasında bulunan bir minyatürde Rüstem'in Cengeş'i yakalaması sahnesi tasvir edilmektedir (Resim 3.37.). Minyatür dikey düzlemde dikdörtgen bir çerçevenin içerisinde konumlandırılmıştır. Su yeşili zemin, pembe ve su yeşili tepelerin ardındaki altın yıldızlı gökyüzü ile doğa tasvir edilmiştir. Ön planda üç erkek figür yer almaktadır. Bunlardan ikisi sahnenin esas kahramanları Rüstem ve Cengeş iken arka kısımda bir kişi daha görülmektedir. Rüstem geleneksel savaş

kıyafetleri içerisinde sırtında kalkanı, belinde oku ve yayı ile resmedilmiştir. Gül renkli Rahş'ın üzerinde önündeki Cengeş'i yakalamaktadır. Cengeş kızıl-kahverengi atı üzerinde savaş kıyafetleri kuşanmış hâldedir. Figürler soldan sağa doğru hareket etmektedir. Rüstem, metinde de bahsedildiği üzere Cengeş'in atının kuyruğunu yakalamıştır. İki at da hızla koşarken resmedilmiştir. Minyatürün arka bölümünde iki tepenin ardında iki ordu görülmektedir. Yine minyatür ortada bulunan bir ağaç ile ikiye ayrılmıştır. Sol tarafta bordo sancak altında toplanan ordu Rüstem'in, sağ tarafta kırmızı sancak altında toplanan ordu ise Cengeş'in ordusu olması muhtemeldir. Cengeş'in atını ordusuna doğru çevirip kaçması sebebiyle sağ taraftaki ordunun Cengeş'in ordusu olduğu düşünülmektedir. Her iki grupta da kalabalık savaşçı topluluğu görülmektedir. Davullar ve borazanlar çalmaktadır. Önceki minyatürlerden farklı olarak bu ordularda fil yerine develer bulunmaktadır (Resim 3.34- 3.35).

Her iki minyatürün nakkaşı da metne bağlı kalarak hikâyeyi aktarmıştır.

3.5.4. Rüstem'in Çin Hakanı ile Savaşması

Savaş devam ederken sıra Çin Hakanına gelmiştir. Ordusunu toplayan Rüstem Çin hakanın doğru doludizgin ilerlemektedir. Rüstem'in ilerledikçe ardında bedeninden ayrılmış kelleler bırakmaktadır. Çin hakanı karşısında bu denli güçlü birini görünce Farsça bilen bir pehlivanı aracı kılarak sulh istediye de Rüstem fildişi tahtı, tacı ve filleri almak için savaşacağını belirtmiştir. Çin hakanı da kimin kazanacağı belli olmaz diyerek filin üzerine binmiş ve Rüstem'e doğru hareket etmiştir. Rüstem'e saldırdıysa da saldırısı tesir etmemiştir. Koca pehlivan da kemendini hakanın boynuna attığı gibi onu yakalamış ve filin üzerinden indirmiştir. Hakanı boynundaki iple sürükleyerek Tûs bekçilerine kadar götürmüştür. Bunun üzerine zafer naraları yükselmiştir.¹⁸⁹ (24692-24752)

---

¹⁸⁹ A.g.e., 870- 872.

Resim 3.38: Rüstem'in Çin Hakanını Tutsak Alması.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.254a.

TSMK H.1522'de bulunan bir minyatürde Rüstem'in Çin hakanını yakalamasını tasvir edilmiştir (Resim 3.38.). Minyatür sayfanın üst kısmında konumlandırılmıştır. Çin hakanının savaş sancağı ve mahfilinin kubbesi çerçevenin dışında görülmektedir. Yeşil çimenlikli zemin, açık kahverengi tepeler, tepenin ortasında bir ağaç ve mavi gökyüzü ile mekân tasviri oluşturulmuştur. Metinde de bahsedildiği üzere zemin kolu, başı kopmuş cesetlerle doludur. Rüstem atı üzerinde hızla ilerlerken bir yandan da kemendinin ucuna takılı olan Çin hakanını çekmektedir. Çin hakanı bir filin üzerinde mahfilinden sarkmış hâlde kementten kurtulmaya çabalamaktadır. Rüstem geleneksel kıyafetleri içerisinde başında başlığı, üzerinde kaplan zırhı ve gerekli tüm savaş aletleri ile resmedilmiştir. Atı Rahş ise kahverengi tüylü olarak aktarılmıştır. Çin hakanı ise

süslü bir mahfil içerisinde ve tepenin ardında ordusu ile görülmektedir. Başında altından tacı ve süslü kemeri bulunmaktadır. Bu görüntü metinde aktarılan zengin hakan imgesini desteklemektedir. Minyatürün arka düzleminde ordu ve birkaç erkek figür seyirci olarak görülmektedir. Nakkaş konuyu metne sadık kalarak resmetmiştir. Metinde bulunan ayrıntılar resimde de görülmektedir.

3.5.5. Rüstem'in Ekvân Dev İle Savaşması

Günlerden bir gün bir çoban deve benzeyen bir yabaneşeği gördüğünü padişah Keyhüsrev'e korku ile bildirmiştir. Bu denli kuvvetli bir yabaneşegini kimsenin yakalayamayacağını anlayan padişah tek çare Rüstem'den yardım istemiştir. Padişah'ın emri ile Rüstem şehre gelmiş ve yabaneşegine benzetilen devi otlakta aramaya başlamıştır. Sonunda dışı altın gibi parlak ama içi pislik dolu devi görmüş ve onun Ekvân Dev olduğunu anlamıştır. Önce onu öldürmek istediye de daha sonra canlı yakalamanın daha mantıklı olduğuna karar verip kemendini devin boynuna fırlatmıştır. Kementi atmasıyla dev ortadan kaybolmuş. Her hamlesinde kaybolan devi aramaktan bitap düşen Rüstem otlakta bulunan bir çeşmeden su içip uykuya dalmıştır. Ekvân Dev Rüstem'i uykuda görünce onu yattığı yerle birlikte göğe kaldırmıştır. Uykusundan uyanan Rüstem can korkusuyla dolmuşken dev ona ölümünün denizde mi yoksa dağlarda mı olmasını istediğini sormuştur. Rüstem deve ne söylese onun tam tersini yapacağını anlayıp dağlara atmasını istediğini, en azından yiğit bir pehlivanın bedeninin kurdun kuşun görüp de ibret alacağını söylemiştir. Tahmin ettiği gibi dev sözünde durmamış ve Rüstem'i denize atmıştır. Rüstem ilahi lütuf ve çabasıyla denizden kurtulmuş daha sonra da devi gürzü ile öldürmüştür.¹⁹⁰ (25640-25723)

---

¹⁹⁰ A.g.e., 904- 907.

Resim 3.39: Ekvân Dev'in Rüstem'i Denize Atması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1 <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75e3-a3d9-e040-e00a18064a99> [29.06.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında bulunan bir minyatürde Ekvân Dev'in Rüstem'i göğe kaldırdığı sahne ele alınmıştır (Resim 3.39). Resmin alt kısmında ağaçlıklar ve yeşil

tepeler görülürken kompozisyonun büyük kısmında mavi gökyüzü yer almaktadır. Ekvân Dev uyuduğu zemin ile birlikte Rüstem'i havaya kaldırmaktadır. Rüstem kalkanını başına yastık yapmış, başında kaplan başlığı, belinde yayı ile huzur içinde uyumaktadır. Ekvân Dev ise metinde aktarıldığı gibi beyaz derili, boynuzlu ve güçlü bir yaratık olarak aktarılmıştır. Belden aşağısını örten turuncu örtüsünün kuşakları havada savrulmaktadır. Boynunda, el ve ayak bileklerinde altın halkalar bulunmaktadır. Uzun beyaz kuyruğu iki ayağının arasında görülmektedir. Minyatürde sadece ana kahramanlar görülmektedir. Rüstem'in henüz uyanmadığı o an tasvir edilmiştir. Atılacağı denize dair bir unsur minyatürde görülmez.

Rüstem'in Ekvân Dev ile mücadelesi Rüstem'in iki yönüne de vurgu yapmaktadır; olağanüstü kahraman ve insan olarak Rüstem. İlk olarak padişahın dara düştüğü anda yegâne kurtarıcı olarak Rüstem'i çağırması onun hükümdarların en büyük destekçisi olduğunu hatırlatmaktadır. En zorlu zamanlarda kimsenin çözemeyeceği sorunları Rüstem'in çözmesi gençliğinden bu yana süre gelen bir özelliğidir. Bu sorunları çözerken olağanüstü bir güç göstermektedir. İran'da birçok güçlü pehlivan vardır ancak dev, cadı, ejderha gibi özellikle insanüstü varlıklarla sadece Rüstem savaşabilmektedir. Her ne kadar olağanüstü güçleri olsa da Rüstem de bir insandır ve insani özelliği olarak ölüm anında korku ve telaş yaşamaktadır. Cesareti cihanda nam salsada Rüstem'in korktuğu ve aciz olduğu anlar da bulunmaktadır. Ekvân Dev ile mücadelesi de bu acziyetinin görüldüğü sahnelerdendir. Minyatürde Rüstem'in korkusu resmedilmemiştir ancak metinde Rüstem'in ölüm korkusuna kapıldığı açıkça belirtilmektedir.

3.5.6. Rüstem'in Bîjen'i Kurtarması

İranlı pehlivan Gîv'in kendi gibi cesur bir oğlu vardır. Bîjen isimli bu cengâver bir gün arkadaşı Gurgîn ile domuz avına çıkmıştır. Mücadele dolu bir av sonrasında Bîjen bir galibiyet kazanmıştır. Bu durum karşısında arkadaşı Gurgîn'in içini kıskançlık doldurmuş ve Bîjen'i tehlikeli bir yola teşvik etmiştir. Bu av yerinin yakınlarında bir eğlence olduğunu ve bu eğlencede dünyada eşi benzeri olmayan Efrasyab'ın kızı Münire'nin yaşadığını söylemiştir. Münire'den haberdar olan Bîjen derhal yola koyulmuş ve güzeller güzeli kızın yanına ulaşmıştır. Bîjen'i gören Münire de deli divane aşka düşmüştür. Birlikte birkaç gün geçirdikten sonra Bîjen'in geri dönmesi gerekince Münire, Bîjen'i bir uyku ilacı ile sarhoş edip at üstünde Tûran ülkesine

getirip, saklamıştır. Bîjen ayıldığında nasıl bir duruma düştüğünü fark etmiş ve Turan ülkesinde canının alınacağından korkmuştur. Bir süre Münire'nin odasında gizlenseler de sonunda Gersîvez tarafından yakalanıp, sultan Efrâsiyâb'ın huzuruna çıkarılmıştır. Efrâsiyâb önce Bîjen'i öldürme kararı aldıysa da daha sonra Pîran'ın telkinleriyle Bîjen'i öldürmeyip, bir kuyuda hapsedmeye karar vermiştir.

Bîjen elleri ve kolları kalın zincirlerle bağlanıp, gün yüzü göremeyeceği karanlık bir kuyuya hapsedilmiştir. Kuyunun ağzı da Ekvan Dev'in mağarasının taşlarından bir taş ile kapatılmıştır. Münire de Bîjen'in başında hizmetli olarak kalacaktır. Cihan güzeli kız harap olmuş, kimsenin görmediği teni açılıp saçılmıştır. Kapı kapı dolaşarak Bîjen için ekmek dilenmektedir. Kuyunun kenarında bir delikten Bîjen'e topladığı yemekleri vermektedir.¹⁹¹

Bîjen'in durumundan haberdar olmayan İranlılar'a kıskanç arkadaş Gurgîn yalan haber götürmüştür. Bîjen'in domuz peşinde koşarken kaybolduğunu söylemiştir. Hüsrev dünyayı gösteren büyü kadehinden bakıp Bîjen'i aramış en sonunda onu Tûran'da bir kuyuda olduğunu görmüştür. Bu durumu çözebilecek tek kişi olarak da Rüstem'e haber salmış ve desteğini istemiştir. Durumdan haberdar olan Rüstem hızla yola koyulmuş ve Hüsrev'in yanına varmıştır. Bir plan yapıp, Tûranlı tüccar kılığında şehre girmeye karar vermişlerdir. Rüstem ve yanındaki ünlü pehlivanlar yola çıkmış, kıyafetlerini değiştirip Efrâsiyâb'ın gözüne girmişlerdir. Bu sırada Münire, İran'dan bir kervanın geldiği haberi almış ve Rüstem'den Bîjen için yardım dilemiştir. Kimliğini gizleyen Rüstem yemeğin içerisine yüzüğünü koymuş onu Münire aracılığı ile Bîjen'e ulaştırmıştır. Bu sayede kendisini kurtarmaya geldiklerini anlayan Bîjen mutlulukla gülmeye başlamıştır. Münire'ye yemeği verenin Rüstem olduğunu ve onunla konuşmasını söylemiştir. Rüstem ve Münire konuştuğundan sonra Bîjen'i kurtarmak üzere bir plan yapmışlardır. Güneş batıp da gece olduğunda Münire, kuyunun başında güneş gibi parlayan bir ateş yakacaktır. Bu ateş sayesinde kuyunun yerini öğrenen Rüstem gelip Bîjen'i kurtaracaktır. Planladıkları gibi gece Münire ateşi yakmış, Rüstem de Bîjen'in tutsak olduğu kuyunun başına gelmiştir. Yanındaki kişiler kuyunun ağzındaki kayayı oynatmaya çalıştılsa da başaramamışlardır. Atından inen Rüstem bir hamlede kayayı alıp uzaklara doğru fırlatmıştır. Kemendine Bîjen'i bağlayıp onu kuyudan çıkarmıştır. Bîjen'in benzi safran sarısı olmuş, saçları uzamış,

---

¹⁹¹ A.g.e., 934.

bitap düşmüştür. Ayakları zincirden mahvolmuş, vücudu derbeder olmuştur. Rüstem bir hamle ile Bîjen'in zincirlerini kırmış ve onu bu esareten kurtarmıştır. Daha sonra Münire ve Bîjen'i alıp eve dönmüşlerdir.¹⁹² (26659- 26950)

Resim 3.40: Rüstem'in Bîjen'i Kuyudan Kurtarması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.274b.

¹⁹² A.g.e., 940- 950.

Şahnâme'nin TSMK H.1522 nüshasında bulunan bir minyatürde Rüstem'in kuyudan Bîjen'i kurtarması konusu betimlenmiştir (Resim 3.40.). Sayfanın büyük bir kısmını kaplayan minyatür dikey düzlemde dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilmiştir. Minyatürün ön kısmında karanlık bir kuyu içerisinde boynundan ve ayaklarından zincirlenmiş Bîjen görülmektedir. Bîjen yarı çıplak vaziyette kendisine sarkıtılan ipe tutunmuş kuyunun ağzına bakmaktadır. Resmin orta düzleminde kuyunun başında Rüstem ile birlikte Bîjen'e yardıma gelen İran'lı askerler bulunmaktadır. Kuyuya kemendini sarkıtan Rüstem, geleneksel kıyafetleri içerisinde resmedilmiştir. Kaplan başlığı, zırhı, kılıcı ve kalkanı ile görülmektedir. Kuyunun ağzını kapatan kaya kenarda durmaktadır. Rüstem'in hemen ardında Münire'nin yakmış olduğu büyük ateş yanmaya devam etmektedir. Metne uygun olarak ateş, yoğun gri dumanı ve büyük olarak aktarılmıştır. Ateşin yanında gözleri ve elleri hariç bütün bedenini örten gri-yeşil renkli kıyafeti içerisinde Münire bulunmaktadır. Rüstem ve Münire'nin yanı sıra kurtarmaya gelen yedi İranlı asker de dağınık olarak zeminde konumlandırılmışlardır. Askerlerden üçünün başında miğfer bulunurken diğerleri beyaz sarı olarak çizilmişlerdir. Rüstem'in yanında bir kişi kuyunun ağzında durmaktadır. Askerler silahlarını kuşanmış her an savaşacakmış gibi hazır hâlde giyinmişlerdir. Dağın arkasında iki at görülmektedir. Bu atlardan biri Rüstem'in Rahş'ı iken diğeri de Bîjen'in Şebren¹⁹³ isimli atıdır. İsmi gibi gece karanlığı olan at, gül renkli Rahş'ın yanında durmaktadır. Gri, pembe ve toprak tonları ile zemin oluşturulurken gökyüzü açık mavi olarak resmedilmiştir. Metinde gece vakti Münire'nin ateş yaktığı belirtilirken minyatürde gökyüzü daha açık renkli bir mavi ile resmedilmiştir. Nakkaş metne sadık kalmıştır.

Bir başka minyatür de NYPL nüshasında bulunmaktadır ancak bu minyatür Bîjen'in kuyudan çıkarılma anını tasvir etmektedir (Resim 3.41.)

---

¹⁹³ “Şeb” Farsça gece, gece gibi karanlık anlamlarına gelmektedir. “Şebren” ise “gece karanlığı rengi” manasındadır.

Resim 3.41: Rüstem'in, Bijan'i Kuyudan Kurtarması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75e7-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şahnâme'nin NYPL nüshasında Bîjen'in kuyudan kurtarılması konusu ile ilgili bir minyatür bulunmaktadır (Resim 3.41.). NYPL nüshasının çevrimiçi paylaşımına açıldığı sitesinde minyatür "Rüstem, Bîzhan'ı çukurdan çıkardıktan sonra, ipini çıkarmak için eğilir" başlığı altında yanlış bir isimlendirme ile paylaşılmıştır.¹⁹⁴ Minyatür ve bulunduğu yerdeki beyitler kontrol edildiğinde kuyudan çıkarılanın Bîjen olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple minyatür "Rüstem, Bîjen'i çukurdan çıkardıktan sonra, ipini çıkarmak için eğilir" başlığı altında ele alınmıştır.

Minyatür dikey düzlemde dikdörtgen bir çerçeve içerisindedir. Açık pembe toprak zeminin ardında tepeler ve altın yıldızlı gökyüzü görülmektedir. Kalabalık bir kompozisyon olan minyatürün merkezinde kuyudan çıkarılmış Bîjen ve Rüstem görülmektedir. Rüstem, geleneksel kıyafetleri içerisinde yerde oturan Bîjen'in ipini çözmek için eğilmiştir. Bîjen ise yarı çıplak, boynundan, ellerinden ve ayaklarından bağlı olarak resmedilmiştir. Saçı, sakalı uzamış, perişan bir hâlde Rüstem'e bakmaktadır. Bîjen'in belinde Rüstem'in kemendi bağlıdır. Bîjen'in hemen arkasında sadece yüzü ve elleri gözükecek şekilde beyaz kıyafetleri içerisinde Münire görülmektedir. Minyatürde yirmi beş adet erkek figür bulunmaktadır. Rüstem'in arkasında miğferlerini ve zırhlarını kuşanmış İranlı askerler durmaktadır. Hemen yanlarında Rahş ve Şebreng isimli atlar yan yana sahiplerini beklemektedir. Kayalıklı ve yer yer otların bulunduğu doğa tasvirinde tepelerin ardında kalabalık izleyici kitlesi görülmektedir. Aynı şekilde minyatürün sağ ve sol kısımlarında da figürler durumu seyretmektedir. Buna ek olarak iki adet kızıl-kahverengi at izleyicilerin yanında konumlandırılmıştır. Minyatürün arka orta kısmında bir ağaç bulunmaktadır. Kuyunun kenarında kimsenin hareket ettirmeye gücünün yetmediği kaya görülmektedir. Genel olarak metne uygun olan minyatürde Münire'nin yakmış olduğu ateşe dair bir unsur görülmez.

Her iki minyatürde de (Resim 3.40.- 3.41.) Münire sadece yüzü ve elleri görülecek bir kıyafet içerisinde resmedilmiştir. Metinde ilk zamanlarda Münire'nin yüzünü kimsenin görmediği belirtilmiştir. Daha sonra Bîjen kuyuya hapsedilip, Münire'de ona hizmet için başında kaldığında Münire'nin saçının başının dağıldığından, kıyafetinin önünü örtse arkasının açılacak hale düştüğünden haber verilmektedir.

---

¹⁹⁴ <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75e7-a3d9-e040-e00a18064a99>

[28.02.2022].

Resim 3.42: Rüstem'in Bijan'ı Kuyudan Kurtarması.

Kaynak: Tercüme-i Şâhnâme (1545-46) TSMK H.1520 y280b.
http://www.turkishculture.org/dia/index.php?lang=tr&country=1&city=2&status=3&attribute=4&page=list&page_no=39 [29.06.2022].

TSMK H.1520 numaraya kayıtlı nüshada Rüstem'in Bijen'i kuyudan kurtardığı bir sahne tasvir edilmiştir (Resim 3.42). Elde edilen minyatürün görüntü kalitesinin düşüklüğü sebebiyle net bir inceleme yapmak mümkün olmasa da genel hatları ile durum anlaşılmaktadır. Minyatür sayfanın neredeyse tamamını kaplayacak şekilde dikdörtgen bir çerçeve içerisinde konumlandırılmıştır. Renkli tepeler, ağaçlıklı ve bol çiçekli bitki örtüsü ile zemin oluşturulmuştur. Altın yaldızlı gökyüzü ve kıvrımlı bulutlar ile doğa tasviri tamamlanmıştır. Minyatür merkezinde karanlık bir kuyu içerisinde Bijen ve onu kurtarmak üzere kemendini atan Rüstem görülmektedir. Rüstem beyaz sarığı lacivert-kırmızı üstü ve yeşil pantolonu ile resmedilmiştir. Oku, yayı ve kılıcı beline bağlıdır. Bijen ise kuyunun içinden dışarıda onu kurtarmaya çalışan Rüstem'e bakmaktadır. Başında beyaz sarığı, kısa kollu üstü ve kıyafetleri içerisinde. Olayı izleyen figürler dağınık olarak mekânda bulunmaktadır. Münire'ye ve yaktığı ateşe dair bir ayrıntı görülmemektedir.

3.5.7. Rüstem ile İsfendiyâr Savaşı

İsfendiyâr, Keyaniyan sülalesinden Goştasb'ın oğludur. Babası döneminde ortaya çıkan Zerdüş inancının yayılmasına katkı sağlamıştır. İran pehlivanı Rüstem'den sonra Heft-han'ı (7 Övün) geçen tek kişidir.¹⁹⁵ Bu yedi konaklı tehlikeli ve vahşi canavarlarla dolu yolu geçmesi ona özel bir konum kazandırmaktadır. İsfendiyâr'ın Rüstem ile olan bu ortak özelliği İsfendiyâr'ı savaş meydanlarında da Rüstem ile eş hale getirmektedir. İsfendiyâr, *Şahnâme*'de Rüstem'den sonra gelen en önemli kahramanlardan biridir.¹⁹⁶

3.5.7.1. Behmen'in Rüstem'e Kaya Fırlatması

Rüstem ile İsfendiyâr'ın hikâyesi, İsfendiyâr'ın babası Goştasb'ın oğlunu Rüstem ile savaşmaya göndermesiyle başlamaktadır. İsfendiyâr hükümdarlık için babasının yanına gittiğinde Rüstem'i esir ettiği takdirde arzusuna kavuşacağını söylemiştir.

---

¹⁹⁵ Ali Zengin, “Şahnâmede Görülen Kahramanların Klasik Türk Edebiyatına Yansımaları” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 132.

¹⁹⁶ A.g.e., 134.

Bunun üzerine İsfendiyâr yola koyulmuştur. İsfendiyar oğlu Behmen'i Rüstem'i savaşmadan teslim olması için önden uyarmaya göndermiştir.

Rüstem'in bulmak için sarayına giden Behmen, onun ava çıktığı haberini almıştır. Beklemek yerine avlağa doğru yola koyulmuş ve sonunda Rüstem'i uzaktan görmüştür. Karşısına çıkan herkesi yendiği, bir fil gücünde olduğunu bildiğinden babasının Rüstem'i yenemeyeceğini düşünmektedir. Uzaktan avlağı izlerken Rüstem'in cüssesi ve bir oturuşta yediği yabaneşegini görünce şaşkına dönmüştür. Gözlediği tepeden bir kayayı koparıp Rüstem'in üzerine fırlatmış ve babası ile savaşmasına gerek kalmadan ölmesini ummuştur. Yanında bulunan Zevâre dağın tepesinden bir kayanın geldiğini duymuş ve Rüstem'i telaşla uyarmaya çalıştıysa da Rüstem istifini bozmadan yabaneşegini yemeye devam etmiştir. Kaya geldiği vakit de ayağının tersiyle vurup onu parçalarına ayırmıştır. Bu durumu gören Behmen üzüntüye boğulup, ümitsizliğe düşmüştür.¹⁹⁷ (33671- 33733)

---

¹⁹⁷ Kültürel ve Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi II*, 1190- 1192.

Resim 3.43: Rüstem'in, Behmen'in İttiği Kayayı Bir Kenara Fırlatması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75f7-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şerîfi *Şahnâmesi*'nin NYPL nüshasında bulunan bir minyatürde Behmen'in Rüstem'in üzerine ittiği kayayı Rüstem'in parçalaması tasvir edilmektedir (Resim 3.43.). Dikey düzlemde dikdörtgen bir çerçeve içerisinde konumlandırılan minyatür bir av alanı olarak tasvir edilmiştir. Su yeşili çimen zemin, ağaçlarla donatılmış pembe kayalıklı tepeler, bir su kaynağı ve altın yaldızlı gökyüzü ile doğa oluşturulmuştur. Kalabalık

kompozisyonun ortasında kaplan zırhı, meşhur başlığı ve kılıcı ile Rüstem ayırt edilmektedir. Kalkanı ve okunu arkasında bulunan ağaca asmıştır. Oturduğu yerden bir ayağı ile dağdan yuvarlanan kayayı tekmelemektedir. Önce bir ateş, ateşin üzerinde de yabaneşegi pişmektedir. Buldukları meydanda birçok İranlı asker ve saray mensubu kişi görülmektedir. Herkes hayretle Rüstem'in kayayı parçalamasını izlemektedir. Minyatürün sol kısmında Rüstem'in atı Rahş gri renkli olarak resmedilmiştir. Arkasında da iki at üzerinde duran makam sahibi askerler durmaktadır. Bunlardan biri Rüstem'in oğlu Faramerz diğeri de Zevâre olabilir. Minyatürün arka kısmında bulunan tepelerde Behmen ve yanında birkaç adamı görülmektedir. Hayretle olayı izlemektedirler. Dağların arasında bulunan iki ceylan avlak tasvirini güçlendirmektedir. Minyatür metne uygun olarak yansıtılmıştır.

3.5.7.2. Rüstem ve İsfendiyâr Karşılığıması

Lohrâsp'in torunu ve Goştâsp'in oğlu olarak bilinen İsfendiyâr, İran kahramanlarındanır. İsfendiyâr'ın oğlu Behmen babasının savaşma isteğini iletmek üzere Rüstem'in yanına gitmiştir. İsfendiyâr ile savaşmak istemeyen Rüstem ona saygı duyduğunu, emri altında çalışıp, canını vereceğini ancak kendisinden esir olmasını istememesini söylemiştir. Haber İsfendiyâr'a ulaşmış bunun üzerine kendisi Rüstem ile görüşmüştür. Rüstem önceleri İsfendiyâr'ın yüceliğini ve kahramanlığını övse de daha sonraları soyuyla alay edilmesi üzerine İsfendiyâr ile savaşmaya karar vermiştir. Sabah gün ağarınca birbirlerinin soylarını karalayan iki cengâver bir meydanda savaşmaya, güçlerini sınamaya başlamışlardır. Rüstem, kardeşini ve askerlerini İran hükümdarının ordusunun yanında bırakıp tek başına gitmiştir. Aynı şekilde İsfendiyâr da tek gelmiştir. İki güçlü pehlivan birbirlerine kılıçlarını çekip saldırmaya başlamışlardır. Rüstem kendi gibi güçlü atı Rahş'ın üzerinde İsfendiyâr da Rahş gibi ünlü atı Şebreng üzerindedir. İki at da sahipleri gibi güçlü ve cesurlardır. Birbirlerine kılıçla, gürzle saldıran Rüstem ve İsfendiyâr'ın ellerindeki silahları parçalanmıştır. Silahsız kaldıklarında Rüstem'in eli İsfendiyâr'ın belindeki kuşadı, İsfendiyâr da Rüstem'in belindeki kuşadı sıkıca tutmuş birbirlerini çekmektedirler. İki de atlarını

hareket ettiremez hale gelmişlerdir. Savaş sonunda bitkin düşmüş, zırhları parçalanmış hâlde savaş meydanından ayrılmışlardır. ¹⁹⁸ (34098- 34191)

Resim 3.44: Rüstem İle İsfendiyâr'ın Karşılaşması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.247b.

¹⁹⁸ A.g.e., 1205- 1208.

Şahnâme'nin TSMK H.1522 nüshasında bulunan minyatürde Rüstem ile İsfendiyâr'ın mücadelesi tasvir edilmektedir (Resim 3.44.). Merkezde atları üzerinde iki pehlivan görülmektedir. Sol tarafta siyah renkli Şebreng isimli atın üzerinde İsfendiyâr, sağ tarafta gül renkli Raş'ın üzerinde Rüstem bulunmaktadır. İsfendiyâr kırmızı bir elbise içerisinde başında altın miğferi, belinde oku ile resmedilmektedir. Rüstem ise kaplan derisinden zırhı, kaplan başlığı, kılıcı ve oku ile tam teçhizatlı savaşa hazır olarak görülmektedir. Metinde aktarıldığı gibi İsfendiyâr Rüstem'in, Rüstem de İsfendiyâr'ın belinden tutmuş, birbirlerini çekmektedirler. Minyatürün doğa tasviri koyu yeşil çimen zemin, toprak renkli tepeler ve altın yıldızlı gökyüzü ile oluşturulmuştur. Tepenin iki yanında iki ordunun askerleri ve cetvel dışına taşan sancakları görülmektedir. İsfendiyâr'ın sancağı yeşil renkli, Rüstem'in sancağı ise kırmızı renklidir. Sol tarafta yedi erkek figür, İsfendiyâr'ın askerlerini temsil etmektedir. Aralarından biri İsfendiyâr'ın oğlu Behmen olabilir. Sağ tarafta Rüstem'in ordusunda ise beş erkek figür bulunmaktadır. İki miğferli diğerleri beyaz sarıktır. Bunlardan birisi kardeşi Feramurz diğeri de Zevâre olabilir. Beyaz sarıklı figürlerden birinin elinde atları tuttuğu ip görülmektedir. Rüstem İsfendiyâr'dan daha yaşlı ve sakallı olarak betimlenmiştir.

Rüstem ile İsfendiyâr'ın karşılaşması konulu bir başka minyatür de *Şehnâme*'nin NYPL nüshasında bulunmaktadır (Resim 3.45).

Resim 3.45: Rüstem İle İsfendiyâr'ın Karşılaşması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu-

Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75f8-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şehnâme'nin NYPL nüshasında bulunan minyatür Rüstem ve İsfendiyâr'ın karşılaşmasını tasvir etmektedir (Resim 3.45). Dikey düzlemde dikdörtgen çerçeve içerisinde yer alan minyatür, açık mavi zemin, pembe tepeler ve altın yaldızlı gökyüzü ile tamamlanmıştır. Minyatür merkezinde iki erkek figürün savaşı görülmektedir. Metinden de anlaşıldığı üzere bunlardan biri İsfendiyâr diğeri Rüstem'dir. Genel olarak tüm resimlerde kaplan başlığı ve zırhı ile aktarılan Rüstem bu minyatürde sıradan savaş kıyafetleri içerisinde gösterilmiştir. Kırmızı pantolonlu kişi İsfendiyâr, mavi pantolonlu kişi Rüstem olabilir. Her ikisi de birbirlerinin beline yapışmış, kemerlerini çekmektedir. Rüstem'in arkasında turuncu bir zırh giydirilmiş, sütlü kahverengindeki Rahş görülmektedir. Sol tarafta İsfendiyâr'ın arkasında da Rahş gibi savaş zırhı giydirilmiş koyu kahverengi İsfendiyâr'ın atı bulunmaktadır. Atın yanında siyah bir atın kafası kısmen gözükmektedir. Kalabalık kompozisyonlu minyatürü ortada bulunan dağ ikiye ayırmaktadır. Dağın sağ tarafında Rüstem'in ordusu, sol tarafında ise İsfendiyâr'ın ordusu bulunmaktadır. İsfendiyâr'ın ordusu kırmızı sancak altında, Rüstem'in ordusu turuncu sancak altında toplanmıştır. Yaya olarak görünen askerler bayraklı mızrak tutmaktadır. Bazıları da savaş borusu üflerken resmedilmiştir. Her iki ordunun da öncülüğünü yapan atlı figürler görülmektedir. Sol tarafta iki at üzerinde bulunan iki figürden biri başındaki tacı ve kıyafetleri ile mevki sahibi biri olduğunu vurgulamaktadır. Diğer atın üzerinde de beyaz sarıklı, yeşil kıyafetli bir adam bu önemli şahsa bakmaktadır. Aynı şekilde başında altın tacı, kırmızı haşmetli elbisesi ile Rüstem'in ordusunun önünde mevki sahibi biri durmaktadır. Rüstem'in ordusunun önündeki kişi kardeşi Feramerz, İsfendiyâr'ın ordusunun önündeki de oğlu Behmen olabilir. Minyatürün ön kısmında atını koşturan savaşçı bir figür daha görülmektedir. Minyatür metne tam anlamıyla sadık kalmamıştır. Rüstem geleneksel savaş kıyafetleri içerisinde resmedilmemiştir. Ayrıca metinde at üzerinde savaştıklarından bahsedilirken minyatürde figürler yaya vaziyettedir.

3.5.7.3. Rüstem'in İsfendiyârı Gözünden Ok İle Vurması

Rüstem ve İsfendiyâr'ın teke tek savaşı uzadıkça sabırsız Zevâre ordusuyla harekete geçmiştir. İsfendiyâr'ın oğulları Nuşâzer ve Mihrnûş'u öldürmüşlerdir. Durumdan haberdar olan İsfendiyâr, Rüstem'e kin beslemiştir. Rüstem ordularına böyle bir emir vermediğini söylese de İsfendiyâr oğullarının acısıyla Rüstem'e inanmamış ve öcünü almak için hareket etmiştir. İkisi de yaylarını ve oklarını alıp birbirlerine yağmur gibi

ok yağıdırmaya başladılar. İsfendiyâr'ın tunç bedenine hiçbir ok saplanmamaktadır. Bunun yanı sıra Rüstem ile atı Rahş, İsfendiyâr'ın elmas gibi sivri okundan nasibini almış ve yaralanmışlardır. İsfendiyâr'ın yayından çıkan her ok Rüstem'e saplanıp, o güçlü bedenini kan revan içerisinde bırakmaktadır. Gece olunca Rüstem, İsfendiyâr'a seslenip, savaşı durdurmasını, kendisinin de yaralarını sarıp tekrar geleceğini söylemiştir. İsfendiyâr, Rüstem'in bu yaralı hâliyle çok uzun yaşayamayacağını düşünmüş ve ona izin vermiştir. Babası ak saçlı Zal'a gidip yardım isteyen Rüstem, şifasının Simurg'da olduğunu öğrenmiştir. Babası aynı doğumda olduğu gibi Simurg'un tüyünü ateşe atmış ve yardım gecikmemiştir. Simurg hızla çıkagelmiştir. Rüstem'in durumunu anlatmış, Simurg'dan şifa istemişlerdir. Simurg yaralara bakıp, teşhisini koymuş, vücudundaki okları çıkarmış, kanayan yerlerdeki pis kanı emip atmıştır. Daha sonrada büyümlü kanatlarıyla yaraları sıvazlamış, Rüstem'i ve Rahş'ı eskisinden daha güçlü hale getirmiştir.¹⁹⁹

Efsanevi Simurg Rüstem'e İsfendiyâr'ı yenmesi için de bir ok yapmasını söylemiştir. İlgin ağacının en düzgün dallarından birini alacak, sivri bir uç ve tüyler takacaktır. İsfendiyâr'a sadece bu ağaçtan yapılan okun tesir edeceğini söylemiştir. İsfendiyâr'ın tunç bedenini hiçbir silah yaralayamamaktadır. Bu hazırladığı oku İsfendiyâr'ın gözlerine hedef almasını ancak oradan onu yaralayabileceğini belirtmiştir. Rüstem'e yardım eden Simurg'un bir şartı vardır. Kalbinden hırsı, kini atacak İsfendiyâr'a önce barış teklif edecektir. Eğer ki İsfendiyâr bu barışı reddederse ancak o zaman onunla savaacaktır. Bu sözleri duyan Rüstem kabul etmiş ve tekrar İsfendiyâr'ın karşısına çıkmıştır. Simurg'un sözünü tutarak İsfendiyâr'a barış teklif ettiyse de İsfendiyâr sulhu kabul etmemiş ve savaşımaya hazırlanmıştır. Rüstem, Simurg'un ona verdiği yayı germiş, İsfendiyâr'ın iki gözüne gelecek şekilde çift uçlu okunu fırlatmıştır. Atı Şebreng'in üzerindeki İsfendiyâr'ın gözleri kararmış, yere yığılmıştır. Rüstem istemeyerek de olsa yaraladığı İsfendiyâr'ın yanına gitmiş, üzüntüsünü belirtmiştir. O anda her şeyin farkına varan İsfendiyâr, kendisini öldürenin Rüstem değil de babasının planı olduğunu anlamış ve oğlu Behmen'i Rüstem'e emanet etmiştir. Daha sonra da hayatını kaybetmiştir.²⁰⁰ (34559-34803)

---

¹⁹⁹ A.g.e., 1209-1221.

²⁰⁰ A.g.e., 1221- 1230.

Bir kahramanın hiç olmayacak yerden öldürülme miti İsfendiyâr'ın ölümünde de açıkça görülmektedir. Yunan kahramanı Aşil'in topuğundan öldürülmesi gibi İsfendiyâr da sadece gözünden öldürülebilirdi onu da bilen Rüstem özel bir okla gözünden vurarak öldürmüştür.²⁰¹ İsfendiyâr'ı öldürmek bir uğursuzluk getirecek ve onu öldüren kişinin de ölümünün yakın olduğunu işaret edecektir.

Resim 3.46: Rüstem'in İsfendiyâr'ı Gözlerinden Vurması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.352a.

²⁰¹ Zengin, *Şahnâmede Görülen Kahramanların Klasik Türk Edebiyatına Yansımaları*, 133.

Şehnâme'nin TSMK H.1522 nüshasında bulunan bir minyatürde Rüstem, İsfendiyâr'ı gözünden vurmaktadır (Resim 3.46.). Minyatürün doğa tasvirinde koyu yeşil çimenler, açık mavi tepeler ve mavi gökyüzü bulunmaktadır. Minyatürün ön planında solda atı üzerinde Rüstem sağda ise atı Şebreng üzerinde İsfendiyâr görülmektedir. Rüstem kaplan başlığı, zırhı, kalkanı ve belinde oklarıyla savaşa hazır hâldedir. İsfendiyâr'ın gözlerini kör edecek olan okunu çekme pozisyonundadır. Ok yayından fırlamış, İsfendiyâr'ın gözlerini bulmuştur. İsfendiyâr siyah renkli atında gözlerinden kanlar akarken resmedilmiştir. Atı hızla Rüstem'e doğru yönelse de birazdan İsfendiyâr yere yığılacaktır. Minyatürde bulunan bazı dökülmeler sebebiyle İsfendiyâr'ın yüzü net olarak görülememektedir.

Minyatürde tepenin ardında üç ayrı kısımda toplam yedi figür görülmektedir. İzleyicilerin bir kısmı miğferli bir kısmı da beyaz sarıktır. Rüstem ile İsfendiyâr'ın ordularından olan bu kişiler durumu hayretle seyretmektedirler. Nakkaş ana kahramanlardan oluşan bir kompozisyon oluşturmuştur. Metin ile minyatür genel itibariyle uyumludur.

Resim 3.47: Rüstem'in İsfendiyâr'ı Gözlerinden Vurması.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75f9-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şehnâme'nin New York Halk Kütüphanesi'nde bulunan nüshasında da bir minyatür Rüstem'in İsfendiyâr'ın gözlerinden vurmasını tasvir etmektedir (Resim 3.47.). Dikey düzlemde dikdörtgen bir çerçeve içerisinde bulunan minyatürde su yeşili zemin, toprak tonlarında tepeler ve altın yaldızlı gökyüzü ile doğa tasvir edilmiştir. Minyatür merkezinde Rüstem ve İsfendiyâr görülmektedir. Rüstem, kaplan postundan zırhı, meşhur başlığı ile resmedilmiştir. Atı Rahş da mavi korunaklı savaş zırhı ile sahibi Rüstem'i taşımaktadır. Rüstem okunu İsfendiyâr'ın gözlerine doğru atmıştır. Rüstem'in karşısında gözlerine çift uçlu ok saplanmış İsfendiyâr durmaktadır. İsfendiyâr meşhur atı Şebreng'in üzerinde Rüstem'e hücum etmektedir. Şebreng de aynı Rahş gibi korunaklı kırmızı bir savaş zırhı içerisinde. Minyatürün ön kısmında iki kişi ellerinde değneklerle koşturmaktadır. Resmi ikiye bölen tepenin sağ ve sol kısmında Rüstem'in ve İsfendiyâr'ın orduları görülmektedir. Sol kısımda kırmızı sancak altında toplanmış bir ordu, sağ kısımda ise mavi sancak altında toplanmış bir ordu savaş borularını çalmaktadır. Genel olarak karakterlerin arkasında bulunan ordular kendi orduları olmalarına rağmen bu minyatürde çapraz bir konumlandırma mevcuttur. Rüstem'in atı mavi sancağın renginden bir zırh giymekte, İsfendiyâr'ın atı da kırmızı sancağın renginden bir zırh kuşanmaktadır. Ancak arkalarında bulunan ordularda ters renklendirme vardır. Ordudaki askerler çoğunlukla miğferli olarak resmedilmiştir. Minyatür metne uygun olarak aktarılmıştır. İsfendiyâr'ın gözlerine saplanan okun ayrıntıları dikkat çekicidir. Rüstem'in kılık kıyafeti de belirgin olarak gösterilmiştir.

3.6. Rüstem'in Ölümü

Ak saçlı Zal'ın sarayında sakladığı iyi bir musikişinas cariyesinden başka bir çocuğu daha vardır. İsmi Şeğad olan bu çocuk doğduğu vakit, yıldızbilimciler göklere bakmış ve talihi hakkında kötü yorumlarda bulunmuşlardır. Zal'ın soyunu yerle bir edeceğinin haberini vermişlerdir. Bu çocuk yüzünden tüm İran ülkesi kedere boğulacaktır. Çocuk büyüyüp serpilinceye kadar Zal onu sevgi ve merhametle büyütmüş daha sonra da Kabul hükümdarının yanına göndermiştir. Şeğad burada Kabul hükümdarının kızı ile evlenmiş ve kardeşi Rüstem'in destanları ile gururlanarak yaşamıştır. Gelenekte Rüstem her yıl Kabulistan'dan belirli bir miktar vergi almaktadır. Rüstem'in kardeşi ile akraba olunca hükümdar bu parayı vermektan artık rahatsız olmaya başlamıştır. Şeğad kendisinin damadıyken Rüstem'in hala vergi alması hoşuna gitmemektedir. Bu

durum karşısında Şeğad da artık ağabeyine kinlenmiştir. Onu ortadan kaldırmak üzere Kabul hükümdarı ile birlik olup hain bir plan hazırlamışlardır.²⁰²

Hükümdar Kabul'de bir ziyafet verecek, orada Rüstem hakkında kötü sözler söylecek ve Şeğad'ı aşağılayacaktır. Şeğad da bu sözler üzerine yola koyulup Rüstem'in yanına gidecek ve durumu anlatacaktır. Bu esnada hükümdar yüz yerde çukur kazdırıp, içini mızraklarla dolduracak ve Rüstem onu öldürmeye geldiğinde bu çukurlara düşmesini sağlayacaktır. Şeğad ve hükümdar planlarını uygulamaya başlamıştır. Üvey kardeş ağabeyinin yanına gitmiş durumu anlatmış, cesur ve korkusuz Rüstem de hükümdarın canını almak üzere Zevâre ile birlikte yola çıkmıştır. Hükümdar Rüstem'i yolda karşılaşmış, sözlerinden dolayı özürler dilemiş, akli başında değilken söylediği yalanını dillendirmiştir. Rüstem onun tüm suçlarını bağışlamıştır. Hükümdar, Rüstem için eğlence meclisi düzenlemiş, bin bir çeşit yemekle eğlendirmiştir. Yakınlarda bir avlak (av yapılan alan) olduğunu ve içinin ceylan, yabaneşegi ile kaynadığını söylemiştir. Bu sayede Rüstem'i çukurların kazılı olduğu bölgeye yönlendirmiştir. Rüstem'in ava olan düşkünlüğü bu teklifi kabul etmesini geciktirmemiş hemen yola koyulmuştur.²⁰³

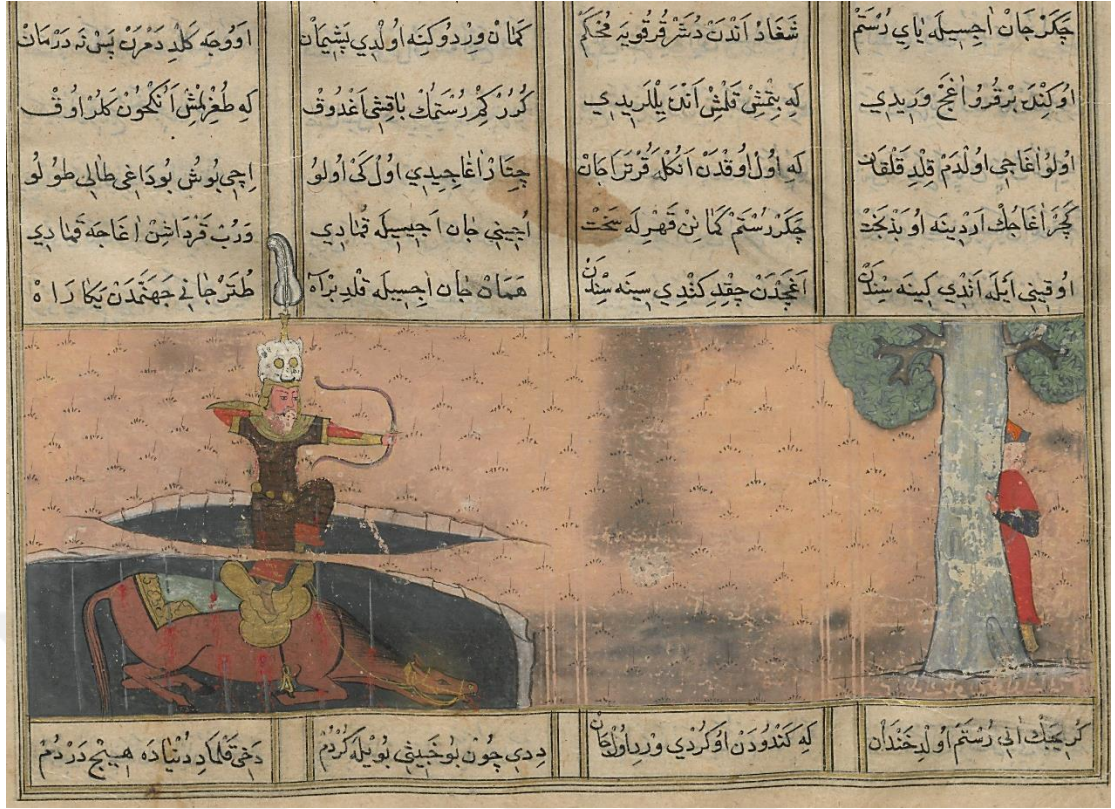
Rahş'ın üzerinde avlağa geldiklerinde, Rahş taze toprak kokusunu almış ve hareket etmek istememiştir. Rüstem Rahş'ı kamçılایınca at zoraki ilerlemiş ve hain tuzağın içine düşmüştür. Keskin mızraklar arasında atı can vermiş, kendi de ağır yaralansa da çukurun dışına çıkabilmiştir. Şeğad'ın ona oynadığı bu oyunu anlamıştır ancak iş işten geçmiştir. Rüstem, ağır yaralı hâlde Şeğad'dan son bir şey istemiştir. Burada can verecektir ama aslanlara yem olmamak için okunu ve yayını getirmesini söylemiştir. Üvey kardeşi Rüstem'in bu dileğini kabul etmiş ve ona istediğini vermiştir. Rüstem son gücüyle okunu Şeğad'a yönelince, kardeşi durumu anlamış ve bir ağacın arkasına saklanmıştır. Rüstem attığı ok ile Şeğad'ı ağaca çivilemiştir. Ardından tüm bitkinliğine rağmen ikinci bir ok atmış ve acı içinde kıvranan Şeğad'ın canını almıştır. Kendi de intikamını almanın rahatlığı ile hayata gözlerini yummuştur.²⁰⁴ (35113- 35196)

---

²⁰² Kültürel ve Beyreli, *Şerîfi Şahnâme Çevirisi II*, 1235- 1238.

²⁰³ A.g.e., 1239- 1240.

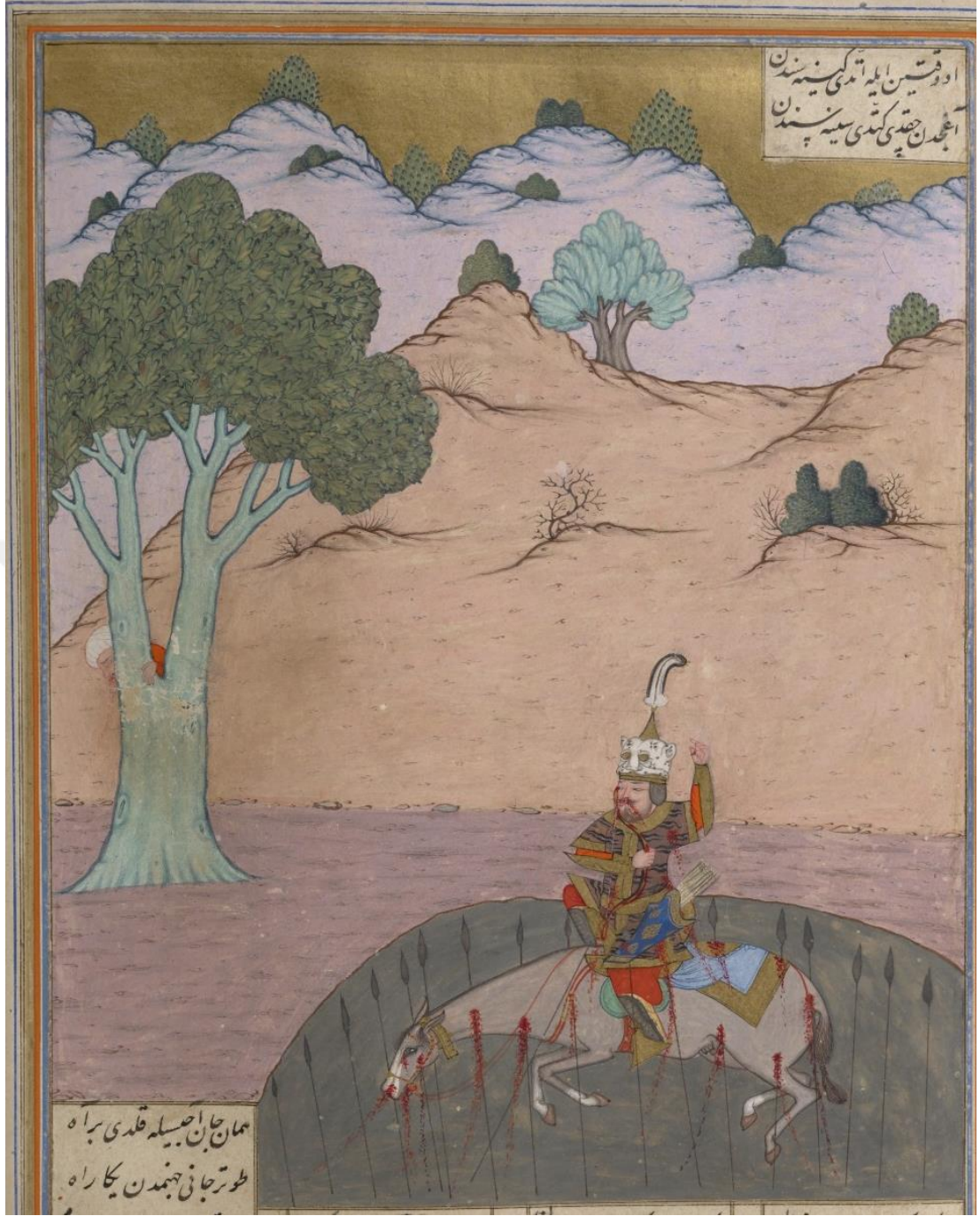
²⁰⁴ A.g.e., 1241- 1244.

Resim 3.48: Rüstem'in Kardeşi Şeğad'ı Vurması ve Sonrasında Ölmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme (y. 1560 sonrası) TSMK H.1522 y.357b.

Şehnâme'nin TSMK H. 1522 numaralı nüshasında bulunan bir minyatürde Rüstem'in kardeşi Şeğad'ı okla vurması resmedilmektedir (Resim 3.48.). Minyatür yatay düzlemde dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yer almaktadır. Resmin sol kısmında mızraklarla dolu çukurun içinde her tarafı delik deşik olmuş Rahş ve üzerinde Rüstem görülmektedir. Rüstem geleneksel savaş kıyafetleri içinde başında başlığı ile resmedilmiştir. Yol arkadaşı gül renkli Rahş'ın üzerindedir Rahş diz çökmüş hâledir. Rüstem de son gücüyle atının üzerinden çukurun ağzına çıkmış ve hain kardeşine okunu yöneltmiştir. Hedefte bir çınar ağacın arkasına saklanmış kardeşi Şeğad vardır. Şeğad kırmızı elbisesi içinde resmedilmiştir. Metinde kardeşi Şeğad'ı öldürdükten sonra Rüstem'in de öldüğü ifade edilmektedir. Minyatür genel itibariyle metne sadık kalınarak hazırlanmıştır.

Resim 3.49: Rüstem'in Kardeşi Şeğad'ı Vurması ve Sonrasında Ölmesi.

Kaynak: Tercüme-i Şahnâme- New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu- Türkçe El Yazması: 1. <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75fa-a3d9-e040-e00a18064a99> [28.02.2022].

Şehnâme'nin NYPL nüshasındaki bir minyatür, Rüstem'in Şeğad'ı vurmasının ardından gelen ölümünü tasvir etmektedir (Resim 3.49.). Dikey düzlemde dikedörtgen bir çerçeve içerisinde yer alan minyatürde mızrak dolu çukur, Şeğad'ın ardına

saklandığı çınar ağacı, tepeler ve altın yaldızlı gökyüzü görülmektedir. Rüstem minyatürün merkezinde bulunan derin çukurda kendisine tuzak kuran üvey kardeşi Şeğad'ı okuyla vururken resmedilmiştir. Rüstem'in hemen altında Rahş her tarafına mızraklar saplanarak ölmüştür. Rüstem'de Rahş gibi her tarafından yaralanmış, yaralarından kanlar akıtmaktadır. Rüstem'in hedef aldığı ağacın arkasında Şeğad saklanmış olarak görülmektedir. Ayrıntılı bakıldığında Şeğad'ın ağzından kanlar geldiği anlaşılmaktadır. Minyatürde Rüstem'in Şeğad'ı yaraladıktan sonraki anın tasvir edildiği görülmektedir. Minyatür metne sadık kalarak hazırlanmıştır.

Her iki minyatürde de Şeğad çınar ağacının arkasına saklanmaktadır(Resim 3.48-3.49). Çınar ağacı ululuğu ve uzun ömrü ile bilinen bir ağaç olarak çokça hikâyeye tanık olmuştur. Metinde de bahsedildiği gibi bir kardeşin diğer kardeşi öldürdüğü bu hazin hikâyeye ulu bir çınar ağacının önünde gerçekleşmektedir. Rüstem gibi yenilmez bir kahramanın ölümü adil bir savaşla mümkün olamayacaktır. İran'ın ünlü pehlivanının ölümü bir ulu çınarın önünde hain bir kardeşin hilesi üzerine gerçekleşmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Firdevsî *Şahnâme*sî, İran tarihinin ve destanlarının sözlü kültürden yazı diline çevrilmesi bakımından oldukça kıymetli bir konuma sahiptir. İran millî şairi ve *Şahnâme*'nin yazarı Firdevsî, İran geleneklerini canlandırıp yüceltmek amacıyla İran tarihini ve destanlarını *Şahnâme*'de toplamak istemiştir. Firdevsî *Şahnâme*sî, efsanevi Kayumers'den başlayarak Sasani hükümdarlarıyla sona eren İran tarihinin destansı bir şekilde 60.000 beyitte anlatıldığı eserin ismidir.

İran'ın millî destanı ve Fars dilinin kelime hazinesi sayılan bu eserde, İran'ın dört hanedanlığında yaşanan olaylar anlatılmaktadır. *Şahnâme*'de Cemşid, Feridun, Rüstem, Efrasiyâb, İsfendiyar gibi birçok kahramanın hikâyesi bulunmaktadır. Kahramanların cesaret örneklerinin yanı sıra Zâl ile Rûdâbe, Rüstem ile Tehmîne, Sohrab ile Gordâferîd, Bijen ile Menîje ve Hüsrev Pervîz ile Şirin'in hikâyesi gibi aşk öyküleri de eserde yer almaktadır.

Rüstem'in hayat serüveni *Şahnâme*'de geniş yer tutması bakımından ayrıcalıklıdır. Rüstem, İran'ın millî kahramanı kabul edilmiş ve olağanüstü gücü, cesareti ve kurtarıcı rolü ile adını sıkça duyurmuştur. 700 batman ağırlığındaki gürzü, kemendi, kılıcı, darbelerden etkilenmeyen bebr-i beyân isimli zırhı ve rüzgâr gibi hızlı atı Raş ile güçlü bir kahramandır. Rüstem yiğitlik, kahramanlık ve cesareti temsil eden mitolojik bir figür hâline gelmiştir.

Şahnâme ilk defa II. Murad'ın emriyle mensur olarak Türkçeye çevrilmiştir. Eserin ilk ve tek manzum çeviri ise Diyarbakırlı Şerîfi tarafından Memlûk Sultanı Kansu Gavri için hazırlanmıştır Şerîfi, Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin ısrarı üzerine eseri çevirmeye başlamış, eserini on yılda tamamlamıştır. Şerîfi eserini tamamını 1510 yılında Türkçe'ye kazandırmıştır.

Şerîfi'nin *Tercüme-i Şahnâme* adını verdiği eserin, XVI. ve XVII. yüzyıllarda hazırlanmış tasvirli üç nüshasında yer alan minyatürlere hareket ederek Rüstem karakteri metin- resim ilişkisi açısından incelenmiştir. Bu nüshalar TSMK H.1522, TSMK H.1520 ve NYPL Spen. Turc MS.1 'de kayıtlıdır. Rüstem'i olağanüstü bir kahraman olarak ve bir insan olarak gösteren 49 minyatür değerlendirilmiştir.

Şerifi'nin *Tercüme-i Şahnâme*'sinin ilk resimli nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1519 numarada kayıtlıdır. İki ciltten oluşan eser, Şerîfi'nin hattıyla olan yegâne nüshadır. TSMK H.1519 nüshasında Memlük üslubuyla hazırlanmış minyatürler bulunmaktadır. Bu nüshada yer alan minyatürler, Şerifi'nin *Tercüme-i Şehnamesi*'nin Osmanlı'da hazırlanan minyatürleri için ikonografya açısından kaynaklık etmektedir.

Şerîfi'nin *Tercüme-i Şahnâme*'sinin Osmanlı üslubunda minyatürlere sahip ilk nüshalarından birisi TSMK H.1522'ye kayıtlıdır. Nüsha, Yeniçeri Ağası Ali Ağa tarafından 1544 senesinde Darüssaâde'de hazırlanmıştır. Bu nüshanın üslup özellikleri sebebiyle minyatürlerinin Nakkaş Osman tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Eserin yaklaşık bir yıl sonra hazırlanan başka bir minyatürlü nüshası TSMK. H. 1520'de yer almaktadır. 1545-46 yıllarında hazırlanan nüshada da Rüstem'i gösteren tasvirler mevcuttur.

Tercüme-i Şahnâme'nin bir başka nüshası da New York Halk Kütüphanesi Spencer Koleksiyonu Türkçe El Yazmalar No.1'e kayıtlıdır. Yazmanın minyatürlerinin dört farklı sanatçı tarafından hazırlanıldığı düşünülmektedir. Bu nüshasında da Rüstem'e ilişkin zengin bir ikonografya dikkat çekmektedir.

Çalışmada Rüstem'in hayatındaki önemli olaylar beş ana başlık altında ele alınmıştır. Araştırma boyunca Rüstem karakterin olağanüstü kahraman ve insani yönü bağlamında ikonografik bir inceleme yapılmıştır. Ayrıca karakterin olgunlaşma sürecine dair dikkat çeken unsurlar aktarılmıştır.

Topkapı *Şahnâmeleri* üzerine yapılan analitik çalışmanın sonuçlarına göre ondördüncü yüzyıldan onyedinci yüzyıl ortalarına kadar resimlenen *Şahnâme*'lerde Rüstem ile Ekvan Dev'in mücadelesi, Rüstem'in Sohrab'ı öldürmesi, Rüstem'in Eşkbüs ile savaşı, Rüstem'in Bijen'i kuyudan kurtarması ve Rüstem'in Şeğad'ı öldürmesi konularının en çok tasvir edildiği görülmektedir.²⁰⁵ Şerîfi'nin *Tercüme-i Şahnâme* nüshalarında Rüstem karakterinin hayatına dair birçok olayın diğer kahramanlara nazaran daha çok tasvir edilmesi dikkat çekicidir.

---

²⁰⁵ İnal, *Topkapı Sarayı Müzesindeki Şahnâme Yazmalarının Minyatürleri Üzerinde Analitik Çalışma*, 431.

Rüstem imgesinin minyatürlerde güçlü bir kahraman olarak betimlendiği görülmektedir. Genel olarak Rüstem kaplan başlığıyla, bebr-i beyân isimli zırhını kuşanmış elinde kılıcı veya oku ile tasvir edilmiştir. Metinde gürzü ile daha çok betimlense de *Şerîfi Şahnâme* minyatürlerinde kılıcı daha çok ön plana çıkmaktadır.(Resim 3.10- 3.11- 3.12- 3.13- 3.17- 3.20- 3.32- 3.34- 3.35- 3.36- 3.39- 3.40- 3.41- 3.43- 3.44- 3.45) Rüstem'in çocukluk çağlarını atlattıktan sonra genellikle savaş kıyafetleri içerisinde resmedildiği tespit edilmiştir. Bu giyimi onun kahraman yönünü desteklemektedir. Rüstem'in Akfil ile olan mücadelesinde metinde gecelik giydiği belirtilmiş olmasına rağmen, Osmanlı nakkaşının onu zırhını kuşanmış olarak tasvir etmesi nakkaşın Rüstem'in güçlü komutan imgesini öne çıkardığını düşündürmektedir. (Resim 3.5.).

Rüstem, *Şahnâme*'de doğaüstü güçleri ve efsanevi olayları ile birçok yerde anlatılmaktadır. Olağanüstü özellikleri doğumuyla başlamıştır. Bu tezde incelenen *Tercüme-i Şahnâme* nüshalarının tümünde de Rüstem'in doğumu konusu tasvir edilmiştir. Annesinin zorlu geçen hamilelik dönemi sonunda Simurg'un yardımı ile iri bir bebek olarak dünyaya gelmiştir. Minyatürlerde de, doğum anında Rüstem metne uygun olarak iri resmedilmiştir. Özellikle *Şahnâme*'nin TSMK H.1522 nüshasındaki minyatürde kundağa sarılı vaziyetteki Rüstem'in oldukça iri betimlenmesi onun olağanüstü yönünü destekleyen bir örnektir (Resim 3.1.).

Rüstem'i korkusuz, cesur ve olağanüstü bir kahraman olarak öne çıkaran minyatürler onun mücadeleleriyle ilişkilidir. Rüstem'in doğumu gibi büyümesi de normalden farklıdır. Bir aylıkken bir yaşıdaki bir bebek gibi görünmekte ve yetişkin gibi beslenmektedir. Gençlik çağına geldiğinde Akfili tek darbeye öldürmüş, 7 övnlük yolculukta devler, cadılar ve ejderhalarla savaşmıştır. Akfil ile mücadelesini konu alan minyatürler hem Osmanlı nüshalarında hem de Memlûklü nüshasında da (TSMK H.1519) resmedilmiştir. Bu minyatürlerde Rüstem'in bir gürz darbesiyle fili öldürdüğü görülmektedir (Resim 3.6- 3.7). TSMK H.1520 numaralı nüshada bulunan Rüstem'in ejderi öldürmesi konulu minyatürde Rüstem'in efsanevi yaratıklar karşısındaki gücü açıkça görülmektedir (Resim 3.11). Rüstem'in efsanevi yaratıklar içinde özellikle devlerle birçok mücadelesi vardır. Herkesin korktuğu ve asla yenemediği devleri Rüstem tek hamlede alt etmektedir. 7 övün yolculuğu sırasında karşılaştığı Erjeng dev ve Akdev ile mücadelesi Rüstem'in gücünü net bir şekilde betimleyen örnekler arasındadır (Resim 3.13- 3.14- 3.15- 3.16).

Tercüme-i Şahnâme'de Rüstem'i sadece olağanüstü varlıklar karşısında değil düşmanları için de korkutucu bir kahraman olarak gösteren minyatürler de oldukça fazladır. Rüstem karşısına çıkan her düşmanı yenmekte, öyle ki düşmanları Rüstem'i gördüklerinde ecellerinin geldiğini anlamaktadırlar. Rüstem, olağanüstü gücünü özellikle zor durumdaki hükümdarları kurtarmada kullanmaktadır. Rüstem'in Bilsem ile mücadelesi (Resim 3.29- 3.30) Bijen'i kurtarması (Resim 3.40- 3.41, 3.42), Eşkbüs'ü (Resim 3.34- 3.35) ve Cengeş'i (Resim 3.36- 3.37) öldürmesi konulu minyatürler dört *Tercüme-i Şahnâme* nüshasında da resmedilmiştir. İkonografik açıdan Rüstem'in mücadeleleri Osmanlı nakkaşları tarafından sıklıkla betimlenmiştir.

Bu mücadeleler Rüstem'i olgunlaştırmıştır fakat Rüstem'in olgun bir kahraman kimliğini kazanması Firdevsi'ye göre 7 övün yolculuğu sonucunda gerçekleşmiştir. *Tercüme-i Şahnâme*'nin bu teze konu olan Osmanlı nüshaları ve Memlûklü nüshası minyatürlerinde yedi övün duraklarından ikonografik olarak en çok, “birinci övün: Rahş'ın aslanı yenmesi”(Resim 3.9- 3.10), “altıncı övün: Rüstem'in Erjeng Devi yenmesi”(Resim 3.13- 3.14) ve “yedinci övün: Rüstem'in Akdevi yenmesi”(Resim 3.15- 3.16) konuları tasvir edilmiştir. Rüstem'in 7 övün yolculuğuna başlama sebebi de sadık komutan imgesi ile bağlantılıdır. Çünkü Rüstem, Keykâvus'u Akdev'in elinden kurtarmak için bu zorlu yolculuğa çıkmıştır. Osmanlı nakkaşlarının 7 övün yolculuğu içerisinde betimlemeyi tercih ettikleri safhalar, yine Rüstem'in olağanüstü kahramanlığını aşikâr eden ve amaca ulaşan dirayetli bir komutan imgesini destekleyen ve yücelten örneklerdir.

Tercüme-i Şahnâme minyatürlerinde Rüstem sadece kahraman kimliğini destekleyen olağanüstülüklerle değil insani yönüyle de var olmuştur. Eserin metninde Rüstem, oğlu Sohrab ile 3 defa karşılaşmıştır. Minyatürlü nüshalarda bu karşılaşmaların hepsi betimlenmiştir.(Resim 3.20- 3.21- 3.22- 3.23- 3.24- 3.25- 3.26- 3.27) Sohrab hikâyesinde Rüstem'in insani yönü açık bir şekilde görülmektedir. Genellikle *Şahnâme* minyatürlerinde kahramanın güçlü olduğu anlar tasvir edilirken Sohrab ile ikinci kez karşılaşmalarını konu alan minyatürlerde Rüstem'in sırtı yere gelmiş ve yenilmek üzereyken resmedilmiştir (Resim 3.22- 3.23). Memlûk *Şahnâmesi*'nde (TSMK H.1519) Rüstem'in Sohrab'ı öldürmesi konulu minyatürde de Rüstem'in acıdan dizleri üzerine çökerek yakarışı insani yönünü betimleyen örneklerden biridir (Resim 3.26.).

Rüstem'in bir insan olduğunu hatırlatan gafletini Ekvan Devin Rüstem'i denize atması konulu minyatürde görmek mümkündür. Ekvan Devin kayayla birlikte taşıdığı Rüstem uyku anının savunmasızlığı içinde tasvir edilmiştir (Resim 3.39).

Rüstem'in Tehmîne'ye âşık olma hikâyesi de onun olağanüstü kahramanlığından ziyade insani yönünü hatırlatmaktadır. NYPL Spn. Coll. Turc. MS.1'e kayıtlı "Rüstem'in Tehmîne'nin odasına gelmesi" başlıklı minyatür, Rüstem'in aşk hikâyesinin başlangıcını betimlemektedir (Resim 3.9). Bu ikonografya, *Tercüme-i Şahnâme*'nin sadece bu nüshasında yer bulmuştur. Dikkat çekici olan incelenen 49 tasvir içerisinde metin- minyatür ilişkisi bakımından uyumlu olmayan tek betimlemedir. Metinde Tehmîne'nin Rüstem'in odasına geldiği belirtilirken minyatürde odaya giren kişi Rüstem'dir.

Tercüme-i Şahnâme'nin Memlük *Şahnâmesi* dâhil olma üzere 4 nüshasında da Rüstem'in ölümü yer bulmuştur.(Resim 3.48- 3.49) Bir insan olarak Rüstem kardeşi Şeğad'ın hilesini ön görememiş ve mızrak dolu bir çukura düşerek can vermiştir. Osmanlı nakkaşları, Firdevsî'nin vurguladığı onuru ile ölmek için gücünün sonuna kadar direnen Rüstem imgesini belirgin kılmıştır. Çünkü 4 minyatürde de Rüstem bir kahramana yaraşır şekilde ölüm anında da savaşmaktadır.

Araştırma sonucunda, *Tercüme-i Şahnâme*'nin NYPL Spn. Coll. Turc. MS.1, TSMK H.1522 ve TSMK H.1520 numaralı Osmanlı nüshalarında Rüstem karakterinin daha çok olağanüstü bir kahraman imgesiyle tasvir edildiği görülmüştür. Bu nüshalarda Rüstem'in insani yönünü vurgulayan sahneler daha azdır. Rüstem kurtarıcı, yılmayan, güçlü ve sadık bir komutan ve kahraman olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı nakkaşları Rüstem'in olağanüstü kahraman imgesini korumakla birlikte aynı zamanda onu âşık olan, ihanete uğrayan ve nihayet ölümü tadan bir insan portresiyle de resmetmiştir.

Minyatürlerde genel olarak nakkaşların metne sadık kalmayı tercih ettiği görülmektedir. TSMK H.1522, TSMK H.1520 ve NYPL Spn. Coll. Turc. MS.1 numaralı Osmanlı *Şahnâmeleri*'nde minyatürlerle ilişkili beyitler, yayımlanan Memlüklü *Şahnâmesi*'nin (TSMK H.1519) metni ile karşılaştırıldığında metnin genel olarak aynı olduğu sadece bazı beyit eksiklikleri ve kelime farklılıklarının olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu küçük farklılıklar hikâyeleri değiştirmemektedir.

Şerîfi'nin *Tercüme-i Şahnâmesi* minyatürlü nüshaları üzerine kapsamlı araştırmaların bulunmayışı bu konunun birçok araştırmacı tarafından ele alınmasını gerektirmektedir.

Bu tez çalışması Şerîfi'nin *Tercüme-i Şahnâmesi*'ndeki Rüstem imgesine odaklanmıştır. Fakat *Şahnâme*'de Cemşid, Feridun, Efrasiyab ve İsfendiyar gibi birçok önemli karakter mevcuttur. *Şahnâme*'nin bu karakterlerini metin- minyatür ilişkisi açısından inceleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdullaeva, Firuza & Charles Melville. *The Persian Book of King: Ibrahim Sultan's Shahnâma*. 1 bs. Oxford: Bodleian Library, 2008.
- Adıyeke, Çağdaş. “Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 486 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. MSGSÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Adıyeke, Çağdaş. “Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 486 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. MSGÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Aghdam, Akbar Anvarian. “İran Anlatı Geleneğinin Kaynakları Üzerine Bir İnceleme” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Ağarı, Şerife. “Bir Övgü Unsuru Olarak Şahnâme Kahramanlarının Türk Şiirindeki Dönüşümü: Bâkî- Nedîm Karşılaştırması”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S.39 (2018): 233- 250.
- And, Metin. *Minyatürlerle Osmanlı- İslam Mitolojyası*, 7 bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- And, Metin. *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Atasoy, Nurhan. “1510 Tarihli Memluk Şahnâmesinin Minyatürleri”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.2 (1968): 49-69.
- Aydın, Derya. “Şiraz Nakkaşaneleri ve Resimli Şahnâmeler” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Bağcı, Serpil, vd. *Osmanlı Resim Sanatı*. 1.bs. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Bağcı, Serpil. “an Iranian Epic and an Ottoman Painter: Nakkaş Osman's "New" Visual Interpretation of the Shahnâma”, *Frauen, Bilder und Gelehrte: Studien zu Gesellschaft und Künsten im Osmanischen Reich. Arts, Women and Scholars:*

Studies in Ottoman Society and Culture, Festschrift Hans Georg Majer. İstanbul: Simurg, 2002, 421-450.

Bağcı, Serpil. “From Translated Word to Translated Image: The Illustrated Şahnâme-i Türkî Copies”, *Muqarnas*, V.17 (2000): 162- 176.

Bağcı, Serpil. “Illustrated Word Illustrated Image: :The Illustrated Şehnâme-i Türkî Copies”, *Muqarnas*. XVII (2000): 141-159.

Bağcı, Serpil. “Kitap Resimciliğinin Kaynakları: Dolaşan İmgeler”. *Celal Esat Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri, 7-10 Mart 1994*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1994, 35-50.

Biçer Özcan, Şehnaz. “Uygur Minyatürlerinde Metin- Resim İlişkisi ve Sonrası”. *İSTEM*. S.31 (2018): 125-145.

Bölük, Ramazan. “18.yy. Mensur Şahnâme Çevirisi, II. Cilt (284b- 419b Varaklar Arası)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Budak, Fatih. “Fırdevsî Şâhnâmesi'nin Türkçe İlk Mensur Çevirisi (1b-56a) (Metin, Dil İncelemesi, Dizin)” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Bursalı Mehmed Tâhir Bey. *Osmanlı Müellefleri*. C.2. İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1972.

Cengiz, Ayşe. “Divan Şiirinde Destan Kahramanı Olarak Zâloğlu Rüstem”. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*. C.1, S.1 (2017): 33-43.

Çoruhlu, Yaşar. *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi I*. 3 bs. İstanbul: Ötüken.

Çoruhlu, Yaşar. *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi II*. 3 bs. İstanbul: Ötüken.

Değirmenci, Tülin. *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar*. 1 bs. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.

Denli, Yasin. “Osmanlı Minyatür Sanatında Mekân Anlayışı: Şerefname Örneği” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mardin Artuklu Üniversitesi. Fen Bilimler Enstitüsü, 2019.

- Deveci, Abdurrahman. “İran ve Osmanlı Minyatürlerindeki Savaş ve Mücadele Sahnelerine Mukayeseli Bir Bakış”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.10, S.48 (2017): 311-329.
- Deveci, Abdurrahman. *İran- Türk Minyatüründe Savaş ve Mücadele Sahneleri*. 1bs. İstanbul: Kriter, 2017.
- Easy, Somayeh. “Oğuznâme ve Şahnâme Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Gökyay, Orhan Şaik. “Şahnâme ve Türkçe Tercümelere”. *Destursuz Bağa Girenler*. 1 bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- Güneş, Özlem. “Fuzûlî’nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi’nde Metin-Minyatür İlişkisi”. *Turkish Studies*. C.13, S.20 (2018): 501-532.
- İnal, Güner. *Topkapı Sarayı Müzesindeki Şahnâme Yazmalarının Minyatürleri Üzerinde Analitik Çalışma*. İstanbul: 1972.
- Kanar, Mehmet. “Fırdevsî”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/ 125-127.
- Kançal Ferrari, Nicole ve Ayşe Kançal. *Tasvir: Teori ve Pratik Arasında İslam Görsel Kültür*. 1 bs. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Karacan, Sıdıka. “Şahnâme’de Mektuplar” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Karahan, Abdülkadir, Tahsin Yazıcı ve Ali Milani, *Şahnâmelerden Seçme Minyatürler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971.
- Karatay, Fehmi Edhem. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Küçükaydın Matbaası, 1961.
- Keskin Koç, Neslihan. “Minyatür Merceğiyle Divan Şiirini Görmek”. *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları, Walter G. Andrews Armağanı-I*. 34/1.
- Kıral, Bilgen. “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.15 (2020): 170-189.

- Kıyak, Yurdağül. “Şahnâme ve Köroğlu Destanlarında Baş Kahraman Tiplerinin Karşılaştırılması” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Kolbaş, Ozan. “Güneşin Atları: Divân Şiirindeki Meşhur Atların Kökeni Üzerine Bir Deneme”. *Journal of Turkish Studie*. C.50 (2018): 299-318.
- Konak, Ruhi ve Mine Dilber. “New York Public Library- Spencer Coll. Turk Ms.1’de Saklanan Tercüme-i Şahnâme Adlı Eserin Osmanlı Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S.1 (2021): 184-207.
- Kufacı, Osman. “Divan Şiirinde Bebr-i Beyân”. *Turkish Studies- Language and Literature*. C. 14, S.4 (2021): 2399- 2412.
- Kuğu, Mustafa. “15. Yüzyıla Ait Şahnâme Tercümesi (Giriş, Metin, Sözlük)” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Seyyid”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2009),37/40-43.
- Kültüral, Zuhâl ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999.
- Kültüral, Zuhâl ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999.
- Kültüral, Zuhâl ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi III*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999.
- Kültüral, Zuhâl ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şahnâme Çevirisi IV*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999.
- Kültüral, Zuhâl. “Şahnâme”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/290-292.
- Lugal, Necati. *Firdevsî Şahnâme*. 1 bs. İstanbul: Kabalcı, 2013.
- Mahir, F.Banu. “Minyatür”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/ 118-123.
- Melville, Charles and Gabrielle Van Der Berg. *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Boston: Brill Academic Pub, 2012.

- Melville, Charles and Gabrielle Van Der Berg. *Shahnama Studies III: The Reception of the Shahnama*. Boston: Brill, 2017.
- Melville, Charles. *Shahnama Studies I*, Boston: Brill, 2011.
- Minovi, Mucteba. *Firdevsî ve Şiiri- Şahnâme'den Seçmeler*. çev. Nimet Yıldırım. İstanbul: Demavend Yayınları, 2017.
- Önal Kılıç, Sevda. “Yedi Sayısının Kültürel Arkapları Çerçevesinde Garibnâme Mesnevisi'nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (2018): 111- 132.
- Özliyen, İrem Büşra. “Gülistan Sarayı Müzesi Kütüphanesi (MS.716) Baysundur Şahnâmesi Minyatürlerinin Resim Metin İlişkisi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2019.
- Schmidt, Jan. “The Reception of Firdausi's Shahnama Among the Ottomans”, *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Charles Merville & Gabrielle van der Berg. Boston: Brill, 2012, 121-140.
- Schmidt, Jan. çev. Hatice Aynur. “Firdevsî'nin Şehnâmesi'nin Osmanlılar Tarafından Alımlanması”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4: Nazımdan Nesire Edebi Türler, 25 Nisan 2008 Bildiriler*. İstanbul: 2009, 185-196.
- Schmitz, Barbara. *Islamic Manuscripts in The New York Public Library*. Oxford: Oxford University Press and The New York Public Library, 1992.
- Söylemez, İsmail. “İran Kültüründe Şahnâmehanlık Geleneği”. *Current Research in Social Sciences*. C.3, S.2 (2017): 65.
- Sözer Saraç, Yasemin. “İslam Halklarının Sanatsal Anlatım Yöntemleri; Minyatür”. *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları*. C.4, S.1 (2011): 171-194.
- Tanıncı, Zeren. “Sultanlar, Şairler ve İmgeler: Şahnâme-i Firdevsî'nin Mukaddimesinin Resimleri. *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.9, S.15 (2008): 267- 296.
- Tanıncı, Zeren. “The Illustration of the Shahnama and the Art of the Book in Ottoman Turkey”, *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Charles Merville & Gabrielle van der Berg. Boston: Brill, 2012.
- Tanıncı, Zeren. *Türk Minyatür Sanatı*, 1 bs. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

- Tansü, Yunus Emre ve Baran Güvenç. “Eski Türk Mitolojisinde Hayvan Motifler Üzerine Düşünceleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları*. S.218 (2015): 1- 16.
- Tarлак, Sinem. “17.yy. Mensur Şahnâme Çevirisi, II. Cilt vr. 29b-60a Metin-Türkiye Türkçesine Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- The Cambirdge Shahnama Centre of Persian Studies. <http://persian.pem.cam.ac.uk/> [14.08.2022]
- Toska, Zehra. “Resimdeki Söz, Sözdeki Resim”. *Sanat Dünyamız*, (1992): 54.
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan ve Bahman Razi Olyaei “Şahnâme Okumaları 2: Zâl ve Simurg”. https://youtu.be/MBc_PWWKS2s [23.04.2020].
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan ve Bahman Razi Olyaei. “Şahnâme Okumaları 3: Zâl ve Simurg”. <https://youtu.be/UhxMGIsRQO4> [30.04.2020].
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan ve Bahman Razi Olyaei. “Şahnâme Okumaları 4: Zâl, Rudâbe ve Rüstem’in Doğumu”. <https://youtu.be/XkpVS3dGJGc> [7.05.2020].
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan ve Bahman Razi Olyaei. “Şahnâme Okumaları 5: Zâl, Rudâbe ve Rüstem’in Doğumu”. <https://youtu.be/KlqTl5yc0gg> <https://www.youtube.com/watch?v=XkpVS3dGJGc> [14.05.2020].
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan, Bahman Razi Olyaei ve Zeynep Gemuhluoğlu. “Şahnâme Okumaları 6: Rüstem- Ejderha”. <https://youtu.be/IkXAwQWOeAs> [21.05.2020]
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan, Bahman Razi Olyaei ve Zeynep Gemuhluoğlu. “Şahnâme Okumaları 7: Rüstem- Ejderha”. <https://youtu.be/VuYRI32AvM8> [28.05.2020]
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan, Bahman Razi Olyaei ve Zeynep Gemuhluoğlu. “Şahnâme Okumaları 8: Rüstem ve Atı Rahş”. <https://youtu.be/KIfzPLuNTUA> [04.06.2020]
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan, Bahman Razi Olyaei ve Zeynep Gemuhluoğlu. “Şahnâme Okumaları 9: Rüstem ve Atı Rahş”. <https://youtu.be/wDjYtk76Tds> [11.06.2020]

- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan, Bahman Razi Olyaei ve Zeynep Gemuhluoğlu. “Şahnâme Okumaları 10: Rüstem - Dev”. <https://youtu.be/3f6Mc9W33dA> [18.06.2020]
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan, Bahman Razi Olyaei ve Zeynep Gemuhluoğlu. “Şahnâme Okumaları 11: Rüstem - Dev”. <https://youtu.be/tjoCKd47xio> [25.06.2020]
- Tökel, Dursun Ali, Türkan Alvan, Bahman Razi Olyaei ve Zeynep Gemuhluoğlu. “Şahnâme Okumaları 12: Rüstem ve Cadı”. <https://youtu.be/dFlGzXTCBvs> [02.07.2020]
- Uluç, Lale. “The Shahnama of Firdausi in the Lands of Rum”, *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Charles Merville & Gabrielle van der Berg. Boston: Brill, 2012, 159-180.
- Yaylalı, Yasemin. “Klasik Fars ve Türk Şiirinde Şahnâme Karakterleri”. *Nüsha Dergisi*. C.19, S. 49 (2019): 45- 68.
- Yaylalı, Yasemin. “Şahnâme’de Annelerin Yeri ve Önemi”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S.58 (2017): 67- 86.
- Yeğin, Yunus Türkşad. “Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki 1983 Numaralı Firdevsi Şahnâmesi Minyatürleri” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Yıldırım, Nimet. *İran Kültürü- Zerdüşt’ten Firdevsî’ye Sâdi’den Şamlu’ya İran Sözlü ve Yazılı Kaynakları*. 1 bs. İstanbul: Pinhan, 2019.
- Yıldırım, Nimet. “Rüstem-i Zal”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/294-295.
- Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 1 bs. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2017.
- Yıldırım, Nimet. *Firdevsî Şahnâme II*. 1bs. İstanbul: Kabalcı, 2016.
- Yıldırım, Nimet. *Firdevsî Zaloğlu Rüstem*. 1bs. İstanbul: Kapı Yayınları, 2020.
- Yıldırım, Nimet. *İran Edebiyatı*. 1 bs. İstanbul: Pinhan, 2017.
- Yıldırım, Nimet. *İran Mitolojisi*, 3 bs. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Yıldırım, Nimet. *Şahnâme II*. 1.bs. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016.

Yıldırım, Serpil. “Şahnâme’de Aşk Hikâyeleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Yurttaş, Nilüfer. “Şahnâme’de Metafizik” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Zengin, Ali. “Şahnâmede Görülen Kahramanların Klasik Türk Edebiyatına Yansımaları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Zengin, Gözde Esmâ. “Şahnâme’de Kadınlar ve Ölüm”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S.59 (2017): 71-82.

ÖZGEÇMİŞ

Zeynep AYHAN

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, 2022, İstanbul.

Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, 2018, İstanbul.

B. BİLDİRİLER

Ayhan, Zeynep. (2020, Haziran). Hüsn ü Aşk'ta Renkler. *Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.